

*Mauritius Sebastianus Bohan, O.P.,
Provinciae S. mi. Nominis in California,*

SAC. PROF. FELIX M. CAPPELLO *Romae 1920.*

DOCT. S. THEOLOGICÆ, PHILOSOPHICÆ, JURIS CANONICI AC CIVILIS

INSTITUTIONES
JURIS PUBLICI ECCLESIASTICI
PRO
CLERICORUM COMMODITATE
IN COMPENDIUM REDACTÆ

TAURINI
TYPOGRAPHIA PONTIFICIA ET SACRÆ RITUUM CONGREGATIONIS
EQ. PETRI MARIETTI - EDITORIS
Via Legnano, 23
1913

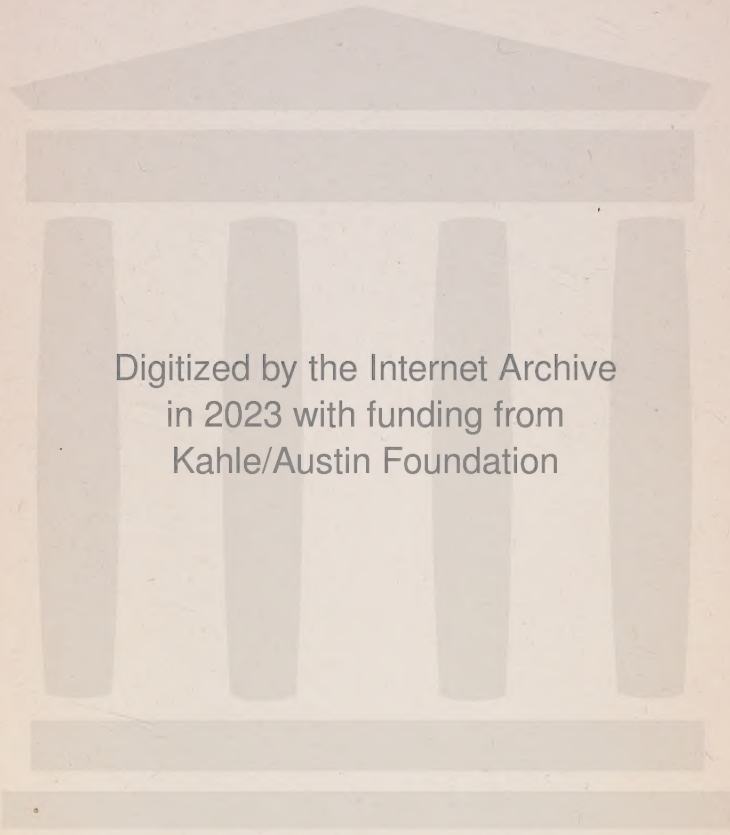

INSTITUTIONES
JURIS PUBLICI ECCLESIASTICI

Digitized by the Internet Archive
in 2023 with funding from
Kahle/Austin Foundation

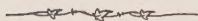

SAC. PROF. FELIX M. CAPPELLO

DOCT. S. THEOLOGICÆ, PHILOSOPHIÆ, JURIS CANONICI AC CIVILIS

INSTITUTIONES
JURIS PUBLICI ECCLESIASTICI
PRO
CLERICORUM COMMODITATE
IN COMPENDIUM REDACTÆ

TAURINI
TYPOGRAPHIA PONTIFICIA ET SACRÆ RITUUM CONGREGATIONIS
EQ. PETRI MARIETTI - EDITORIS
Via Legnano, 23
1913

V. Nihil obstat.

Taurini, die 11 Junii 1913.

Th. BARTH. CHIAUDANO, *Rev. Archiep. Deleg.*

Imprimatur.

† CONSTANTIUS CASTRALE, *Vic. Gen.*

PROÆMIUM

Studium juris publici ecclesiastici nedum utile congruumque hodie est, verum plane necessarium ob temporum infausta admodum adjuncta.

Nostra sane hac pessima ætate, adversarii plurimi, impio ausu apertaue injuria, inficiantur juridicam naturam perfectæ societatis, quæ Ecclesiæ competit ex positiva Christi voluntate, radicitus principia evellunt mutuas respicientia relationes sacram inter civilemque potestatem, et affirmare minime erubescunt Ecclesiam nullo juris vinculo frui quoad fideles subditos, aut ejus auctoritatem totam contineri in ambitu privatæ singulorum conscientiæ, aut exercendam esse contendunt permissione arbitrioque Statuum, ita ut ipsis vel omnino ab ecclesiastica societate præscindere in legibus condendis et applicandis, vel eam tamquam mancipium considerare liceat.

Nil scelestius, nil absurdius!

Tamen hæc est, nostris temporibus, teterrima conditio Ecclesiæ.

Jamvero, quomodo tot tantisque malis aliquod remedium afferri potest?

Oportet sacri ministri probe agnoscant ingenitam Ecclesiæ naturam, formam ejus constitutivam, nativa jura, neces-

saria ac immutabilia, eaque forti animo vindicare tuerique valeant.

Hac ratione motus institutiones juris publici ecclesiastici in compendium redigere opportunum duxi, ut clericis ad scientiam juris Ecclesiæ socialis rite ediscendam auxilium suppeditarem aptum.

Lectores benigne excipiant opus ac Deus, pro solita gratiarum ubertate, fructus innumeros concedat. Hoc unum mihi arridet votum; hæc merces unica labori meo expectanda.

Romæ, Kal. Jun. a. MDCCCCXIII.

Sac. FELIX M. CAPPELLO

PROLEGOMENA

IN JUS PUBLICUM ECCLESIASTICUM

CAPUT I.

DE JURE — DE SOCIETATE — DE LEGIBUS

ARTICULUS I.

De jure.

1° *Jus in genere.* — 2° *Divisio juris.* — 3° *Fundamentum.* — 4° *Subjectum.*

1° *Jus in genere.*

Si etymon vocis consideretur, disputant auctores num jus sit vox primigenia vel derivata.

Nonnulli docent hanc vocem originem etymologicam ducere a *justitia*; alii a *justo*; alii a *jussu*, quasi sit participium neutrum decurtatum verbi *jubeo* (1); alii affirmant primigeniam esse (2).

Jus *realiter* sumptum duplici sensu considerari potest: *objective* et *subjective*.

Jus *objective* acceptum plures significationes admittit: significat enim — 1° legem — 2° sententiam — 3° collectionem

---

(1) Aristot., *Ethic. Nic.*, V, 1; Sotus, *De justit. et jur.*, lib. 3, q. 1, art. 1; De Luca, *Instit. jur. publ. eccl.* I, 6; Suarez, *De legibus*, lib. 1, cap. 2, n. 6; Zigliara, *Summ. phil.*, III, *De jur. nat.* cap. 1.

(2) Lombardi, *Instit. jur. priv. can.* I, 10.

1 — CAPPELLO, *Instit. juris.*

legum — 4° systema legum — 5° ipsum objectum justitiæ, idest id quod justum est (1).

Jus *subjective* acceptum definitur: *facultas moralis aliquid faciendi, omittendi aut exigendi inviolabilis*.

Dicitur *facultas* scil. potentia seu possibilitas agendi: *moralis*, idest non quæcumque potentia aut possibilitas, sed illa tantum quæ ab ordine morali exurgit, quæ est conformis rectæ rationi seu regulæ morum: *aliquid faciendi, exigendi, omittendi*, quæ verba indicant duplex objectum juris, positivum et negativum: *inviolabilis*, nempe facultas talis esse debet, ut nequeat violari, secus enim esset prorsus ridicula ac irrisoria.

Hinc jus necessario supponit *officium* correspectivum: alioquin haberetur aperta contradictio, quæ in ipsum naturæ auctorem, idest Deum, foret refundenda, quod absonum est.

Officium autem definitur: *obligatio moralis aliquid faciendi, omittendi aut præstandi* (2).

2° Divisio juris.

Jus dividitur: 1° ratione *fontis* — 2° ratione *obligationis* — 3° ratione *objecti*.

1° Ratione *fontis*, jus est *naturale* et *positivum*: *naturale* quod ab ipsa natura indicitur: *positivum* quod a legislatore profluit per extrinsecum mandatum. Positivum subdistinguitur in *divinum* et *humanum*: humanum iterum in *ecclesiasticum* (3) et *civile*, secundum quod provenit ab Ecclesia vel a societate civili.

(1) Cfr. Devoti, *Jus. can. univ. proleg.* XIV, 1 ss.; Lombardi, *l. c.*; Greg. de Valentia, *De virtut.*, disp. 5, q. 1, p. 1; Suarez, *De legibus*, l. II, c. 5 et 6.

(2) Cfr. *Instit.* III, 3, 13; Paul., *Leg.* 3, pr. D. 44, 7; Savigny, *Geschichte der Quellen des Kirchenrechts im Mittelalter*, I, 26.

(3) Jus ecclesiasticum proprie est complexus legum, tum divinæ tum humanæ originis, quibus Ecclesia Christi constituitur ac regitur. Objectum juris ecclesiastici non ad solam stricte legem canonicam proprie dictam restringitur; nam Ecclesia leges vel *proponit*, vel *condit*, aut *approbat*. *Proponit* ac authentice interpretatur leges naturales ac divinas; *condit* vi potestatis a Christo Domino acceptæ leges quascumque in bonum subditorum; *approbat*, quatenus vel consuetudines populi moribus inductas recipit, vel suum facit civile jus.

Habetur etiam *jus gentium*, de quo mentionem faciunt fontes juris romani et canonici (1).

Quid est *jus gentium*?

Non conveniunt auctores in ejusdem conceptu præcise determinando.

Quidam asserunt, ut romani jurisperiti, esse ipsum naturæ jus, quatenus hominibus est exclusive proprium, dum e contra jus naturale generatim affirmant respicere omnia animantia, quatenus, instinctu impellente, plura faciunt quæ homo, duce ratione, facit.

Alii censent esse complexum obligationum, quibus nationes, expresso vel tacito pacto, sese ad invicem ligarunt; alii putant esse quamdam speciem juris positivi.

Probabilior sententia est illa quam recentiores jurisconsulti proponunt, affirmantes scilicet jus gentium esse complexum obligationum, quæ gentes, qua tales, mutuo obstringunt, quæque ex multiplici causa profluunt, scil. ex natura, ex pacto, ex jussu ipsarum nationum. Quapropter jus gentium ex usu jam recepto *jus internationale* aptius vocatur; quo sensu accepto, perbelle definiri potest cum clariss. Meyer: « complexus jurium et officiorum, quibus diversæ societates civiles inter se moraliter devinciuntur » (2).

2º Ratione *obligationis*, dividitur in *perfectum* et *imperfectum*, idest *strictum* et *latum*.

Jus *perfectum* aut *strictum* est illud quod ex vinculo justitiæ manat et producit plenam obligationem, ita ut etiam per vim exigi queat: *imperfectum* aut *latum* est illud quod oritur ex charitate aut convenientia tantum, et nullam producit obligationem vi urgendam.

Etiam officium dupliciter distinguitur. Officium respondens juri perfecto dicitur *juridicum*: officium respondens juri imperfecto dicitur *ethicum* aut *morale* tantum.

(1) Cfr. *Instit.* tit. II, lib. I; f. I. D. *De just. et jure*; Decretum Gratiani, c. IX, dist. I.

(2) *Instit. jur. nat.*, II, 739; cfr. Puffendorf, *De jure naturæ et gentium*, Londini 1674; Leibnitz, *Codex juris gentium diplomaticus*, p. 23 ss.; Vattel, *Jus gentium methodo etc.* p. 14 ss.; S. Thom. 1-2, 95, 4; 2-2, 57, 2.

Notandum hanc distinctionem officiorum in *ethica* atque *juridica*, respicere forum humanum, non autem divinum; nam relate ad Deum, omnia officia quibus homo ligatur, sunt *juridica*, scil. obligant ex justitia.

3° Ratione *objecti* dividitur in *publicum* et *privatum*.

Ulpianus, celeberrimus jurisconsultus romanus (1), ait:

« *Publicum jus est quod ad statum rei romanæ spectat: privatum quod ad singulorum utilitatem*. Sunt enim quædam publice, quædam privatim utilia. Publicum jus in sacris, in Sacerdotibus, in Magistratibus consistit. Privatum jus tripartitum est: collectum enim est naturalibus præceptis, gentium et civilibus ».

Hæc definitio acriter impugnata fuit a quibusdam auctoribus. Sed forsan immerito; nam Ulpianus non loquebatur de jure publico in genere et eo minus relate ad Ecclesiam, sed tantum relate ad societatem civilem romanam.

Jus publicum est basis ac fundamentum juris privati: est veluti causa et origo, unde istud dimanat (2).

Potest definiri: *complexus legum quibus societas ita constituitur in suo esse, ut rite conservari finemque suum assequi possit*.

Jus privatum definitur: *complexus legum quas societas condit vi juris publici ad proprium finem consequendum*.

Nobis disserendum est de jure publico duntaxat ecclesiastico, quod distinguitur in *divinum* et *humanum*. *Divinum* a revelatione Dei dimanat, nobis manifestata per Sacram Scripturam ac Traditionem, et est primarium, fundamentale, essenziale atque immutabile: *humanum* supervenit Ecclesiæ jam constitutæ in esse societatis perfectæ, vel *facto Ecclesiæ tantum*, vel *facto Ecclesiæ simul et civilis societatis*.

Facto Ecclesiæ tantum, quatenus suprema potestas diverso modo participat suam auctoritatem per accidentalem organizationem, ex. g. quoad primates, patriarchas, metropolitas etc.

(1) Leg. 1, § i. ff. de justitia et de jure; Zigliara, op. cit., III, 100.

(2) Cavagnis, *Instit. jur. publ. eccl.*, I, 18; Soglia, *Instit. jur. publ. eccl.*, p. 8 ss.; Tarquini, *Jur. eccl. publ. instit.*, p. 2 ss.

Facto Ecclesiæ simul et civilis societatis, quatenus inter ecclesiasticam et civilem potestatem, quædam speciales relationes, mutuo consensu, inducuntur, potissimum per Concordata.

Nobis proprie loquendum est tantum de jure publico Ecclesiæ *divino*.

Recte definiri potest: *complexus legum fundamentalium, quibus a Christo Domino Ecclesia instituta est in esse societatis perfectæ, ut rite conservari, finemque suum assequi possit.*

Jus privatum ecclesiasticum est: *complexus legum quas Ecclesia condidit, decursu temporum, ad fideles dirigendos in ordine ad finis consecutionem.*

Ex dicta definitione evidenter patet jus publicum ecclesiasticum multipliciter differre a privato. Nempe: 1° ratione *temporis*, quia publicum præcedit privatum, sicuti causa effectum; 2° ratione *auctoris*, quatenus privatum conditum fuit ab ipsa Ecclesia, publicum ab eodem Christo; 3° ratione *objecti*, nam publicum respicit ipsam Ecclesiæ constitutionem, privatum evolutionem potestatis ecclesiasticæ in ordine ad finem; 4° ratione *durationis*, quatenus jus publicum est perpetuum atque immutabile, privatum est temporaneum ac mutabile secundum temporum, locorum et personarum circumstantias; 5° ratione *dignitatis*, ex modo dictis.

3° Fundamentum juris.

Atheistæ, rationalistæ, pseudophilosophi omnes quam maxime aberrant in designando juris fundamento. Affirmant enim jus ortum ducere vel a) *ab ipsa rerum natura* — vel b) *a singulis hominibus* — vel c) *a pacto hominum sociali*.

Atqui hoc apertissime falsum est.

Jus profluere nequit — a) *ab ipsa rerum natura*, quia natura, præscindendo ab ejus auctore, est res vaga, incognita, atque inexplicabilis; nec — b) *a singulis hominibus*, quia homines sunt naturaliter pares atque inter se æquales. Nequit alter proinde, arbitrio suo, onus alteri imponere, nec iste tenetur obedire; nam singuli versantur in eadem conditione juridica; neque — c) *a pacto hominum sociali*, quia funda-

mentum juris debet esse *certum, immutabile, perpetuum, universale*: jamvero quidquid provenit ex humana voluntate tale minime est.

Jus originaliter procedere nequit nisi a Deo et innitur relatione hominis essentiali ad ultimum finem, scilicet Deum, qui est supremum bonum necessario homini appetendum atque efficacibus mediis prosequendum, qui est auctor omnium rerum, dominus omnium hominum, qui proinde potest concedere uni aliquam facultatem et alteri imponere citra injuriam aliquam obligationem, vi supremi dominii, quo pollet, in universas res singulosque homines (1).

4° Subjectum juris.

Subjectum juris est omnis et sola persona.

Persona est duplex: *physica* et *moralis*. Persona *physica* definitur communiter cum Boetio: *rationalis naturæ individua substantia*. Ad conceptum philosophicum personæ, quinque elementa requiruntur. Scilicet: *a) substantia*, idest ens cui non competit alteri inesse — *b) completa*, seu principium per se operationis — *c) rationalis*, prædita intellectu ac voluntate — *d) individua*, indivisa in se et divisa ab aliis — *e) incommunicabilis*, quæ nequit alteri communicari.

Persona *moralis* est unio plurium personarum physicarum, quatenus considerantur tamquam subjectum juris, seu est ipsa societas.

Præter veram personam physicam aut moralem collectivam, datur etiam persona fictitia, quæ, licet non sit proprie ac vere persona quædam, concipitur tamen ad modum personæ per juris fictionem, cum a lege censeatur capax jurium. Personæ fictitiæ sunt omnia illa instituta quibus capacitas juridica tribuitur, ex. g. causæ piæ, confraternitates, collegia etc. (2).

(1) Cfr. S. Thom. *l. c.*; Zigliara, *l. c.*; Meyer, *op. cit.* I, 74 ss.

(2) Cfr. opus nostrum, *Instit. jur. publ. eccl.* vol. I, p. 11.

ARTICULUS II.

De societate.1° *Natura societatis.* — 2° *Divisio.***1° Natura societatis.**

Societas communiter definitur: *congregatio hominum ad eundem finem communibus mediis assequendum* (1).

Quatuor sunt elementa necessaria ad ejus constitutionem. Scilicet: *a)* unio, idest vinculum morale homines ligans in ordine ad scopum — *b)* membra, nempe homines quibus societas coalescit — *c)* media, seu auxilia necessaria aut utilia ad finem assequendum — *d)* finis, id est scopus propter quem homines uniuntur inter se. Habetur proinde forma, materia, causa efficiens et causa finalis, sicuti in quolibet ente physico, ut docet philosophia.

Ex istis elementis prævalet finis.

Finis determinat 1° *naturam* societatis. Et revera cetera elementa sunt communia omnibus societatibus; hinc si non haberetur elementum specificans, societates non distinguerentur specificice, sed tantum numerice. Elementum specificans finis est. Quid finis?

Finis dicitur: *id cujus gratia aliquid fit*. Dispescitur in finem *operis* et finem *operantis*, secundum quod consideratur id ad quod opus per se ordinatur, vel id quod agens assequi reipsa vult.

Posito quod finis determinet naturam societatis, sequitur societatem esse spirituales si finis est spiritualis, societatem esse temporalem si temporalis est finis, societatem esse supernaturalem si finis est supernaturalis.

---

(1) Juxta jus romanum societas dicebatur « contractus consensualis de re vel operis communicandi lucri in commune faciendi causa »; cfr. *Instit.* III, 26; *Cod.* IV, 37; *Einec.*, *Elementa jur. civ.*, n. 942; *Vinn.*, *Comm. in Instit.*, Lugduni 1726, p. 693 ss.

2º Finis determinat *statum juridicum* societatis, seu complexum jurium. Et sane, eandem relationem quam habent socii ad finem, habent etiam ad societatem: hinc relate ad societatem tenentur eodem vinculo, quo ligantur relate ad finem obtinendum.

Igitur si finis est liber, libera est etiam societas; si finis est necessarius, necessaria est etiam societas; si finis est dependens, dependens est etiam societas; si finis est supremus, suprema est etiam societas.

3º Finis determinat etiam, aliqua ratione, *constitutionem internam* societatis, videlicet an sit æqualis vel inæqualis: æqualis dicitur societas, cujus membra pari jure potiuntur; secus dicitur inæqualis. Hinc si finis est liber, societas est per se æqualis; si finis est necessarius, societas erit inæqualis, si « inæqualitatem exigit ex ipsa natura rei, vel ex jure prævalente quod necessitatem finis posuit et relativæ societatis ». Societas civilis necessaria est ad supplendam insufficientiam familiarum. Atqui familia ex sui natura inæqualis est: ergo societas civilis, quæ pluribus familiis coalescit et quarum naturam minime destruit, est inæqualis ex ipsa sua natura, seu ex fine supplendi insufficientiam individuorum ac familiarum. Ecclesia est inæqualis ex Christi voluntate, videlicet ex jure prævalente.

4º Finis determinat præterea an societas sit *organica* vel *inorganica*. *Organica* dicitur illa quæ constat immediate minoribus societatibus aliquo modo autonomis; secus dicitur *inorganica*. Organizatio autem fit per *synthesim* et per *divisionem*: per *synthesim*, quando societates per se independentes uniuntur vel libere vel necessario, idest jure impellente. Sic ex. g. familiæ per se independentes uniuntur in civitatem, civitates in regna etc.

Ecclesia, ratione finis, non est organica; tamen talis est ratione positivæ voluntatis Christi; organizatio autem fit non per *synthesim*, sed per *divisionem*, quatenus homo prius describitur Ecclesiæ universali per baptismum, dein assignatur uni vel alteri ex particularibus ecclesiis, in quas Ecclesia universalis dividitur.

Attento fine, societas civilis est organica: finis ipsius est supplere insufficientiam familiarum et societatum minorum: atqui familiæ et societates minores sunt aliquo modo autonomæ (1).

5° Finis determinat in concreto *jus ad media necessaria vel utilia*, quibus societas uti debet ad eum consequendum. Societas enim habet jus ad media proportionata, salvo tamen ordine finium. Sicuti fines sunt subordinati inter se, ita ut omnes reducantur in finem ultimum, qui est centrum omnium aliorum, ita media debent esse subordinata naturæ singulorum finium. Si finis est liber, media non debent officere fini necessario; si finis est inferior, media non debent nocumentum afferre fini superiori; si finis est temporalis, non debet impedire spiritualement; si autem plures fines æquales sint, ex æquo servandi sunt, si fieri potest; in conflictu autem datur libertas.

Ratio est quia finis aliquis intantum est appetibilis inquantum est bonum, et intantum est bonum inquantum vel est finis ultimus, vel ad ipsum ordinatur, sicuti medium ad eum consequendum. Atqui si fines intermedii sese opponant finibus superioribus, aut fini ultimo immediate, eo ipso amittunt rationem boni et proinde non sunt amplius appetibiles. Ergo locum cedere debent fini superiori, idest fini ultimo, mediate aut immediate.

2° Divisio societatis.

Societas dividitur in *necessariam* et *liberam* seu *voluntariam*, in *juridicam* et *amicalem*, *perfectam* et *imperfectam* (2).

Societas *necessaria* est illa quæ imponitur a jure naturali, aut a jure positivo, ita ut homines liberi non sint in ea amplectenda vel non. Societas civilis est necessaria, quia imponitur ab ipsa natura cuilibet homini: Ecclesia pariter est necessaria, quia præcipitur a jure positivo divino, tamquam conditio *sine qua non*, pro æterna vita adipiscenda.

(1) Cfr. *de societate coniugali* opus magnum, vol. I, p. 15 s.

(2) Cfr. Cavagnis, *op. cit.* I, n. 40; Taparelli, *Saggio teoretico di diritto naturale*, § 15 ss.

Aliqua societas potest esse, uno et eodem tempore, necessaria et libera, diverso tamen sub respectu. Videlicet: in genere est necessaria, ut societas conjugalís ad conservationem et propagationem generis humani; in specie, quoad hunc vel illum individuum, est prorsus libera. Societas *libera* illa dicitur, quæ nemini imponitur, ita ut homines possint pro luitu eam ingredi vel non. Ex. g. societas litteraria, commercialis, gymnastica etc.

Societas *juridica* illa est, cujus membra ligantur vinculo juris, ita ut per vim coerceri possint ad legum observantiam. *Amicalis* dicitur, quando membra non ligantur ullo vinculo juris, sed tantum convenientia seu amicitia.

Perfecta societas, ad mentem divi Thomæ, illa dicitur quæ est *completa ratione finis et sibi sufficiens. ratione mediorum* (1).

Duæ ergo conditiones requiruntur: *finis completus et sufficientia mediorum*. *Finis completus* ille appellatur, qui non est pars alterius finis, nec medium ad illum obtinendum, sed constituit ex se ipso bonum perfectum in ordine suo. Ita scientia, sanitas, honor, sunt utique bona, sed incompleta, quia non reddunt hominem plene felicem; sunt autem quædam partes eorum quæ requiruntur ad felicitatem temporalem consequendam. Divitiæ, e contra, non sunt per se appetibiles et proinde bona, sed tantum media ad alia bona temporalia obtinenda. Felicitas temporalis est finis completus, quia complectitur quidquid necessarium est ad homines felices reddendos in ordine temporali, unde non est neque pars alterius finis, in ordine suo, neque medium ad alium finem obtinendum.

Bonum in suo genere completum seu finis, est quoque in eo genere sibi sufficiens et independens: *sibi sufficiens*, quia in eo genere complectitur omnia, vel tamquam media, vel tamquam partes; *independens*, quia ad aliud bonum homogeneum non ordinatur. Porro jus societatis proportionatum est ejus

---

(1) *Summ. Theol.* 1-2, 90, 3 ad 3; cfr. Cavagnis, *l. c.*; Tarquini, *op. cit.* p. 4; Meyer, *op. cit.* 1, 319.

fini. Ergo societas quæ habet finem in suo genere completum, pollet jure in suo ordine pleno (1).

Societas dicitur perfecta, quæ est sibi sufficiens et independens *in ordine suo*: unde non requiritur sufficientia ac independentia absoluta, sed relativa tantum. Et proinde non extenditur ad omnes ordines et ad omnia genera bonorum, sed unice ad ordinem suum, cujus finis est aliquod bonum in se completum (2).

Non repugnat hinc societatem perfectam, alia indigere societate et ab ipsa mutuare media quæ referuntur ad bonum seu finem heterogeneousum. Habetur in hoc casu quædam dependentia, sed tantum *indirecta*, idest intuitu boni non proprii: *directa* dependentia habetur quando bona versantur in eodem genere, scil. quoad societatem imperfectam relate ad majorem homogeneam.

Imperfecta societas illa appellatur quæ non est completa ratione finis, nec sibi sufficiens ratione mediorum: cum nempe finis est pars alterius, vel medium ad alium obtinendum.

Ex. g. societates litterariæ sunt imperfectæ, nam finis ipsarum est evolutio mentis: hæc autem mentis evolutio est pars finis societatis civilis, quæ intendit perfectam evolutionem hominis sive quoad vitam physicam sive quoad vitam moralem. Ita pariter dicendum de societatibus inferioribus religiosis, quarum finis est medium ad finem Ecclesiæ adipiscendum.

Cum societas perfecta illa sit, quæ habet finem perfectum completum, sequitur societates perfectas non esse nec plures, nec pauciores, quam duæ. Finis enim hominis est duplex: *naturalis* et *supernaturalis*. *Naturalis* complectitur omnia quæ ad vitam hominis temporalem pertinent et quem prosequitur societas civilis: *supernaturalis* complectitur omnia quæ sanctificationem hominis ac vitam æternam respiciunt, quem prosequitur societas ecclesiastica. Hinc duæ tantum dantur in mundo societates perfectæ: *ecclesiastica* et *civilis* (3).

(1) Cfr. Cavagnis, *l. c.* n. 58.

(2) Cfr. S. Thom. *l. c.*

(3) Cfr. Constit. « *Immortale Dei* » Leonis XIII.

ARTICULUS III.

De potestate societatis perfectæ in suos.

- 1° *Jus societatis relate ad jus sociorum.* — 2° *Jus societatis in socios.* —
 3° *Subjectum auctoritatis socialis.* — 4° *Origo potestatis in se.* —
 5° *Origo potestatis in subjecto.* — 6° *Divisio potestatis.*

1° Jus societatis relate ad jus sociorum.

Quærimus an jus societatis sit tantum summa jurium singulorum sociorum, vel aliquid excedens hanc summam. Quæstio summi momenti profecto est; nam si jus sociale æquivalet summæ jurium sociorum tantum, societas mutuo consensu potest dissolvi, nec quidquam agere valet contra omnes socios invitos. Dum e contra, si sociale jus excedit summam jurium singulorum sociorum, societas nequit dissolvi ac etiam contra omnes invitos agere valet.

In societate necessaria, jus sociale prævalet summæ jurium sociorum, et hoc vel ratione *finis*, vel ratione *mediorum*. Ratione *finis*, quatenus finis societatis non est adæquate idem ac finis singulorum sociorum; hoc contingit in societate civili, cujus finis est felicitas temporalis communis, idest perfectio individuorum ac familiarum; e converso, finis civium est felicitas temporalis *singularis*. Hinc finis societatis civilis non est idem ac finis civium singulorum (1).

Ratione *mediorum* habetur prævalentia, cum finis est identicus tam pro societate quam pro subditis, tamen media non possidentur nisi a societate. Hoc verificatur in Ecclesia.

Finis Ecclesiæ est idem ac finis omnium fidelium, scil. sanctificatio animarum et vita æterna; media autem non sunt penes omnes singillatim, sed tantum penes Ecclesiam. Hinc ipsa habet jus prævalens cogendi fideles ut adhibeant media sibimet divinitus concessa, pluraque determinandi quæ singuli christiani nullatenus determinare possunt.

---

(1) Cfr. Zigliara, *l. c.*; Taparelli, *l. c.*

Relate vero ad conjugalem societatem, quæ, ut diximus superius, est in genere necessaria et in specie libera, dicendum est, ejus jus prævalens esse juri contrahentium: hinc semel ac quis nuptias contraxerit, ligatur strictissimo vinculo, quod consensu mutuo dissolvi nequit.

Societas *libera* non habet jus prævalens, neque ex parte finis, neque ex parte mediorum. Non ex parte finis, quia agitur de fine libero, identico sive pro sociis, sive pro societate: non ex parte mediorum, quia societas non disponit nisi de mediis quæ singuli socii simul conferunt. Et quamvis hæc media sint majora ac plura numero penes societatem, quam penes singulos cives, tamen *specificè* sunt semper eadem. Diversitas autem numerica non mutat naturam juris, sed tantum specifica. Hinc si habetur quædam prævalentia, ipsa est accidentalis, minime substantialis.

2° Jus societatis in socios.

Duplici sub respectu considerare possumus potestatem aliqujus societatis: relate ad *suos* et relate ad *extraneos*.

Heic loquimur tantum de potestate relate ad *suos*. Potestas societatis perfectæ in socios, hisce principiis continetur:

I. *Societas perfecta habet jus exigendi quæ sunt necessaria vel utilia ad finem.*

II. *Societas non habet jus exigendi quæ non sunt necessaria vel utilia ad finem.*

III. *Societas non potest per se ordinare ac determinare quæ non sunt necessaria vel utilia ad finem, sed pertinent ad ordinem superiorem.*

IV. *Societas potest ordinare quæ sunt necessaria vel utilia ad finem, licet pertineant ad ordinem superiorem, quando determinata sint a societate superiori (1).*

I. *Societas perfecta habet jus exigendi quæ sunt necessaria vel utilia ad finem.*

Sane scopus societatis non est nisi consecutio finis: ad hoc enim homines uniuntur ut, collatis viribus, finem adipiscantur.

---

(1) Cfr. Taparelli, *l. c.*

Atqui societas finem obtinere non potest nisi per media opportuna. Ergo debet habere jus illa exigendi a sociis. Posito autem hoc jure in societate exigendi media necessaria vel utilia, sequitur subditos habere officium strictissimum eadem præstandi; nam jus et officium sunt correlativa.

II. *Societas perfecta non habet jus exigendi quæ non sunt necessaria vel utilia ad finem.*

Et reapse, jus ad operandum, idest adhibendi media, competit societati, secundum quod media conducunt ad finem obtinendum; præscindendo enim a finis consecutione, nulla potestas competit societati. Hinc si societas erraret in proponendis mediis, non tenerentur per se socii eadem suppeditare. Diximus *per se*; nam *per accidens* teneri possunt ratione scandalii vitandi, aut boni publici procurandi.

III. *Societas perfecta exigere nequit quæ sunt utique necessaria vel utilia ad finem, sed pertinent ad ordinem superiorem.*

Ratio est apertissima. In qualibet enim actione et consequenter etiam in prosecutione mediorum, ordo semper servari debet; jamvero si societas ordinaret ac determinaret media pertinentia ad ordinem superiorem, licet necessaria vel utilia, violaret rationis ordinem, juxta quem *inferiora subjici debent superioribus, superiora præponi inferioribus* (1).

IV. *Societas perfecta habet jus exigendi necessaria media vel utilia, licet pertinentia ad ordinem superiorem, quando a competenti societate determinata fuerint.*

In hoc casu nulla adest repugnantia: non habetur repugnantia ex parte mediorum, quia sunt necessaria vel utilia ad finem: non habetur repugnantia ex parte ordinis superioris, quia media determinantur a societate competenti. Ergo.

Notandum, judicium de necessitate, utilitate, quantitate mediorum, pertinere exclusive ad societatem, non autem ad singulos socios. Si societas erraret in mediis proponendis, ita distinguendum esset: vel error est evidens, vel non: si error

---

(1) S. Thom. 2-2, 45, 5.

est *evidens*, socii minime tenentur uti mediis propositis: si error *non est evidens*, socii semper tenentur.

Exposita principia determinantia potestatem societatis perfectæ in suos, rite applicari possunt etiam societati imperfectæ; quælibet enim societas juridica habet insitum jus exigendi a membris quæ necessaria vel utilia sunt ad finem: atqui etiam societas imperfecta est juridica; ergo. Hoc tamen discrimine inter unam et aliam societatem, quod societas perfecta exigit independenter, imperfecta exigit dependenter a superiori societate.

3° Subjectum auctoritatis socialis.

Societas necessario exigit auctoritatem, quæ subditos liget inter se eosque dirigat per media opportuna ad finis consecutionem. Auctoritas differt a jure ut species a genere: jus est genus, auctoritas species; omnis auctoritas est jus, sed non vice-versa (1).

Auctoritas, in se considerata, est essentialiter una, licet diversis gradibus participari possit; nam ipsa se habet ad societatem sicuti causa efficiens ad rem physicam: atqui causa efficiens alicujus rei non potest esse nisi unica, proprio ac vero sensu. Ergo unica est etiam auctoritas in aliqua societate.

Quid est autem auctoritas? Est jus obligandi socios in ordine ad consecutionem finis socialis; vulgo dicitur imperium aut majestas. Si auctoritas vero est jus quoddam, necessario exigit subjectum, cui ipsum inhæreat et quod illud exerceat: est res apertissima, secus jus esset terminus abstractus atque inutilis.

Hoc subjectum auctoritatis

a) *non possunt esse singuli socii*, quasi æqualiter eadem polleant potestate distributive sumpti, quia non omnes eodem modo judicant atque operantur;

b) debet esse *determinatum*;

c) debet esse aliquo modo *unicum*; nam si plura essent

---

(1) Zigliara, *l. c.* cap. 2.

subjecta, istud præciperet uno modo, illud alio modo et sic socii non recte dirigerentur ad finem. Diximus *aliquo modo* unicum, quia in forma regiminis democratica, aristocratica, representativa, plures sunt personæ quæ suprema auctoritate participative potiuntur.

4° Origo potestatis socialis in se consideratæ.

Loquentes de origine socialis potestatis, duo inquirere possumus: scilicet *a)* undenam societas repetat propriam potestatem, an ex libero pacto sociorum, vel ex lege aliqua præcipiente; — *b)* quo jure subjectum potestatis concretum constitutum sit, an ex libera hominum voluntate vel ex positivo jure.

Habetur duplex quæstio: *juridica* et *historica*: illa respicit potestatem in se, ista in subjecto.

Quæstio juridica respicit investigationem causæ primæ ipsius societatis: quæstio historica respicit investigationem factorum, quibus homines societatem inierunt, idest vel ex jure prævalente, vel ex libera voluntate.

Quænam est origo juridica potestatis socialis? Potestas profluit necessario ab ipsa societate, dimanat immediate ab ejus essentia; et proinde ita se habet potestas relate ad originem, sicuti societas ad causam efficientem. Hinc si societas ortum habet a jure naturali, etiam potestas a jure naturali manat; si societas oritur ex jure positivo, etiam potestas oritur ex jure positivo; si societas exurgit a mutuo contrahentium consensu, etiam potestas a mutua ipsorum voluntate exurgit.

Quænam origo historica potestatis seu in subjecto?

5° Origo potestatis in subjecto.

Diximus superius auctoritatem socialem requirere necessario subjectum: hoc subjectum potest esse vel persona physica vel moralis. In primo casu habetur monarchia, in secundo poliarchia, quæ rursus subdividitur in aristocratiam et democratiam, prout resultet ex paucis præstantibus sociis, aut ex omnibus. Hæ tres dicuntur formæ simplices sociales seu regiminis. Dantur quoque formæ mixtæ pro diversa proportionem

quibus componitur subjectum morale potestatis ex duabus vel tribus formis simplicibus (1).

Quoad societatem *voluntariam*, nullum dubium subjectum potestatis esse ipsos socios, qui exercitium juris socialis possunt delegare uni vel pluribus. Quoad societatem *necessariam* autem, videndum est an causa juridica ejusdem, idest jus naturale aut positivum, determinaverit etiam subjectum potestatis vel non. Si primum, tunc origo potestatis in subjecto est eadem ac origo juridica societatis. Hoc evenit relate ad Ecclesiam, cum Christus ipse determinaverit formam regiminis ecclesiastici, monarchiam absolutam.

Si vero causa juridica societatis subjectum non determinaverit, tunc factis humanis determinatur. Hoc habetur quoad civilem societatem; nam jus naturale originem ipsi dat, quatenus vult omnes homines socialiter vivere, tamen haud decernit quodnam sit subjectum auctoritatis, qua forma et quo modo constituendum, sed arbitrio hominum determinationem relinquit.

In V. T. Deus determinaverat etiam subjectum potestatis; sed nihil ex hac divina agendi ratione erui potest, cum theocratia hebraica fuerit forma prorsus specialis (2).

Concreta vero determinatio subjecti auctoritatis est a populo, qui seipsum eligere etiam valet seu sibimet eandem reservare exercendam (3).

Quævis forma regiminis, modo apta sit publico bono procurando, juxta catholicam doctrinam admitti potest (4).

(1) Cfr. Cavagnis, *l. c.* n. 87; Zigliara, *op. cit.* III, 51; Meyer, *l. c.* n. 350 ss.

(2) Potestas civilis a Deo principi confertur non per actum extrinsecum ac supernaturalem, sed ipsamet natura mediante. Hoc sensu profecto vetus scholasticorum sententia intelligi debet. Cfr. Bellarm., *De laicis*, lib. III, c. 6; S. Thom. 1-2, 97, 3 ad 3; Suarez, *De legibus*, lib. III, c. 2, n. 4 ss.; Molina, *De justit.*, disp. 93.

(3) Cfr. Encycl. Leonis XIII «*Immortale Dei*» et «*Diuturnum*»; Zigliara, *op. cit.* III, 51, § X ss.; S. Thom. in I *Politic.*

(4) Cfr. memoratas Encycl. «*Immortale Dei*» et «*Diuturnum*», Ep. Leonis XIII, 17 Febr. 1892, 8 Maji 1892; Maumus, *La République et la politique de l'Eglise*, p. 10 ss. — Quoad quæstiones heic occurrentes, videas, benigne lector, opus magnum, I, p. 29 ss.

6° Divisio potestatis socialis.

Potestas socialis dividitur in *legiferam*, *judicialem* et *executivam*. Hæc divisio est adæquata. Et sane: 1° oportet proponere media necessaria ad finem, ut illum socii assequi possint; et hoc fit per potestatem *legiferam*; 2° oportet dirimere in concreto jus controversum, aut jus læsum declarare ratione pœnæ infligendæ; et hoc fit per potestatem *judiciariam*; 3° oportet executionem tribui legibus vel sententiis judicialiter prolatis; et hoc fit per potestatem *executivam*. Hæc potestas tres complectitur partes: I. potestatem *gubernativam*, seu regendi subditos juxta leges — II. potestatem *administrativam*, idest curandi bonum publicum societatis — III. potestatem *coactivam*. — Prior et altera cum legifera potestate plane confunduntur, cum sint ejusdem applicatio.

ARTICULUS IV.

De potestate legifera.

1° *Notio legis*. — 2° *Ejus requisita*. — 3° *Potestas legifera in specie*.

1° Notio legis.

Lex definitur ab Angelico (1): « *Rationis ordinatio ad bonum commune ab eo qui curam communitatis habet promulgata* ».

Dicitur *ordinatio rationis*, quia lex intantum est lex, inquantum procedit a recta ratione; et proinde est norma seu regula quædam rationis; dicitur ad *bonum commune*, quia subjectum immediatum legis est ipsa societas, subditi autem sunt subjectum mediatum; dicitur ab *eo qui curam* etc. quia lex non a quocumque statui potest, sed ab illa dumtaxat persona, quæ in societate supremo pollet jure.

---

(1) *Summ. Theol.* 1-2, 90, 4.

2° Legis requisita.

Ad rationem legis, quædam requiruntur a) ex parte *auctoris* — quædam b) ex parte *subjecti* — quædam c) ex parte *objecti* — quædam d) ex parte *formæ* (1).

a) Ex parte *auctoris*, requiritur ut lex feratur a principe, idest ab illo qui suprema pollet potestate.

b) Ex parte *subjecti*, requiritur ut lex feratur in communitatem, non autem in unum vel alium ex ejus membris.

c) Ex parte *objecti*, requiritur ut lex respiciat *bonum, honestum, rationale, congruum, possibile ac futurum* (2).

Hinc si aliqua lex feratur a principe contra divinum aut ecclesiasticum jus, illa nullum habet valorem; si lex sit physice aut moraliter impossibilis pariter est nulla; item si lex apta non sit fini consequendo, destituitur qualibet vi.

d) Ex parte *formæ*, requiritur ut lex sit promulgata, seu authentice proposita (3).

Notandum, a lege æterna Dei omnes alias leges ortum habere, prouti docet ipse S. Thomas; imo intantum participare de legis ratione, inquantum sunt eidem conformes. Unde S. Augustinus dicit: « In temporali lege nihil est justum ac legitimum, quod non ex lege æterna homines sibi derivaverint » (l. c.).

(1) Cfr. cap. 1 de *Postul. Prælat.*; cap. 3 de *regul. jur.* in 6.

(2) Controvertitur num ecclesiastica lex attingere valeat actus internos. Cum Ecclesia non modo publicam, sed privatam etiam hominum institutionem respiciat, adfirmandum indubie putamus. Cfr. Suarez, *De legibus*, lib. IV, cap. 12, n. 3; S. Thom. 1-2, 91, 4; Ballerini-Palmieri, *Opus theol. moral. De legib.*, 122, ss.

(3) Promulgatio est de essentia legis in actu secundo, uti ajunt, seu tamquam elementum extrinsecum, ad obligationem inducendam, non autem veluti elementum intrinsecum. Cfr. S. Thom. 1-2, 90, 4; Suarez, *De legibus*, lib. III, cap. 16, n. 8; Taparelli, *op. cit.* n. 228.

Cum lex sit norma *obligatorio* modo proposita, liquido patet acceptationem ex parte subditorum suapte natura omnino excludere. Cfr. S. Thom. l. c.

Olim leges ecclesiasticæ promulgabantur Romæ per affixionem ad valvas principum Basilicarum. Jure, quo nunc utimur, attendenda est Constit. « *Promulgandi* », 29 Sept. 1908. Cfr. opus nostrum, *De Curia Romana*, I, p. 54 ss.

Triplici ratione potest intelligi leges omnes ortum habere a lege æterna: I. sicuti a causa exemplari, quatenus eidem conformes esse debent, ut justæ sint, cum lex æterna sit ratio totius justitiæ ac sanctitatis: II. sicuti a causa efficiente, quia potestas quælibet manat a Deo: III. sicuti a causa determinante, quatenus lex æterna, per lumen rationis aut fidei, jubet ut aliquæ leges condantur easque vi sua approbat.

Quidam asserunt legem naturalem esse ipsam naturam rationalem secundum se, prout ipsi aliqui actus conveniunt vel disconveniunt, ratione suæ essentiæ: quidam dicunt eam esse habitum: alii aliter opinantur. Probabilior est sententia D. Thomæ eam definientis: « *Lex naturalis nihil est aliud quam participatio legis æternæ in rationali creatura* » (1).

3° Potestas legifera in specie.

Potestas legifera definiri potest: *Jus proponendi obligatorio modo media necessaria vel utilia ad finem.*

Ejus extensio est latissima: complectitur nempe quidquid directe vel indirecte est necessarium aut utile in ordine ad finem.

Societati perfectæ competit hæc potestas, nam ipsi jus est ad omnia illa media quæ sunt necessaria vel utilia ad finem: atqui ad finem consequendum « pro humani intellectus diversitate, et voluntatis inconstantia, indomitoque cupiditatum æstu », requiritur necessario aliqua potestas quæ habeat jus designandi media, ac omnes adigere valeat ad eadem adhibenda. In hoc præcise legifera consistit potestas. Ergo perfectæ societati ipsa competit.

Media, quæ per leges proponuntur, sunt positiva vel negativa; materialia aut immaterialia, directa vel indirecta.

---

(1) *Summ. Theol.* 1-2, 91, 2.

ARTICULUS V.

De potestate judiciali.

1° *Notio.* — 2° *Necessitas.* — 3° *Quædam observanda pro recto regimine.*

1° Notio.

Potestas judicialis est: *Jus authentice seu obligatorio modo decernendi, quænam subditorum actiones sint juri conformes, et quænam diffformes, simulque declarandi effectus legitimos hujus conformitatis aut diffformitatis* (1).

Judicialis potestas tria complectitur: *a)* judicium de recto legis sensu; *b)* judicium de natura facti; *c)* judicium de relatione facti ad legem.

Prius est judicium mere theoreticum, aliud est mere empiricum, tertium participat de natura utriusque, idest est theoretico-empiricum.

Potestas judicialis naturaliter consequitur legiferam potestatem; differt autem ab ea, quatenus hæc respicit propositionem mediorum, illa mediorum applicationem.

Duplex est potestas judiciaria: *civilis* et *criminalis*, pro diversitate judicii. Judicium dicitur *civile* si versatur simpliciter circa jus controversum: *criminale* si respicit restaurationem ordinis publici violati per juris transgressionem.

Inspecta auctoritate judicante, judicium dividitur in *ecclesiasticum* et *civile* seu sæculare, secundum quod potestas judicans est Ecclesia vel civilis magistratus.

2° Necessitas.

Societas perfecta habet jus ad omnia illa media quæ sunt necessaria vel utilia ad finem: atqui, ad finem obtinendum, non sufficit ut media proponantur, sed requiritur etiam ut rite

---

(1) Cfr. Taparelli, *op. cit.* 1194; Tarquini, *op. cit.* p. 12; Cavagnis, *l. c.* n. 105.

applicentur. Sed hæc applicatio, multiplici de causa, fieri nequit absque speciali potestate judiciaria. Ergo.

Sane media proposita singuli homines rite applicare nequeunt: a) *attenta natura ipsorum mediorum*, idest legum, quæ non raro dubium vel æquivocum sensum exhibent: hinc necessaria est auctoritas quæ legitimum sensum legis declaret; — b) *attenta ignorantia hominum*; etiamsi enim leges claræ ac manifestæ sint, tamen propter infirmitatem humani intellectus, quandoque controversia circa unum alterumve jus facillime oriri potest; hinc quid foret faciendum, nisi adesset potestas ad controversiam dirimendam? — c) *attenta pravitate hominum*; nam plures homines, ex malitia sua, leges transgrediuntur, jus alienum violant, ordinem sociale turbant: jamvero, nisi in promptu esset specialis potestas hisce malis occurrendi, omnia pessumdari necesse foret.

Confirmatur assertio ex compertissimo principio quod ejus est cognoscere de vero legum sensu ac de sociorum actionibus in relationem ad sensum, cujus est ferre leges, tum quia nemo melior, quam ipse sui, interpret est, tum quia jus de legibus interpretandis necessario connectitur cum potestate legifera, quæ inutilis profecto esset, si cuique independentem a legislatore facultas competeret leges arbitrio suo interpretandi (1).

3° Quædam observanda pro recto exercitio judiciariæ potestatis.

1. Justitia debet esse æqualis pro omnibus, sive pro divitibus sive pro pauperibus, sive pro magnatibus, sive pro plebeis; quia coram lege omnes cives cujuscunque gradus aut conditionis pares sunt.

2. Evidentia justitiæ omnibus apparere debet, quocumque sub respectu consideretur; idest sive ex parte testium, sive ex parte judicum, sive ex parte ipsius formæ judicialis.

---

(1) Potestas judicialis plane differt a potestate mere *arbitrari*, quippe quæ jure cogendi caret, seu directiva tantum est. Cfr. Tarquini, *op. cit.* p. 13. Nemo potest esse judex in causa propria; in iis tamen rebus, quæ ad principem, qua talis est, pertinent, nil vetat quominus judex sit. Cfr. Taparelli, *op. cit.* n. 1188; Lega, *De judiciis*, vol. I, p. 245.

3. Cuique patere debet via recurrendi a tribunali inferiori ad tribunal superius, ut controversia plene justeque dirimatur.

4. Methodus judicialis brevis sit oportet, congrua circumstantiis temporum, locorum atque causarum, ne diutius causæ protrahantur, magno cum damno partium et boni publici.

5. Sententiæ in tribunalibus prolatae statim efficacem executionem obtinere debent, ut omnibus exemplo efficaciter sint.

6. Causæ pauperum, qui expensas sustinere nequeunt, *gratis* sunt pertractandæ; id exigit ipsa naturalis æquitas; quia nemo, ex propria indigentia, privari debet facultate prosequendi jus suum (1).

ARTICULUS VI.

De potestate coactiva.

1° *Notio et necessitas*. — 2° *Fundamentum juridicum*. — 3° *Personæ in quas exercetur*. — 4° *Crimen*. — 5° *Pœna*. — 6° *Finis pœnæ*.

1° *Notio et necessitas*.

Potestas coactiva est pars potestatis executivæ, quatenus scilicet est medium quoddam leges propositas nec non sententias prolatas ad executionem demandandi. Sic breviter definire potest: *Jus cogendi invitos et coercendi contumaces*.

Coactio est actus quo quis per vim inducitur ad aliquid faciendum, quod sponte sua facere haud vult. Coercitio, e contra, est actus qua eorum audacia reprimitur ac punitur qui jus alienum violarunt. Coercitio proinde est aliquid amplius quam coactio.

---

(1) Jus canonicum peropportunas habet normas pro causis pauperum, pupillorum, viduarum etc. gratis agendis. Cfr. Bouix, *De judiciis*, p. I, s. 4, c. 3; Vecchiotti, *Inst. can.* lib. 4; Devoti, *Jus can. univ.*, t. III, p. 245; Lega, *l. c.* Civiles fere omnes leges patrociniū, uti ajunt, gratuitum pauperibus tribuunt. Cfr. Mattiolo, *Elementi di diritto giudiziario civile italiano*, I, p. 379 ss.

Inviti dicuntur illi qui renuunt obedire legibus societatis ; contumaces qui de facto legem transgressi sunt et in prava sua voluntate perseverant.

Nullum dubium quin jus coactivum competat societati perfectæ. Ipsa enim habet jus ad omnia media quæ necessaria vel utilia sunt ad finem consequendum ; atqui non sufficit proponere media per potestatem legiferam eaque applicare per judicariam ; quia plures homines vel malitia vel naturalis vitii necessitate renuunt obedire, qui et ordinem publicum in discrimen adducunt : alio remedio proinde opus est. Ergo jus coactivum necessario perfectæ societati competere debet ; secus tum legifera tum judicaria potestas inutilis plane foret.

2° Fundamentum juridicum.

Fundamentum directum ac immediatum potestatis coactivæ, saltem generatim loquendo, est tuitio *ordinis socialis*.

Et sane : intantum aliqua potestas competit societati perfectæ, inquantum est ei necessaria : atqui potestas coactiva est necessaria ad ordinem tutandum sive antecedenter, sive consequenter : antecedenter quatenus præcavetur ordinis violatio, consequenter quatenus reparatur socialis ordo, si jam violatus fuit. Ergo si potestas coactiva est necessaria societati ad ordinem publicum tutandum, sequitur logice juridicum ejus fundamentum esse *ordinis socialis tuitionem*.

Si intimius rem considerare velimus, distinguere oportet inter civilem et ecclesiasticam societatem. De ecclesiastica societate alibi loquemur.

Fundamentum quod attinet juris pœnalis civilis potestatis, duplex habetur schola : *positiva* et *classica*, uti ajunt.

Schola *positiva*, cujus princeps in Italia est Henricus Ferri, negat liberum hominis arbitrium affirmatque *actionem individualement* nihil aliud esse quam fluxus centripetos et refluxus centrifugos vibrationum nervorum necessario derivantium a diverso uniuscujusque temperamento (1).

---

(1) Ferri, *Sociologia Criminale*, cap. 3.

Ex hoc principio sequitur jus sociale punitivum esse *violentiam validioris in debiliorem*, vulgo *il diritto della forza*.

« Il diritto di punire non è altro che una funzione vitale di conservazione, indipendente da ogni condizione di libertà morale o di morale colpabilità nell'individuo delinquente » (1).

Hæc doctrina innititur falso supposito, idest negatione liberi arbitrii; hinc corrui sponte sua.

Schola classica quinque præcipuas theorias amplectitur, quas breviter expendemus.

I. *Theoria pacti socialis*, a Jacobo Rousseau post Hobbes invecta, contendit omnia jura societatis ortum habere a libera hominum voluntate; ideoque affirmat etiam jus punitivum profluere a pacto sociali.

Pactum sociale, supponens statum hominum sylvestrem, reprobatur a philosophia, ab historia, a scientiis ipsis naturalibus (2).

II. *Theoria justitiæ* contendit fundamentum juris pœnalis esse intrinsicam actus malitiam, finem autem primarium esse mali moralis expiationem.

Hæc doctrina, primo intuitu, verissima apparet, sed applicari, tamen, haud potest nisi relate ad Deum, non autem relate ad civilem societatem.

Quisnam profecto valet malum malo persequi juxta normas justitiæ? Ille tantum qui habet scientiam necessariam, media sufficientia, jus aptum. Atqui legislator civilis: *a*) non habet scientiam, quia intrinseca malitia actuum humanorum pendet a conscientia individui, quæ omnino latet: — *b*) non habet media sufficientia, quia disponere nequit nisi de quibusdam mediis physicis, quæ aut nullo modo aut inefficaciter malum intrinsecum percellunt: — *c*) non habet jus aptum, quia civili societati ordinis moralis directo ac immediate per se custodia commissa nequaquam fuit.

III. *Theoria utilitatis* præscindit a quolibet morali prin-

---

(1) Ferri, *I nuovi orizzonti*, cap. 1.

(2) Cfr. Hergenröther, *Kath. Kirche u. Christl. Staat*, 373 ss.; Meyer, *op. cit.* II, 281 ss.

cipio, affirmatque unicum fundamentum juris punitivi esse bonum temporale, commune, materiale societatis.

Sed immerito: homo non est tantum physicum ens, sed morale etiam; idcirco in felicitate temporali proseguenda, civilis legislator ab ordine morali præscindere nequit.

IV. Theoria *eclectica* censet jus pœnale æque profluere tum a justitia tum a sociali utilitate.

Sed negandum: nam si justitia et utilitas, separatim sumptæ, nequeunt fundamentum constituere juris pœnalis, eadem ratione conjunctæ illud efformare haud valent.

V. Theoria *juridica* docet fundamentum juris pœnalis, stricto ac vero sensu, esse patrimonii juridici societati competentis debita tuitio.

Sicuti homo, eo ipso quod existit, habet jus ad omnia media quæ vitam physicam et moralem respiciunt, ita societas eodem jure potitur, et sicuti individuo cuilibet licet *vim vi repellere* seu defendere vitam propriam, ita societas habet jus et officium tuendi ordinem socialem, videlicet complexum omnium jurium, qui juridicum patrimonium politicum vocatur.

In ista theoria *causa* punctionis est justitia vindicanda, *ratio* punctionis est utilitas pœnarum, *fundamentum* primævum est tuitio jurium socialium.

Celeberrimus Franciscus Carrara (1) jurisconsultus italicus, hanc theoriam nova forma adornatam exposuit ac vindicavit, eamque præstantiores amplectuntur Auctores sive itali sive exteri.

3° Personæ in quas exercetur.

Non omnes personæ subjiuntur coactivæ potestati, sed illæ tantum quæ ordinem socialem turbant aut quomodocumque in discrimen adducunt.

Hæ autem personæ dividi possunt in triplicem classem quarum prior eas respicit, quæ malitia ordinem socialem lædunt; altera eas attingit, quæ id agunt non malitia, sed naturæ vitio, ex. gr. dementes, furiosi etc.; tertia demum eas

---

(1) *Programma. Parte generale*, p. 10 ss.

complectitur, quæ de facto ordinem non violant, attamen quadam certitudine morali judicatur, ab iisdem socialem ordinem turbatum iri, utpote sunt vagi, otiosi etc.

4° Crimen.

Non omnes actiones ex malitia provenientes subjiuntur potestati coactivæ, sed illæ tantum, quæ ordinem socialem turbant seu illæ quæ rationem induunt criminis.

Crimen seu delictum definiri solet: *Actio aut injusta commissio actionis auctori suo imputabilis, quæ ordinem socialem turbat* (1).

Hinc duo requiruntur ad criminis rationem: *dolus* idest prava voluntas, et *damnum* hoc est juris socialis violatio.

Exinde patet discrimen inter peccatum et delictum. Peccatum definitur simpliciter a S. Thoma: « *actus humanus malus* » vel « *voluntarius recessus a lege Dei* », absque ulla relatione ad ordinem externum, sed tantum in ordine ad legem divinam, aut naturalem, aut humanam in conscientia obligantem. Delictum autem non modo importat rationem culpæ, quatenus est libera transgressio alicujus legis, sed insuper importat aliquid aliud, quia violat etiam ordinem externum. Igitur omne crimen est peccatum, sed non vicissim (2).

5° Pœna.

Pœna est *malum passionis aut privationis contra delinquentes a publica auctoritate statutum ob ordinis socialis perturbationem per delictum inductam*.

(1) Promiscue usurpamus utramque vocem *crimen* et *delictum*; etsi cuique compertum sit aliquod discrimen, jure romano et canonico veteri inspecto, adesse.

(2) Cfr. Devoti, *op. cit.* lib. IV, t. 2; Maschat, *Instit. can.* lib. V, t. 2, n. 8; Vecchiotti, *op. cit.* lib. IV, § 9; Craisson, *Manuale juris canonici*, n. 6104; De Angelis-Gentilini, *op. cit.* to. 4, lib. I, tit. I.

Attendenda est criminis distinctio in *ecclesiasticum*, *civile* et *mixtum*. Ecclesiasticum illud nuncupatur, quod fidem aut religionem lædit; civile, quod reipublicæ ordini adversatur; mixtum, quod sive religionem lædit sive rempublicam.

Considerari potest duplici sub respectu: *moralis* et *socialis*. Prior respicit peccatum in genere et ab uno infligitur Deo: alia respicit crimen et irrogatur a competente auctoritate, sive humana, sive divina, ut in V. T.

Pœna respicere potest vel privationem alicujus boni, vel inflictionem alicujus mali. V. g. Ecclesia per excommunicationem privat fideles usu quorundam bonorum spiritualium, per suspensionem libero ordinis exercitio: societas civilis per carcerem privat cives delinquentes debita libertate, etc.

Pœnas quod attinet tria inquirere possumus: *a)* an potestas infligendi pœnas competat societati perfectæ: *b)* quomodo dividantur pœnæ: *c)* quænam conditiones requirantur ad pœnas debite irrogandas.

Ad I. respondemus certissime societati perfectæ competere jus infligendi pœnas. Probavimus enim superius ipsi competere jus in genere potestatis coactivæ: atqui potestas coactiva comprehendit in conceptu suo etiam jus irrogandi pœnas. Ergo.

Sane societas perfecta habet jus ad omnia media quæ requiruntur ad finem socialem: jamvero ad finem socialem est utilissimum, imo quandoque absolute necessarium hoc jus.

Jus profecto infligendi pœnas est *utilissimum* societati, si attendantur fines qui obtinentur per earundem irrogationem.

Pœna quandoque corrigit nolentem, mutans pravam ejus voluntatem; hinc habetur *emendatio*: si reus invitus maneat et desit emendatio, per applicationem pœnarum habetur saltem *expiatio* mali peracti; præterea habetur semper *vindictio* ordinis socialis læsi atque *exemplaritas* saluberrima pro ceteris.

Igitur non modo pœnæ sunt utiles societati, verum etiam necessariae ex principio strictæ justitiæ, sive *moralis*, sive *socialis*, ut diximus in exponendis variis sententiis circa jus punitivum.

Sunt necessariae: *a)* ex principio justitiæ *moralis*, quatenus omne malum malo percelli debet, sicuti bonum præmio prosequendum: jamvero quælibet transgressio legis est malum: ergo malo seu pœna coercenda est;

b) ex principio justitiæ *socialis*, quatenus ordo socialis nunquam violari debet; et si ob pravitatem hominum con-

tingat ipsum lædi, statim restituendus est ad pristinum statum, ne aperta ac perennis deordinatio perseveret, juxta vulgatissimum principium justitiæ, societati applicandum: *jus suum cuique tribuendum est*. Jamvero ordo violatus reparari nequit nisi per pœnarum applicationem. Ergo.

Ad II. respondemus pœnas dividi: *a)* in *æternas* et *temporales*, ratione temporis — *b)* in *spirituales* et *corporales*, ratione boni cujus important privationem, aut mali cujus important inflictionem — *c)* in *ecclesiasticas* et *civiles*, secundum quod infliguntur ab Ecclesia vel a societate laicali — *d)* in *privatas* et *publicas*, secundum diversum modum quo feruntur.

Ad III. respondemus pœnæ hisce requisitis præditæ sint oportet: 1º infligantur immediate vel mediate ab uno principe, qui supremo jure potitur; 2º sint proportionatæ tum naturæ, idest gravitati criminum, tum numero eorumdem; 3º efficaces sint non modo pro reo, sed potissime pro ceteris, ut crimina præcaveantur, ordoque semel violatus convenienter reparetur; 4º certæ ac inevitabiles sint, ne impii, spe effugiendi pœnas audacter insolescant; 5º accommodatæ demum sint temporum, locorum et personarum adjunctis.

Sic disciplina pœnarum penes Ecclesiam, decursu sæculorum, optime vindicatur; quemadmodum etiam penes societatem civilem, saltem generatim loquendo.

6º Finis pœnarum.

Finis pœnarum est quadruplex:

a) *emendatio*, idest correctio rei, quando, pœnitentia ductus, ad resipiscentiam revertitur; quod tamen semper haud contingit; *b)* *expiatio* vel ex parte rei, quatenus voluntarie culpam luit, vel saltem ex parte societatis, quatenus satisfit, per pœnas irrogatas, justitiæ morali et sociali; *c)* *vindicatio*, quatenus ordo socialis læsus per crimina patrata, meliori quo fieri possit modo reparatur; *d)* *exemplaritas*, quatenus cives ex pœnis irrogatis, magis ac magis a criminibus patrandis deterrentur.

Quinam ex istis finibus est præcipuus?

Si sermo sit de civili societate, finis præcipuus est *vin-*

dicatio ordinis socialis: si de societate, e contra, ecclesiastica, finis præcipuus est *emendatio rei* una cum *ordinis violati reparatione*; nam Ecclesia privatam etiam uniuscujusque institutionem prosequitur (1).

Ex jure inferendi poenas, sequitur societati perfectæ competere: 1° jus *præveniendi crimina* per regimen urbanum, vulgo *polizia*; quia societas habet plenum jus se defendendi, seu malum vitandi etiam per prudentem præventionem; 2° jus *censuræ*, idest examinandi ac sedulo invigilandi ne quid publicetur contra moralitatem, religionem, ordinem publicum etc.; 3° jus *carceris*, scil. detrudendi in aliquem locum separatum homines praveos, ne liberi nova crimina patrent et ne ex vitæ consuetudine cum iisdem, etiam alii luem pestiferam contrahant; 4° jus *vis armatæ*.

Vis armata definitur: *Collectio hominum, auctoritate armisque instructorum, contra hostes sive internos sive externos societatis*.

Duplici e ratione ejusdem necessitas eruitur. I. Est necessaria societati perfectæ ut rite ac efficaciter possit leges ac sententias exsequi contra invitos. II. Est necessaria insuper ad ipsam existentiam corporis socialis. Sicut enim individuus habet jus ad vitam, et quidem proprium ac innatum, ita ut possit vim vi repellere; sic societas habet jus ad propriam existentiam. Igitur si quis minetur contra ipsam, medium aliquod ei præsto sit oportet, quo efficaciter tueatur propriam existentiam. Hostes autem sunt plurimi: externi et interni; medium porro unicum, exclusivum atque efficax est vis armata: ergo eadem competit societati perfectæ.

Hæc vero armata vis potest inveniri penes societatem duplici modo: *formaliter* et *virtualiter*. *Formaliter*, quando de facto societas habet proprium exercitum, proprios milites, idest vim armatam: *virtualiter* quando de facto non habet, sed tamen pollet jure eadem auctoritative petendi a societate alia. Iste modus *virtualis* minime officit naturæ aut juri

---

(1) Qua de re obscure mentem suam pandisse videtur clariss. Tardini, *op. cit.* p. 16.

---

societatis ; sed potius demonstrat superioritatem societatis quæ auctoritative petit, et inferioritatem societatis quæ præstare tenetur (1).

---

(1) Si nonnullas quæstiones videre cupias, eam potissimum quæ respicit jus societatis perfectæ irrogandi pœnam mortis, consule opus magnum, vol. I, p. 71 ss.

CAPUT II.

DE RELATIONIBUS JURIDICIS SOCIETATUM PERFECTARUM

ARTICULUS I.

De societatibus formaliter distinctis.

1° *Notiones præmittendæ.* — 2° *Relationes juridicæ in statu concordie.*
3° *Relationes juridicæ in statu conflictus.*

1° *Notiones præmittendæ.*

Societates perfectæ distingui possunt inter se vel *materialiter*, vel *formaliter*, vel *materialiter* simul et *formaliter*.

Dicuntur distingui *formaliter* tantum, quando finis utriusque societatis est diversus, membra autem sunt eadem: *materialiter*, quando finis est identicus, membra diversa: *formaliter* et *materialiter*, quando et finis est diversus et diversa sunt membra.

Prædictæ autem societates inveniri possunt in statu *concordie* et in statu *conflictus*: in statu *concordie*, cum finis utriusque societatis attingi potest absque ullo inter se detrimento: in statu *conflictus*, cum finis societatis unius obtineri nequit absque alterius detrimento.

Sermo proinde heic de conflictu naturali, non autem accidentali, scil. de conflictu qui oritur ex ipsa rerum natura, minime vero ex malitia hominum.

2° *Relationes juridicæ in statu concordie.*

Istæ relationes optime exprimi possunt, quatuor sequentibus principiis.

Principium I.: *Neutra societas debet aliam impedire; ambæ ligantur inter se officio negativo justitiæ.*

Id probatur tum ex parte *subjecti*, tum ex parte *finis*.

Ex parte *subjecti*, quatenus utraque societas tenetur curare bonum subditorum suorum: jamvero, in casu nostro, subditi vinciuntur, uno et eodem tempore, pluribus obligationibus: atqui omnes obligationes servandæ sunt, quoties possibile sit. Sed in statu concordiæ, hoc fieri potest. Ergo sancte servari oportet, ita ut nullum impedimentum afferri liceat.

Ex parte *finis*, quatenus finis alicujus societatis ita semper obtineri debet, ut nullo modo præpediatur, nisi obveniente aliqua necessitate; jamvero, in hypothesi nostra, nulla necessitas adest, cum agatur de statu concordiæ: ergo.

Principium II.: *Utraque societas tenetur alteri auxilium suppeditare ex charitate.*

Ratio est quia charitas ligat omnes, sive sint æquales sive sint inæquales.

Officium tamen profluens ex charitatis vinculo non est juridicum, sed tantum ethicum, et proinde nullimode vi exigi potest.

Rigore loquendo, istud principium haud respicit juridicas relationes societatum perfectarum, unde debuisset omitti; sed illud referendum duximus, ad completam expositionem materiæ circa mutuas relationes societatum, potissime ad excludendam illorum opinionem qui contendunt nullum vinculum, nullamque relationem existere inter societates, quales.

Principium III.: *Societas ordine inferior tenetur positive inservire superiori societati.*

Negative inservire societati significat nullum ei impedimentum afferre: *positive* autem inservire significat non solum eam haud impedire, sed insuper eidem præstare ea quæ necessaria vel utilia sunt ad finem consequendum.

Quænam societas ordine superior, et quænam inferior dicenda?

Diximus superius finem determinare naturam specificam cujuslibet societatis: ideoque illa dicitur ac est societas superior, quæ tendit ad finem excellentiorem: illa dicitur et est societas inferior, quæ tendit ad finem inferiorem.

Principium ostenditur tum ex parte *membrorum* societatis, tum ex parte *finis* ipsius societatis.

Ex parte *membrorum*, quatenus, in hypothese, membra societatis inferioris sunt, eodem tempore, membra societatis superioris: hinc tenentur prosequi finem omnibus mediis necessariis ac utilibus. Jamvero inter hæc media necessaria aut utilia sunt etiam media societatis inferioris. Ergo.

Ex parte *ipsius societatis*, idest ejus finis, quatenus quilibet finis intantum est bonum appetendum, inquantum conducit directe vel indirecte ad finem superiorem, et tandem ad finem ultimum; nam sicuti bona sunt inter se ad invicem coordinata, intimo ac naturali nexu, ita etiam fines et societates ipsæ.

Hæc ordinatio aliquando est directa, aliquando indirecta: prior habetur quando media societatis inferioris sunt ejusdem ordinis ac media societatis superioris, seu proportionata fini superiori: altera habetur, quando media inferioris societatis sunt diversi ordinis et proinde non proportionata fini societatis superioris.

In casu nostro, habetur tantum ordinatio indirecta, quia sermo est de societatibus *formaliter* distinctis; quæ ordinatio importat ut bona inferiora, si necessaria vel utilia sint fini superiori, præstentur, ob necessitatem finis prævalentis.

Principium IV.: *Societas superior tenetur adjuvare inferiorem in iis quæ proprio fini sunt necessaria.*

Ratio est evidentissima. Societas enim tenetur proprium finem attingere omnibus mediis sive sui ordinis, sive inferioris.

Id tamen nullam importat subordinationem, sed superioritatem tantum, quia societas superior semper agit intuitu sui ipsius, non autem inferioris societatis.

3° Relationes juridicæ in statu conflictus.

Loquimur de societatibus imparibus dumtaxat, quia societates pares perfectæ, *formaliter* distinctæ, haud dantur.

Duæ enim, ut pluries innuimus, sunt societates perfectæ: ecclesiastica et civilis, quia duo tantummodo sunt bona com-

pleta in ordine suo: bonum naturale et bonum supernaturale: illud prosequitur societas civilis, istud societas ecclesiastica.

Principium I.: *In statu conflictus, illa societas prævalere debet quæ est superior et illa cedere quæ inferior.*

Bonum majus nunquam impediri debet a bono minori, secus ordo rationis violaretur: jamvero finis utriusque societatis, superioris et inferioris, habet rationem boni: ergo finis inferior cedere debet, et superior prævalere; quia intantum finis aliquis est appetendus, inquantum ordinatur, mediate vel immediate, ad finem superiorem, idest ultimum.

Principium II.: *Jus ferendi judicium circa veritatem conflictus pertinet ad superiorem societatem.*

Sane illi competit judicare, cui competit disponere de mediis: atqui, in casu conflictus, ut modo diximus, prævalentia spectat ad societatem superiorem. Ergo eidem competit etiam jus judicium ferendi.

ARTICULUS II.

De societatibus materialiter distinctis.

1° *Relationes juridicæ in statu concordie.* — 2° *In statu conflictus.*

1° In statu concordie.

Illæ dicuntur societates *materialiter* tantum distinctæ quæ habent unum ac identicum finem, membra autem diversa: hinc patet has societates esse pares, sed ordinis inferioris. Ex. gr. duo Status, Italia et Gallia, Austria et Lusitania etc. Societates formaliter eadem, fiunt materialiter distinctæ ob diversum vinculum morale seu auctoritatis subjectum. Ubi enim auctoritas est numerice una, ibi una tantum adest numerice auctoritas. Aliter dicendum, si plura sint subjecta auctoritatis seu plures principes.

Principium I.: *Societates perfectæ materialiter tantum distinctæ ligantur lege negativa justitiæ, ne alia aliam impediat.*

Et revera: agitur de societatibus paribus, quæ scil. eodem

jure fruuntur et proinde alia minime potest alteri nocumentum afferre, secus læderet jus alienum.

Principium II.: *Societates perfectæ materialiter tantum distinctæ vinciuntur ligamine charitatis ad mutuum auxilium præstandum.*

Ratio est evidens. Charitas enim ligat omnes sive personas physicas sive personas morales, sive pares sive impares. Officium tamen huic obligationi respondens non est juridicum, sed ethicum tantum.

2° In statu conflictus.

Principium unicum.

Ex duabus societatibus perfectis materialiter tantum distinctis, neutra est alteri immolanda, sed ex æquo res componenda, pro bono utriusque societatis.

Societates enim, de quibus loquimur, sunt pares, habent nempe eundem finem, eadem media ac jura, et proinde nec alia cedere debet, nec altera prævalere; sed bonum utriusque eadem mensura, uno vel alio modo, procurandum est.

In præsentí œconomia novi Testamenti, non dantur duæ societates perfectæ *formaliter* et *materialiter* distinctæ, quarum superior ratione finis non sit necessaria et quam ingredi inferior non teneatur.

Id locum obtinuit in antiquo Fœdere tantum.

Synagoga enim erat distincta a societate pagana *formaliter* et *materialiter*: *formaliter* quatenus, per cultum erga verum Deum exhibitum, finem spirituales ac supernaturales prosequeretur: *materialiter* quatenus ipsa respiciebat tantum populum hebræum, et ceteræ nationes prohibebantur eam ingredi, ex positivo Dei præcepto.

Hinc Synagoga erat societas suprema, tamen non necessaria pro ceteris populis. Dum e contra, in novo Testamento œconomia divina aliquantisper mutata fuit; nam Ecclesia est societas necessaria, vel in actu vel in voto, pro omnibus, tamquam conditio *sine qua non*, ad vitam æternam adipiscendam.

Dantur proinde in præsentí œconomia duæ societates perfectæ *materialiter* et *formaliter* distinctæ?

Primo intuitu videntur dari ; ex. g. natio Turcarum distinguitur *formaliter* ab Ecclesia quatenus finis societatis civilis est semper distinctus a fine societatis ecclesiasticæ ; *materialiter* item videtur distingui, quia populus mahumetanus non pertinet reipsa ad corpus Ecclesiæ. Sed si intimius res perpendatur, apparet veram distinctionem *materialem* non adesse inter nationem acatholicam et Ecclesiam.

Supposita enim necessitate Ecclesiæ quoad omnes gentes, sequitur omnes gentes ad illam, *de jure*, pertinere, quatenus tenentur, officio absoluto, eam ingredi ex positiva Christi voluntate.

Hinc vera et propria distinctio formalis et materialis non datur inter Ecclesiam et societates infidelium ; et proinde duæ societates perfectæ *materialiter* et *formaliter* distinctæ, in præ-senti œconomia non dantur, proprio ac vero sensu.

INSTITUTIONES

JURIS PUBLICI ECCLESIASTICI

DIVISIO MATERIAE

— Integra materia tres libros complectitur.

In priorī disseritur de potestate Ecclesiæ in se spectata: in altero de subjecto potestatis ecclesiasticæ: in tertio de potestate Ecclesiæ in specie, sive quoad fidem, sive quoad mores.

LIBER PRIMUS

DE POTESTATE ECCLESIAE IN SE SPECTATA

CAPUT I.

DE PERFECTIONE JURIDICA ECCLESIAE.

Nobis loquendum est:

1º De Ecclesia generatim; 2º de ejus distinctione a civili societate; 3º de ejus natura juridica; 4º de ejus perfectione juridica ex sui natura; 5º de perfectione juridica ex positiva Christi voluntate; 6º de ejus potestate punitiva in specie.

ARTICULUS I.

De Ecclesiæ conceptu.

1° *Definitio.* — 2° *Methodus demonstrationis.*

1° Definitio.

Ecclesia definitur communiter a Theologis cum Bellarmino :
« *Cœtus hominum viatorum ejusdem fidei professione eorundemque sacramentorum participatione, sub legitimorum pastorum, potissime R. Pontificis regimine adunatus* ».

Melius tamen pro nostra hac disciplina definiri potest :

Societas a Christo Domino instituta ut in ea et per eam exclusive homines vitam æternam adipiscantur.

Dicitur *societas*, idest congregatio hominum ad eundem finem, communibus mediis assequendum ; dicitur *a Christo Domino instituta*, ut indicetur Ecclesiam ortum habere non a jure naturæ, nec a jure humano, sed immediate a jure divino positivo ; dicitur *ut in ea et per eam exclusive*, ad indicandam plenam ac absolutam ejus necessitatem vel in actu vel in voto ; dicitur *ut homines*, ad hoc ut ostendatur Ecclesiam esse utique divinam ratione originis, finis atque mediorum, sed tamen esse humanam ratione membrorum ; dicitur *ut vitam æternam adipiscantur*, ad indicandum ultimum Ecclesiæ finem, qui est vita æterna, scil. immediata ac intuitiva visio Dei. Ex data definitione patet Ecclesiam esse societatem *divinam, humanam, necessariam, externam et visibilem.*

Hæc Ecclesiæ notio eruitur ex principiis revelatis ; hinc adversarii qui divinam revelationem negant, conceptum Ecclesiæ traditum minime admittunt.

Quomodo procedendum ?

2° Methodus demonstrationis.

Quoad catholicos qui divinam revelationem agnoscunt, demonstratio facillime procedit ; verum difficultas videtur adesse

quoad acatholicos, qui neve Scripturam neve Traditionem agnoscunt.

Disputantes cum acatholicis, conceptus Ecclesiæ nobis desumendus est *ex facto*: probare siquidem debemus in mundo existere quamdam congregationem hominum ad finem spiritua-lem tendentium, eamque habere rationem propriæ ac veræ societatis.

Demonstrata existentia Ecclesiæ, qualis de facto oculis omnium innotescit, applicanda sunt principia generalissima juris naturæ, quæ vigent pro omnibus societatibus quæque proinde vigere debent etiam pro Ecclesia, abstrahendo ab ejus natura divinitus instituta.

Porro principia juris naturæ generalissima hæc sunt: I. quælibet persona sive physica sive moralis habet jus ad propriam existentiam: II. quælibet persona sive physica sive moralis habet jus se evolvendi ac perficiendi, finemque suum assequendi, ita ut nullo modo impediti queat.

Hinc ad normas primævas juris naturalis, acatholici ipsi, etsi haud agnoscant Scripturas ac Traditionem, tamen hæc duo admittere coguntur: a) Ecclesiam habere *jus existendi*, et b) *jus se evolvendi ac perficiendi*, eo ipso quod est quædam persona moralis, seu societas finem honestum prosequens per media plane licita ac rationi congrua.

ARTICULUS II.

De Ecclesiæ distinctione a civili societate.

Ecclesia est essentialiter distincta a civili societate.

Ex triplici capite hoc eruitur: I. ex capite *originis* — II. ex capite *finis* — III. ex capite *mediorum*.

I. Ex capite *originis*.

Ecclesia originem nacta est ex positiva Christi ordinatione, qui eam instituit ac congrua potestate ditavit in ordine ad proprium finem assequendum, simulque formam regiminis de-

terminavit, ita ut ipsius *origo sit immediate positivo-divina* atque *supernaturalis sive quoad jus sive quoad factum*. Societas civilis, e converso, mediate profluit utique a Deo, sed immediate oritur ab ipsa natura, quatenus humana natura, Deo ordinante, præcipit ut singuli, collatis viribus ac mutuo nexu devincti, socialiter coalescant ad facilius obtinendam temporalem felicitatem; imo natura formam regiminis minime determinavit, sed eam determinandam reliquit facto humano. Ideo civilis societas est *naturalis quoad jus, humana quoad factum*.

II. Ex capite *finis*.

Finis Ecclesiæ proximus est sanctificatio hominum, remotus vita æterna: finis societatis civilis est perfecta felicitas temporalis. Ille finis est spiritualis, iste materialis: ille supernaturalis, iste naturalis.

III. Ex capite *mediorum*.

Media sunt proportionata fini et ab eo profluunt. Hinc societas civilis quæ respicit tantum bonum temporale hominum, nonnisi de mediis ordinis naturalis disponit; Ecclesia, e contra, respicit bonum spirituale ac supernaturale hominum; ideoque præter naturalia proportionata conditioni membrorum, habet etiam media supernaturalia, ut Sacramenta et Sacramentalia.

Ergo Ecclesia essentialiter distinguitur a civili societate, ratione originis, ratione finis ac ratione mediorum (1).

ARTICULUS III.

De natura juridica Ecclesiæ.

Hodierni liberales, ut jam innuimus, negant naturam juridicam Ecclesiæ, asserentes, eam esse quamdam societatem

---

(1) Synagoga veteris Testamenti differt ab Ecclesia Christi ratione *a*) amplitudinis ethnographicæ — *b*) immediati auctoris — *c*) mediorum — *d*) sacerdotii — *e*) habitudinis ad invicem distinctæ. Cfr. Palmieri, *De Romano Pontifice, in prol. de Ecclesia*, § VI.

mere amicalem aut *ethicam*, ita ut ipsa nullum stricte jus habeat quoad fideles et nullo fideles adstringantur officio erga illam (1).

« Alii quominus Ecclesia sit, non repugnant, neque enim possent: ei tamen naturam juraque propria societatis perfectæ eripiunt, nec ejus esse, contendunt, facere leges, judicare, ulcisci, sed cohortari dumtaxat, suadere, regere sua sponte et voluntate subjectos. » Leo XIII, *Encycl. « Immortale Dei »*.

Demonstrata Ecclesiæ existentia, logice procedendum est ad ejusdem naturam determinandam, num scilicet sit juridica vel amicalis tantum, num subditi ligentur vinculo officii stricti, vel potius vinculo quodam amicitiae aut convenientiae tantum.

Natura juridica alicujus societatis eruitur vel *a pacto* vel *a lege*: *a pacto* quando subditi obligationem suscipiunt rigo-rose aliquid faciendi aut præstandi, ita ut per vim induci possint ad officium explendum: *a lege* quando obligatio præstanda imponitur ab ipsa lege.

Ecclesia non est societas juridica ex pacto hominum, sed *ex lege* et quidem *divino-positiva*.

Sane ipsa est societas juridica si Christus, qui eam instituit, contulit ei proprium ac verum jus quoad fideles et si fidelibus verum et proprium officium imposuit. Atqui res ita est. Ergo.

I. Christus promisit se instituturum societatem quamdam, idest Ecclesiam: « *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* » (2).

Christus misit Apostolos in universum mundum ad evangelicam doctrinam prædicandam eisque plenam tribuit ligandi ac solvendi potestatem: « *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ* » (3); « *Ite, docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus*

(1) Cfr. opus nostrum *Chiesa e Stato*, p. 79 ss., ubi singuli errores ex variis auctoribus exponuntur.

(2) Matth. xvi, 19.

(3) Marc. cap. ult.

Sancti » (1); « *Quæcumque alligaveritis erunt ligata, et quæcumque solveritis erunt soluta* » (2).

Christus committit Apostolis munus docendi fideles ut ejusdem mandata servant. « *Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis* » (3).

II. Christus tam districte cunctis gentibus doctrinam servandam et Sacramenta suscipienda decernit, ut quotquot credere noluerint ac baptizari, excludantur omnino ab ultimo ac supremo fine: « *Qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit, qui vero non crediderit condemnabitur* » (4).

Si ex parte Apostolorum, idest Ecclesiæ imperantis, habetur *jus prædicandi*, ex parte hominum adesse debet *officium doctrinam suscipiendi*; — si ex parte Ecclesiæ habetur *jus ligandi et solvendi*, ex parte hominum adesse debet *officium strictissimum* præstandi omnia, quibus digni fiant ut solvantur non autem ut ligentur; — si ex parte Ecclesiæ habetur *jus docendi omnia mandata Christi*, ex parte hominum adesse debet *officium eadem suscipiendi ac exsequendi*.

Jura et officia enim sunt correlativa: posito jure in Apostolis, idest in Ecclesia docente, sponte enascitur officium correlative in hominibus. Quod autem istud officium sit vere et proprie juridicum, seu quod homines liberi non sint in Ecclesia ingredienda vel non, in ejus legibus observandis vel minus, constat ex eo quod Ecclesia, in præsentī ōconomia, est medium absolute necessarium ad ultimum finem obtinendum. « *Qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit, qui vero non crediderit condemnabitur.* »

Hinc homines tenentur relate ad Ecclesiam illo officio strictissimo, quo ligantur relate ad ultimum finem.

III. Veritas ostenditur quoque ex aliis documentis historicis, quæ constans ac universalis Ecclesiæ traditio exhibet; quæque inferius afferentur.

IV. Confirmatur insuper testimonio Imperatorum, qui Ecclesiam tamquam personam juridicam agnoverunt, potissimum

---

(1) Joan. xx, 21.

(2) Matth. xviii.

(3) Joan. l. c.

(4) Marc. l. c.

vero edicto Constantini an. 313, quo Ecclesia publice ac solemniter tamquam juridica societas agnita fuit.

V. Ecclesiæ jus est quæsitum, longo sæculorum usu firmatum, quatenus sese veluti personam juridicam nullo non tempore exhibuit juraque correspondentia semper sibimet vindicavit. Porro compertissimum est, in possessione juris quemque relinquendum esse, donec certo constet de hujusmodi possessionis illegitimitate.

ARTICULUS IV.

Juridica perfectio Ecclesiæ.

Pars I.

Ecclesia est societas juridice perfecta tum ex ipsa sua natura, tum ex Christi positiva voluntate.

Quadruplici ex capite propositio demonstratur: 1º quia Ecclesia est societas *una et universalis*; 2º quia est societas *spiritualis*; 3º quia est societas *supernaturalis*; 4º tandem quia est societas *suprema*.

1º *Ex unitate atque universalitate Ecclesiæ.*

Vel Ecclesia est independens a civili societate seu perfecta, vel est dependens seu imperfecta. Jamvero si Ecclesia esset dependens a civili societate, non esset *una et universalis*, quia tot haberentur Ecclesiæ nationales, quot sunt Status ad invicem independentes. Sed Ecclesia, ut patet ex definitione, est *una* ac simul *universalis*: ergo est independens a civilibus societatibus, quæ numero plures existunt, et proinde est perfecta.

Si quis autem dixerit, Ecclesiam, etiam supposita dependentia a Statu, remanere adhuc unam ac universalem quia finis foret identicus, eadem essent media, idem vinculum charitatis, respondemus haberi utique in casu unitatem fidei, mediorum et charitatis; sed nullimode unitatem numericam: jamvero Christus Ecclesiam instituit non modo unam specificè,

sed etiam numerice, ad quam numericam unitatem constituentem requiritur unitas regiminis, secus et Status unam numericè constituerent societatem, quod falsum est.

2º *Ex Ecclesiæ spiritualitate.*

Ecclesia est societas spiritualis ratione finis et proinde etiam ejus potestas est spiritualis: jamvero repugnat potestatem spiritualem pendere a potestate temporali civili, quia idem esset ac si cælestia penderent a terrenis. Finis Ecclesiæ est restauratio generis humani a via perditionis. Jamvero potestas civilis regitur per se tendentiis humanis; proinde si subjectum spiritualis potestatis esset idem ac subjectum temporalis potestatis civilis, Christus minime consulisset fini Ecclesiæ assequendo. Neque valet supponere Christum, speciali providentia, sanasse subjectum civilis auctoritatis, ut quidam ajebant, naturalibus infirmitatibus, ut aptum fieret ad exercendam etiam potestatem spiritualem: non valet hæc suppositio, quia minime constat nec ex Scripturis nec ex Traditione, hoc factum fuisse, imo contrarium constat ex Evangelio, ubi persecutiones regum prædicuntur contra Christi asseclas: « *Tradent vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos; ante præsides et reges ducemini propter me* ».

Leo XIII in Encycl. « *Immortale Dei* » scitissime animadvertit: « Hæc societas quamvis ex hominibus, non secus ac civilis communitas, tamen propter finem sibi constitutum, atque instrumenta, quibus ad finem contendit, supernaturalis est et spiritualis: atque idcirco distinguitur ac differt a civili societate; et, quod plurimum interest, *societas est genere et jure perfecta*, cum adjumenta ad incolumitatem actionemque suam necessaria, voluntate beneficioque conditoris sui, omnia in se et per se ipsa possideat ».

3º *Ex supernaturalitate Ecclesiæ.*

Cum finis Ecclesiæ sit *supernaturalis*, idest visio Dei beatifica, quam neque positive homo naturaliter appetit, neque naturaliter assequi potest, videlicet propriis viribus, oportet etiam potestas Ecclesiæ, quæ ad finem supernaturalem ordinatur, supernaturalis sit.

Atqui, si Ecclesia non esset societas perfecta, ejus super-

naturalis potestas penderet a civili potestate et subjectum ipsius esset civilis auctoritas. Quod absurdum plane est.

Ergo dicendum Christum constituisse ecclesiasticam potestatem distinctam ac independentem a civili, et constituisse pariter omnino distinctum subjectum utriusque potestatis.

4° *Ex suprematia Ecclesiæ.*

Ea dicitur societas perfecta, ad mentem divi Thomæ, quæ est *completa ratione finis et sibi sufficiens ratione mediorum.*

Atqui talis est Ecclesia, cum sit suprema. Ergo.

Natura enim cujuslibet societatis pendet a fine; hinc si finis est supremus, etiam societas suprema dici debet. Jamvero quinam est finis Ecclesiæ? Diximus pluries: finis proximus est sanctificatio hominum, remotus est vita æterna. Sed vita æterna, ut docet catholica doctrina, consistit in ipsa Dei visione et quidem immediata ac intuitiva; atqui hæc visio Dei intuitiva ac immediata constituit ultimum et supremum finem. Ergo.

Sane finis in concreto est bonum quod satisfacit exigentiæ alicujus entis; et finis ultimus non est nisi bonum quod *totaliter* satisfacit exigentiæ entis, seu quod *totaliter* explet appetitum. Hinc definitur ab Angelico: « *bonum perfectum totaliter quietans appetitum, ita ut nihil remaneat appetendum* »; et a Boetio: « *status omnium bonorum aggregatione perfectus* ». Quapropter ad rationem finis ultimi, hæc requiruntur: 1° quod non sit pars alterius finis, nec medium ad illum obtinendum; 2° quod talis sit, ut satisfaciat omnino appetitui, seu exigentiis naturalibus, ita videlicet ut potentiæ totaliter quiescant in ejus possessione. Ad rectam proinde ac veram naturam finis ultimi cognoscendam quoad singula entia, oportet videre quænam sit exigentia propria cujuslibet entis, quinam naturalis appetitus. Appetitus hominis quinam est, in quo consistit, quodnam bonum prosequitur?

Homo constat ex anima et corpore tamquam ex materia et forma; habet proinde duplicem appetitum: animalem idest sensitivum, spirituales idest rationalem, respondentem duplici elemento animæ et corporis. Objectum autem appetitus rationalis, seu voluntatis, est *bonum universale*, apprehensum per

cognitionem intellectus: igitur finis hominis est *bonum universale*, respondens exigentiæ voluntatis.

Sed bonum *universale* in rerum natura non invenitur, nec inveniri potest, quia eo ipso quod res aliqua est creata, quamvis sit perfecta in suo esse, tamen est semper *particularis*, pluribus videlicet limitationibus circumscripta, et bonitas quam possidet est semper participata. Si ergo objectum voluntatis est bonum universale et bonum universale nulla res creata esse possit, sequitur logicissime tale bonum non esse nisi ens increatum, idest Deum. Ergo Deus est finis ultimus hominis: « Ultimus hominis finis est bonum increatum, scil. Deus, qui solus sua infinita bonitate potest voluntatem hominis perfecte implere » (1).

Jamvero si Ecclesia est suprema, sequitur:

a) Ipsam esse *completam*, imo *completissimam ratione finis*, cum visio Dei, seu vita æterna, non sit neque pars alterius finis, neque medium ad alium obtinendum, sed *complementum omnium aliorum finium*:

b) ipsam esse *sufficientem ratione mediorum*; nam media naturaliter finem consequuntur.

Atqui societas *completa ratione finis et sibi sufficiens ratione mediorum* est societas juridice perfecta.

Ergo Ecclesia est societas juridice perfecta.

Notandum: I. Ecclesiam habere *formaliter* ac immediate media supernaturalia, ut Sacramenta: *virtualiter*, idest quatenus auctoritative exigit a civili potestate, media ordinis naturalis:

II. Cum Ecclesiam dicimus societatem perfectam *ex sui natura*, haud intelligimus talem eam esse jure naturæ absoluto, sed hypothetico tantum, supposito nempe facto divinæ revelationis, quæ illam ostendit tamquam societatem vitam æternam prospicientem et tamquam medium absolute necessarium ad eam assequendam.

---

(1) S. Thom. 1-2, 3, 21; cfr. q. 2, art. 1 ss.

Pars II.

Ecclesia est societas juridice perfecta ex Christi positiva voluntate.

Probatur multiplici ex capite: 1° Scriptura. — 2° Traditione. — 3° Facto perenni Ecclesiæ. — 4° Testimonio christianorum imperatorum. — 5° Definitionibus Ecclesiæ.

1° Scriptura.

Innumera sunt testimonia, quorum præcipua tantum allegasse sufficiat.

« *Tu es Petrus et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Tibi dabo claves regni cælorum: et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis: et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis* » (1).

Ecclesia dicitur fundata super Petrum: jamvero, si potestas ecclesiastica penderet a civili potestate, esset fundata super reges, non autem Petrum: dicitur Petrus ligare et solve *omnia* pro sui ipsius beneplacito: jamvero si ecclesiastica potestas a civili penderet, non Petrus, sed rex ligaret aut solveret.

« *Amen dico vobis: quæcumque alligaveritis super terram erunt ligata et in cælo, et quæcumque solveritis super terram erunt soluta et in cælo* » (2). Etiam hic Apostoli dicuntur ligare et solve propria auctoritate, independenter a beneplacito civilis societatis: jamvero minime id dici posset, nisi Ecclesia esset omnino independens a laica potestate.

« *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra. Euntes ergo, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis* » (3).

Apostoli mittuntur cum plenitudine potestatis, scil. cum eadem potestate, qua pollebat Christus, ad prædicandum Evangelium, ad baptismum administrandum, ad disciplinam insti-

(1) Matth. XVI, 18, 19.

(2) Matth. XVIII, 18.

(3) Matth. XXVIII, 18-20.

tuendam. Ergo Ecclesia, relate ad hoc triplex munus, habet plenam, supremam, independentem potestatem, nempe quoad *prædicationem, administrationem sacramentorum ac disciplinam*.

His ex oraculis aperte eruitur, Ecclesiam nullam dependentiam habere a civili auctoritate, neque *directam*, neque *indirectam*. Dependencia *directa* habetur, quando aliqua potestas subijcitur alteri ratione sui ipsius, utpote ejusdem ordinis seu finis; ita ut potestas superior determinet ac moderetur omnes actus inferioris potestatis. *Indirecta* habetur, cum aliqua potestas subijcitur alteri non ratione sui, sed ratione alterius rei, ex. g. ratione finis dignioris, quatenus finis unius societatis est superior et finis alterius est inferior.

2º Traditio.

Gregorius N. (1): « *Te quoque, imperator, imperio meo et throno lex christiana subjicit. Imperium enim et nos quoque episcopi gerimus; addo etiam præstantius et perfectius* ».

S. Gelasius Pontifex (2): « *Duo sunt, imperator Auguste, quibus principaliter mundus hic regitur, auctoritas sacra Pontificum et regalis potestas, utraque principalis, suprema utraque, neque in officio suo alteri obnoxia est* ».

Ambrosius (3): « *Imperator bonus intra Ecclesiam, non supra Ecclesiam est* ».

Symmachus Pontifex (4): « *Conferamus honorem Imperatoris cum honore Pontificis, inter quos tantum distat, quantum ille humanarum rerum curam gerit, iste divinarum* ».

S. Fulgentius (5): « *Quantum pertinet ad hujus temporis vitam, in Ecclesia nemo Pontifice potior, et in sæculo, christiano imperatore nemo potior invenitur* ».

S. Gregorius M. (6): « *Idcirco Ecclesiæ præfecti sunt Pontifices a Reipublicæ negotiis abstinentes, ut Imperatores si-*

(1) Orat. 17 ad Theod.

(2) Ad Imp. Anast.

(3) Serm. contra Auxentium de Basilicis.

(4) In apologia contra Anastasium imperatorem.

(5) Apud Suaresium, *De Summo Pontifice*, disp. X, sect. IV, n. 5.

(6) In ep. inserta ante Acta Concilii sexti.

militer ab ecclesiasticis abstineant et quæ sibi commissa sunt, capessant ».

Ambrosius (1) sic Valentinianum alloquitur: « *Allegatur Imperatori licere omnia, ipsius esse universa. Noli te gravare, imperator, ut putes te in ea quæ divina sunt imperiale aliquod jus habere; noli te extollere, sed si vis divinitus imperare, esto Deo subditus; scriptum est: Quæ Dei Deo, quæ Cæsaris Cæsari. Ad imperatorem palatia pertinent, ad sacerdotem ecclesiæ; publicorum tibi mænium jus commissum est, non sacrorum ».*

3º *Factum perenne ac universale Ecclesiæ.*

Ecclesia suam independentiam et quidem plenam atque absolutam a civili societate semper asseruit ac vindicavit.

Re quidem vera: — a) Apostoli primitus, in ordinanda Ecclesia, quoad leges condendas, veritates docendas, disciplinam proponendam, minime consensum petierunt a Synagoga: imo, ipsa contradicente, id egerunt. Hinc neminem latet quot persecutiones Ecclesia passa sit a suis jam incunabulis.

b) Apostoli hanc agendi rationem secuti sunt non modo in Palæstina, verum etiam in universo orbe, non solum quoad Synagoram, sed quoad omnes principes ac reges terræ; nimirum aut invita, aut inscia civili societate, Evangelium prædicarunt et religionis ædificium erexerunt.

c) Ecclesia per tria sæcula restitit tyrannidi Imperatorum Urbis, atrocissima tormenta sustinuit, mortes acerbissimas perpressa est: jamvero hæc agendi ratio nonne est argumentum ineluctabile independentiæ Ecclesiæ a civili potestate?

d) Quoties Imperatores voluerunt sese immiscere negotiis ecclesiasticis, ex. g. tempore medio, quando percelebris controversia exorta est *investiturarum*, et quoties, decursu sæculorum, alii abusus irrepsere ex parte principum, circa spiritualem potestatem, Ecclesia propriam independentiam asseruit ac tuita est. Memorasse sufficiat Constitutiones aliaque documenta a Romanis Pontificibus contra *R. Placet* edita.

Ecclesia igitur ab initio ad nostra usque tempora, indepen-

---

(1) Epist. 14.

denter sese gessit a civili potestate ac suam independentiam semper vindicavit: jamvero si Ecclesia esset *de jure* dependens a civili potestate, per viginti sæcula erravisset, quod citra scelus ne concipi quidem potest.

4° *Testimonia imperatorum christianorum.*

Christiani imperatores et verbis et factis agnoverunt independentiam Ecclesiæ.

Constantinus Magnus episcopis arianis supplicem libellum exhibentibus, ut refert Rufinus (1), respondit: « *Deus vos constituit sacerdotes et potestatem vobis dedit de nobis quoque judicandi, et ideo nos a vobis recte judicamur; vos autem non potestis ab hominibus judicari* ».

Honorius (2): « *Cum si quid de causa religionis inter antistites ageretur, episcopale oportuerit esse judicium; ad illos enim divinarum rerum interpretatio, ad nos spectat religionis obsequium* ».

5° *Definitiones ecclesiasticæ.*

a) Habetur celebris Constitutio Joannis XXII, an. 1327, quæ incipit *Licet*, contra errores Marsilii Patavini et Joannis de Janduno, qua asseritur ac vindicatur plena Ecclesiæ independentia a civili potestate, quaque in specie defenditur jus pœnas irrogandi.

b) Habetur Bulla *Cænæ* (3) in qua plures errores proscribuntur, inter quos nonnulli potestatem Ecclesiæ respecientes.

c) Habentur innumera documenta, quibus RR. Pontifices jus ecclesiasticum vindicarunt adversus quoslibet abusus laicæ auctoritatis, potissimum vero adversus *R. Placet*.

V. g. Constitutio *Nova semper* Clementis XI, 29 Novembris 1714; *Accepimus* ejusdem Pontificis, 11 Jan. 1715; *Pastoralis regiminis* Benedicti XIV, 30 Mart. 1742; *Pateretur* Clementis XIII, 25 Jun. 1766; *Quam graviter* ejusdem Pon-

(1) *Hist. eccl.* lib. I, c. 2.

(2) Ep. ad fratrem Arcadium Orientis imp.

(3) Sic dicta quia singulis annis, feria quinta hebdomadæ majoris, usque ad Clementem XIV, an. 1769, solebat legi ac iterum publicari.

tificis, 25 Jun. 1766; *Alias ad Apostolatus* ejusdem pariter Pontificis, 10 Jan. 1768; *Probe nostis* Pii IX, 9 Maji 1853.

d) In Syllabo proscriptæ inveniuntur hæ propositiones:

« *Ecclesia non est vera perfectaque societas plane libera, nec pollet suis propriis et constantibus juribus sibi a divino suo fundatore collatis, sed civilis potestatis est definire quæ sint Ecclesiæ jura, ac limites inter quos eadem jura exercere queat* » (n. XIX).

« *Ecclesiastica potestas suam auctoritatem exercere non debet absque civilis gubernii venia et assensu* » (n. XX) - (1).

Ergo Ecclesia, sive ex sui natura, sive ex positiva Christi voluntate, est societas juridice perfecta (2).

(1) Cfr. etiam propositiones XXIII, XXIV, LIV.

(2) *Synagoga eratne societas juridice perfecta?*

Synagoga dupliciter considerari potest: qua societas religiosa et qua societas civilis. Jamvero utroque sensu, dici potest perfecta. Perfecta, ut societas religiosa, quia finem ultimum prosequebatur et quidem necessario pro Hebræis: perfecta, ut societas civilis, quia a Deo ipso, specialiter constituta fuerat pro regimine externo civili, ita ut non solum religionem curaret, sed uno ac eodem tempore, bonum temporale prosequeretur; et sic erat societas perfecta civilis, sicuti perfectæ sunt omnes civiles societates in mundo existentes.

Ecclesia Dei penes populum hebræum ante Moysen eratne societas perfecta?

Tempore patriarcharum, usque ad Moysen legislatorem, Ecclesia Dei non erat societas perfecta, penes populum electum, licet religio necessario esset colenda et quædam forma specialis cultus adhiberetur. Ratio liquido patet.

Ad societatem enim vere et proprie dictam, idest juridicam, requiritur auctoritas imperans, quæ jus habeat exigendi et cui omnes teneantur subjici. Jamvero Ecclesia Dei, ante Moysen, apud populum hebræum, habebat utique finem, idest vitam æternam capessendam, media quædam, licet imperfectissima, membra nempe socios, sed deerat auctoritas legitime constituta quæ præciperet et cui cæteri parere tenerentur. Ergo Ecclesia Dei Hebræorum ante promulgationem legis divinæ positivæ, non erat societas perfecta, neque juridica, sed tantum societas quædam amicalis.

Quid dicendum de Ecclesia Dei penes alios populos, præter hebræum, ante Christi adventum?

Idem dicendum ac in præcedenti quæstione.

Homines etiam ante Christi adventum, tenebantur religionem colere et

ARTICULUS V.

De potestate Ecclesiæ coactiva in specie.

Pœnæ ecclesiasticæ dividi possunt in triplicem classem: in *pœnitentias*, *censuras* et *pœnas proprie dictas*.

Pœnæ proprie dictæ sunt spirituales et temporales, secundum diversam naturam bonorum quæ primario et directe auferunt. Hinc si bona ablata sint ordinis spiritualis, pœnæ dicuntur *spirituales*; si bona sint ordinis temporalis, pœnæ dicuntur *temporales*.

Pœnæ spirituales, proprio sensu, sunt *depositio* et *degradatio*: aliquo sensu etiam *irregularitas* atque *inhabilitas*, quando nempe proveniunt ex culpa aliqua, cui talis pœna adnexa sit.

Pœnæ temporales sunt multiplices, secundum varietatem boni, cujus important privationem.

Bona præcipua hominis sunt: vita, sanitas, libertas, fama integra, idest bonum externum morale, bonum externum phy-

---

finem spiritualem assequi, ita ut historice certissime constet penes omnes gentes aliquam religionem semper viginisse. Tamen neque jure naturali neque jure positivo, pro fine ultimo assequendo, auctoritas fuerat constituta, quæ juridica polleret potestate moderandi actiones subditorum in ordine spirituali; et proinde quælibet societas religiosa, deficiente legitima auctoritate, erat tantummodo amicalis, minime autem juridica.

Et post adventum Christi, societas religiosa, apud populos infideles, estne juridice perfecta?

Negandum. Christus enim instituit Ecclesiam tamquam medium absolute necessarium omnibus et singulis hominibus pro vita æterna adipiscenda, ita ut semper verum existat antiquum effatum «*extra Ecclesiam non datur salus*».

«*Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ. Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur.*»

Jamvero si Christus Ecclesiam suam instituit tamquam medium absolute necessarium pro omnibus ad finem ultimum obtinendum, sequitur ipsam tantummodo habere jus existendi et homines ad finem religiosum ordinandi, ceteras autem societates religiosas, si quæ sint, esse omnino illegitimas.

sicum, seu possessio rerum materialium ad propriam commoditatem spectantium.

Vita aufertur per pœnam capitis; sanitas per mutilationem; libertas per exilium aut carcerem; bonum externum morale per infamiam; bonum physicum externum per publicationem rerum materialium.

Censura definitur: pœna spiritualis ac medicinalis qua homo baptizatus, delinquens et contumax privatur usu quorundam bonorum spiritualium.

Est triplex: *excommunicatio, suspensio et interdictum*.

Pœnitentiæ sunt opera christianæ charitatis, voluntarie suscepta ad satisfaciendum Deo propter peccatum offenso, et societati si scandalum datum sit.

Dividuntur in *internas et externas, publicas et privatas, solemnes et non solemnes*.

Ecclesiæ competit proprium ac nativum jus pœnas irrogandi, sive spirituales sive temporales.

1° Ex *natura Ecclesiæ*.

a) Quælibet persona sive physica sive moralis, eo ipso quod existit, habet jus ad propriam existentiam; ita ut si vis in ejus damnum inferatur, merito possit se defendere et audaciam adversariorum reprimere. Hinc vetus ac tritum effatum: *cuiuslibet licet vim vi repellere*. Jamvero Ecclesia est societas quædam in mundo existens, idest quædam persona moralis. Ergo si vis ei inferatur, habet jus proprium ac nativum se defendendi mediis opportunis ac licitis.

b) Imo Ecclesia non solum est societas quædam moralis, sed est proprie ac vere *juridica*, ita ut habeat jus exigendi a subditi observantiam legum suarum et subditi, officio stricte sumpto, teneantur eas servare.

Jamvero, in praxi, contingit non raro quod subditi christiani renuant applicare media per legiferam potestatem proposita aut parere decisionibus potestatis judiciariæ, vel pejus! quod audeant finem societatis aut usum mediorum quoad alios impedire. Ergo Ecclesia, cum sit societas juridica, necessario et quidem vi ipsius naturæ, debet habere jus coercendi invitos ac contumaces, omnibus mediis necessariis, et proinde etiam pœnis.

c) Eo magis quod Ecclesia non tantum est quædam congregatio hominum *juridica*, sed insuper est vera societas *juridice perfecta*, tum ex sui natura, tum ex Christi positiva voluntate, ut luculenter demonstravimus. Jamvero societas perfecta, eo ipso quod talis est, habet jus ad omnia illa media quæ necessaria vel utilia sunt ad finem (1). Igitur Ecclesia, ut societas perfecta, debet habere jus ad omnia illa media quæ necessaria vel utilia sunt ad finem.

Atqui ad compescendos devios contumacesque qui nolunt legibus ecclesiasticis obedire et qui alios impediunt in prosecutione finis, nihil est utilius ac magis necessarium quam applicatio pœnarum. Ergo.

Quod vero pœnæ debeant esse non solum spirituales sed etiam temporales, patet evidenter ex eodem principio.

Nam societas juridice perfecta habet jus ad *omnia media necessaria vel utilia*. Hinc si pœnæ spirituales non sufficiant, prouti de facto constat non valere quandoque ad pravam voluntatem retundendam fidelium, sponte sequitur jus ad pœnas temporales, quoties id exigatur ratione finis assequendi, et quidem ad omnes illas pœnas temporales, quæ necessariæ sunt vel utiles.

2º Probatur *auctoritate S. Scripturæ*.

Christus (2) sic alloquitur Petrum: « *Tibi dabo claves regni cælorum; et quodcumque ligaveris super terram erit ligatum et in cælis, et quodcumque solveris... erit solutum* ». — Et alibi (3) omnes Apostolos alloquens, dicit: « *Quæcumque alligaveritis... erunt ligata, et quæcumque solveritis... erunt soluta* ».

Ex his duobus textibus colligitur Christum dedisse sive Petro, singulari modo, sive ceteris Apostolis, simul sumptis, plenam potestatem *ligandi* et *solvendi*: jamvero potestas pœnas irrogandi continetur etiam ipsa in universali ac generalissima potestate *ligandi*: ergo.

(1) Id scitissime docent jurisperiti etiam romani et hodierni. Cfr. Carrara, *Programma. Parte generale*, p. 25 ss.

(2) Matth. xvi.

(3) Matth. xviii, 17.

Idem Christus (1) ait: « *Si peccaverit in te frater tuus... dic Ecclesiæ; si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus* ».

Hoc oraculum, juxta communem interpretationem SS. Patrum et Doctorum, refertur ad potestatem excommunicationis.

Paulus (2): « *Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in charitate et spiritu mansuetudinis?* » Et alibi (3): « *In promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam* ».

Apostolus heic aperto loquitur de potestate punitiva.

3° Confirmatur *testimoniis universæ Traditionis*.

Augustinus, qui primitus contrariam doctrinam professus fuerat quoad coactivam potestatem Ecclesiæ, sic dein suam hac de re pandit mentem: « *Tunc mihi non placebat (coactio), quoniam nondum expertus eram vel quantum malum eorum (hæreticorum) auderet iniquitas, vel quantum eis in melius mutandis conferre posset diligentia disciplinæ* » (4).

4° *Factum perenne Ecclesiæ jus pœnas infligendi vindicat.*

Ecclesia, a primis jam temporibus, pœnas irrogare cœpit contra rebelles; dein vero, sæculis decurrentibus, evolvit ac immutavit disciplinam pœnarum, pro temporum ac locorum, circumstantiis. Est factum historice certissimum, ultro admissum ab adversariis, qui exinde Ecclesiæ obijciunt usum alicujus pœnæ severioris, minime attendentes pœnas applicandas esse pro diversis ætatum adjunctis.

Liber V seu ultimus Decretalium Gregorii IX, integer agit de criminibus ac de pœnis relativis.

Jamvero absurdum est supponere Ecclesiam per tot sæcula exercuisse hoc jus punitivum illegitime, idest ex arbitrio suo, non autem ex vera et propria potestate divinitus accepta.

5° *Ecclesiastica documenta apertissime jus pœnarum evincunt ac definiunt.*

Bonifacius VIII, in Const. *Unam sanctam*, docet: « Ecce duo gladii... uterque est in potestate Ecclesiæ, *spiritualis*

(1) Matth. XVIII, 18.

(3) II Cor. x, 6.

(2) I Cor. IV, 21.

(4) Lib. II. Retract. cap. v.

scil. gladius et *materialis*, sed is quidem pro Ecclesia, ille vero ab Ecclesia exercendus. Ille sacerdotis, hic manu regum et militum, sed ad nutum et patientiam sacerdotis ».

Joannes XXII, in celeberrima Bulla dogmatica *Licet*, hanc propositionem Marsilii Patavini proscripsit:

« *Tota Ecclesia simul juncta nullum hominem punire potest punitioe coactiva nisi concedat hoc imperator* ».

Concilium Trid. (1) definit: « *Si quis dixerit nec alia poena (fideles) ad christianam vitam cogendos, nisi ut ab Eucharistiæ, aliorumque Sacramentorum perceptione arceantur, donec resipiscant, anathema sit* ».

Ergo Ecclesia non modo punire valet per privationem Eucharistiæ et aliorum Sacramentorum, idest per pœnas *spirituales*, sed etiam per alias pœnas, seu *temporales*, ut ex integro textu aperto colligitur.

Idem Concilium (2) declarat: « *In causis civilibus ad forum ecclesiasticum pertinentibus, contra quoscumque, etiam laicos, per multas pecuniarias... seu per captionem pignorum personarumque districtionem... procedere (oportet)* ».

Idem pariter Concilium pœnas severissimas statuit contra duellum patrantes et quidem etiam temporales (3).

Benedictus XIV in Brevis *Ad assiduas* an. 1754, proscribit doctrinam P. La Berde, qui negabat Ecclesiæ jus inferendi pœnas temporales.

Pius VI in Const. *Auctorem fidei*, 28 Augusti 1794, tamquam hæreticam damnat propositionem quartam Synodi Pistoriensis, quæ contendit, Ecclesiam « non habere collatam sibi potestatem a Deo, non solum dirigendi per consilia et suasiones, sed etiam jubendi per leges ac *devios contumacesque exteriori judicio ac salubribus pœnis exercendi atque cogendi*... ».

Pius IX in Encycl. *Quanta cura*, 3 Dec. 1864, damnavit eorum doctrinam, qui censent « *Ecclesiæ jus non competere violatores legum suarum pœnis coercendi* ».

Tandem in Syllabo proscribitur prop. xxiv, quæ ita so-

(1) Sess. vii, can. iii.

(3) Cfr. Sess. xxv, cap. 19 de ref.

(2) Sess. xxv, cap. 3 de ref.

nat: « *Ecclesia vis inferendæ potestatem non habet, neque potestatem ullam temporalem directam vel indirectam* ».

Ergo Ecclesia habet *proprium ac nativum jus* pœnas irrogandi, idest dimanans sive a positiva Christi ordinatione, sive ab ipsa sua natura societatis juridice perfectæ; et quidem jus irrogandi pœnas tum *spirituales*, tum *temporales*, respondentes fini spirituali et naturæ membrorum quibus coalescit, idest duplici elemento, humano ac divino, quo ipsa componitur; jus utique infligendi *omnes illas pœnas spirituales et temporales*, quæ necessariæ sunt vel utiles ad efficaciter proprium finem attingendum

Ecclesia nequit pœnas infligere *directe et primario* ad unicum scopum *vindicativum*, quin intendat simul scopum *emendativum* et exemplarem, quod liquido ex fine patet.

Directe ac primario semper, ex parte sua, intendere debet *emendationem rei*.

Controvertitur an Ecclesia valeat pœnas infligere ad reparandum ordinem sociale læsum, si emendativus scopus obtineri nequeat.

Sententiæ affirmanti, utpote omnino certæ, subscribimus, etsi nonnullis auctoribus nostræ hujus ætatis adversa immerito arrideat sententia.

Tamen, sicut ordo diversimode violatur in societate civili et in societate ecclesiastica, propter finis discrimen, ita etiam reparatio diversimode perficitur.

In societate civili, quæ intendit bonum externum temporale hominum, minime autem directe internam eorum institutionem, ordo violatus reparatur per vindictam stricto sensu sumptam, idest per applicationem plus minusve adæquatam legis talionis.

In societate vero ecclesiastica, quæ directe ac immediate intendit sanctificationem hominum, ordo violatus reparatur, *qua religiosus*, per pœnam inflictam ad publicum aliorum exemplum, non autem per vindictam stricto sensu acceptam, quæ respicit exclusive ordinem externum, qua talem (1).

---

(1) Cfr. opus magnum, vol. I, p. 136 ss.

Disputant auctores num Ecclesia poenam mortis infligere valeat. Affirmative respondemus, absolute loquendo, modo prævia rei emendatio sententiæ executioni præcedat (1).

Difficultates

contra naturam juridicam Ecclesiæ.

Ob. I. Ecclesia est societas perfecta in ordine religioso, non autem in ordine juridico externo, qui totus subijcitur civili potestati.

R. Ecclesia est societas perfecta in ordine religioso completo: atqui religio comprehendit non solum ea quæ sunt naturæ spiritualis, sed etiam quæ sunt temporalis naturæ, et proinde porrigitur ad ordinem sive *internum* sive *externum*, sive *publicum* sive *privatum*, sive *spiritualem* sive *temporalem*.

Ob. II. Ordo externus ac juridicus exclusive continetur in ambitu civilis societatis. Ergo.

R. Minime. Ordo externus ac juridicus duplex est: spiritualis et temporalis. Atqui Ecclesia accepit a Christo potestatem tendendi ad finem omnibus mediis proportionatis. Inter hæc media recensentur etiam materialia ac sensibilia, cum agatur de societate externa et visibili, qualis est Ecclesia ratione membrorum; et proinde, eo ipso quod est *externa* ac *visibilis*, habet jus adhibendi media externa, visibilia, materialia.

Ob. III. Potestas societatis cujuslibet a fine dimanat: jamvero finis Ecclesiæ est spiritualis ac supernaturalis: ergo potestas Ecclesiæ debet respicere tantummodo ordinem spiritualem et supernaturalem, secus esset illegitima.

R. Ultro concedimus finem cujuslibet societatis determinare ejus potestatem; tamen finis considerari debet in concreto, nempe cum relatione ad membra, quæ officio vinciuntur illum assequendi, quia non dicitur determinare potestatem, quatenus

---

(1) Cfr. opus magnum, l. c. pag. 140 ss.; Cavagnis, l. c. n. 307; De Luca, *op. cit.* vol. I, p. 150 ss.; Soglia, l. c. § 8, p. 171; Heiner, *Syll.* p. 135.

media debeant esse *ejusdem naturæ* ac *scopus socialis*, sed quatenus media sint apta ad finem obtinendum. Jamvero finis Ecclesiæ est utique spiritualis et supernaturalis, sed ad eum assequendum homines absolute indigent mediis externis ac temporalibus. Ergo.

Ob. IV. Finis Ecclesiæ proximus est sanctificatio animarum, remotus vita æterna: atqui ad sanctificationem animarum non sunt necessaria media externa, visibilia ac juridica, sed tantum moralia. Ergo.

R. Finis proximus Ecclesiæ non est *sanctificatio animarum*, sed *sanctificatio totius hominis*. Atqui homo constat ex anima et corpore: ergo necessaria sunt media proportionata sive animæ sive corpori, idest materialia et spiritualia.

Ad sanctificationem enim duo requiruntur: gratia divina et libera etiam hominis cooperatio.

Ob. V. Societas civilis habet jus ordinandi omnia quæ publicam felicitatem temporalem respiciunt: jamvero religio respicit felicitatem publicam *temporalem*: ergo.

R. In omnibus sive individuorum sive societatum actionibus, semper ordinatio, juxta Angelicum, adesse debet.

Hinc, si media felicitatem temporalem respicientia sint exclusive ordinis naturalis, civilis auctoritas disponere potest: si autem sint ordinis superioris, minime hoc facere valet, quia jus naturale violaret.

Ob. VI. Olim ordinatio rei religiosæ pertinebat ad civilem societatem: ergo pertinet etiam hodiedum, secus jura naturalia societatis essent imminuta, quod absurdum videtur.

R. Jura vera ac propria nullo modo sunt imminuta; nam ea quæ sunt ordinis spiritualis ac supernaturalis nunquam *de jure* pertinuerunt ad civilem societatem: ea autem quæ sunt ordinis naturalis semper pertinuerunt et adhuc pertinent.

Ubinam ergo imminutio jurium?

Ante Christi adventum, ut videbimus infra, civilis societas curare poterat religionem, veluti fundamentum publicæ moralitatis, non tamen jure proprio, sed *jure devolutivo*, quatenus nempe nulla aderat specialis auctoritas divinitus instituta ad bonum religiosum procurandum. Statim ac vero Christus Ec-

clesiam instituit, tamquam societatem spiritualem ac supernaturalem, pro omnibus absolute necessariam ad finem ultimum capessendum, eique plenam atque perfectam contulit potestatem — statim cessavit, si quod aderat, jus *devolutivum* civilis societatis, utpote *precarium*, *conditionatum* ac *temporaneum*.

Ob. VII. Si Ecclesia esset societas perfecta, haberetur duplex suprema ac independens potestas in eodem territorio et circa eosdem subditos. Atqui hoc manifeste repugnat. Ergo.

R. Duplex potestas repugnaret in eodem territorio et circa eosdem subditos, si utraque esset ejusdem ordinis, si haberet idem objectum et membra ordinaret sub uno ac eodem respectu. Jamvero, in casu nostro, hoc minime contingit. Nam alius est ordo civilis et alius ecclesiasticæ societatis, aliud objectum unius et aliud objectum alterius, diversa omnino materia actionis utriusque potestatis. Ergo nulla datur repugnantia.

Ob. VIII. Societas perfecta dici potest illa tantum quæ habet proprium territorium: atqui Ecclesia nullum territorium habet: ergo.

R. Ecclesia secundum quid habet proprium ac verum territorium, scil. illud in quo degunt subditi christiani, sicuti societas civilis habet proprium territorium, idest illud in quo cives commorantur (1).

Jamvero, licet territorium utriusque societatis, sit unum et idem, tamen nulla repugnantia aut contradictio invenitur, quia quando dicimus societatem *habere territorium*, idem est ac si dicamus *posse jurisdictionem exercere in aliquo loco determinato*. Sed, ex dictis in præcedenti solutione, utraque societas potest exercere proprium jus in uno et eodem loco, absque ulla repugnantia. Ergo possunt etiam unum et idem ambæ territorium possidere.

Et sane, nonne habetur clara ac manifesta distinctio domini *proprietatis* et domini *jurisdictionis* circa eadem loca? Ex facto constat proinde idem territorium subjici posse multiplici potestati, diversa tamen ratione, diversoque adpectu.

Ob. IX. Admissa duplici societate perfecta in eodem ter-

---

(1) Cfr. opus nostrum, *Chiesa e Stato*, p. 180 ss.

ritorio, sequitur jugis atque inevitabilis conflictus: atqui hoc aperto repugnat: ergo.

R. *Per se* nullus conflictus sequitur nec oriri potest, cum utraque societas diversæ sit naturæ et circa diversas imperet materias.

Per accidens conflictum quandoque oriri concedimus, sed tunc habentur certissimæ regulæ ad eundem dirimendum, quarum prima est: *societas inferior, idest civilis, cedere debet, et superior, idest ecclesiastica, prævalere.*

Ob. X. Religio per vim imponi nequit. Jamvero, si societas ecclesiastica religiosas obligationes imponere per vim haud potest, neque easdem urgere per vim a paritate valet; hinc officia fidelium erga Ecclesiam non sunt juridica, sed moralia tantum, et proinde Ecclesia non est vera societas perfecta, sed congregatio quædam amicalis.

R. Religio utique vi imponenda haud est, at eo ipso quod quis Ecclesiam ingreditur, statim fit membrum ejus et ligatur officio strictissimo parendi legibus ecclesiasticis; sicuti civis, eo ipso quod societatis laicæ membrum fit, tenetur ejusdem leges observare.

Etsi proinde religio vi imponi nequeat, nihilominus, cum quis eam susceperit, tenetur illam sancte ac fideliter servare. Ita matrimonium nemini vi imponendum est, sed cum conjuges libere illud contraxerint, tenentur omnia officia adimplere.

Ob. XI. Quævis obligatio civilis juridica est, dum e contra non omnis obligatio ecclesiastica est talis, ut liquet ex præcedenti responsione: ergo societas civilis perfectior est Ecclesia.

R. Obligatio *moralis* ea dicitur quæ tantum conscientiam ligat erga Deum, sed nequit in foro humano urgeri ex ipsa rei natura. Obligatio *juridica* est illa quæ homines ligat etiam in foro externo erga alios homines, qui proinde « juris titulum habent ad exigendum implementum humanæ obligationis et ad puniendam ejusdem violationem ».

Cum societas civilis respiciat felicitatem temporalem, id est bonum commune, externum et sensibile, manifesto patet omnia officia civilia esse juridica, seu obligantia in foro externo, quia debent fini respondere, secus nullam vim haberent: Ec-

clesia autem, cum sit societas humana et externa non solum, sed etiam spiritualis ac supernaturalis, præter obligationes fori externi, habet obligationes etiam fori interni, quæ ex ipsa sua natura, idest quia internæ, non autem ex defectu auctoritatis, juridicæ non sunt. Vis enim qua urgentur officia juridica est externa ac materialis: jamvero vis externa et materialis attingere nequit actiones internas et quodammodo spirituales. Ergo.

Neque ex hoc fas est concludere civilem societatem perfectiorem esse Ecclesia; imo contrarium prorsus concluditur.

Nam Ecclesia respicit forum internum et externum: societas civilis tantum forum externum.

Ob. XII. Nulla obligatio imponi debet nisi libere acceptantibus: atqui infantes baptizati nullam obligationem *actu libero voluntatis* susceperunt. Ergo Ecclesia urgere non potest observantiam legum suarum nisi quoad libere acceptantes, et proinde non est perfecta societas.

R. A paritate dicendum foret etiam de civili societate, in qua cives minime obligationes libere suscipiunt, sed statim ac nascuntur fiunt membra societatis, vincti juridico ligamine erga illam.

In specie autem relate ad Ecclesiam, ita respondemus: vel sermo est de *filiis fidelium*, vel de *filiis infidelium*.

Si de filiis fidelium, dicimus — a) parentes fideles subditos esse Ecclesiæ *totaliter*, idest quoad corpus et animam, quoad totam nempe personalitatem, et proinde etiam filii, eo ipso quod enascuntur e parentibus *totaliter* subjectis Ecclesiæ, fiunt subditi ejus.

Filius enim, secundum juridicum atque philosophicum conceptum, est quædam *protensio patris*, *extensio quædam ejus personalitatis*; hinc nulla injuria, nullaque injustitia, si filii parentum christianorum adhuc infantes corpori Ecclesiæ adscribantur per baptismi collationem.

b) Eo vel magis quod nihil baptismo melius datur in mundo: est enim *janua Ecclesiæ*, *sacramentum regenerans*, *delens omnem culpæ reatum*, *jus porrigens ad vitam æternam*: atqui humana voluntas rationabiliter supponitur disposita ad bonum, imo tantum bonum acceptandum. Ergo neque ex hoc

capite, ulla injuria fit infantibus baptizatis ; sed, e converso, suprema eorum utilitas procuratur.

Si vero sermo sit de filiis parentum infidelium, ipsi baptizari nequeunt *invitis parentibus*, excepto casu urgentis necessitatis (1).

Difficultates

contra jus punitivum in specie.

Ob. I. Ex ipso conceptu pœnæ patet eam non competere Ecclesiæ. Finis enim proximus Ecclesiæ est *sanctificatio* hominis, quæ opus gratiæ divinæ et liberi arbitrii dicitur ; pœna autem est « *malum physicum* contra delinquentem sancitum a publica potestate » : atqui *malum physicum* attingere non potest animam hominis spiritualement, neque proinde procurare valet hominis sanctificationem. Ergo inutilis est quælibet pœna atque irrationalis.

R. Nomine *mali physici* non intelligitur tantum, ut falso supponit objectio, malum materiale et sensibile, sed privatio cujuslibet boni subjectivi, sive *materialis*, ex. g. mulcta, sive *spiritualis*, ex. g. excommunicatio, sive *socialis*, ex. g. privatio jurium civilium, vulgo *perdita dei diritti civili*.

Pœna autem, ut malum physicum, animam attingit et concurrat ad sanctificationem, quatenus intuitu boni subjectivi, cujus importat privationem, determinat voluntatem, quæ est potentia omnium actionum humanarum directiva, ad legem servandam.

Homo enim movetur ad delinquendum inordinata appetitione alicujus boni subjectivi, relicto bono objectif ; lex autem ut retrahat pravam voluntatem ab hoc inordinato appetitu, comminatur aliud malum subjectivum vel majus vel saltem æquale, et sic vincit pravam voluntatis inclinationem. Igitur

---

(1) Cfr. opus nostrum, *De visitatione*, etc. II, 518 ss.

primus effectus pœnæ relate ad sanctificationem est *præservatio* a delicto. Si vero voluntas hominis renuat et legem violet, tunc pœna applicatur: si reus, intuitu boni amissi, respiscat, habetur secundus effectus pœnæ relate ad sanctificationem, idest *emendatio*: imo, dato etiam quod prava ejus voluntas perseveret in malo, semper habetur tertius effectus pœnæ, nempe *exemplaritas* pro aliis.

Ob. II. Voluntas est potentia spiritualis: jamvero, fatente philosophia, res sensibilis ac materialis non potest percipi a potentia spirituali: ergo saltem pœnæ corporales influere nequeunt in voluntatem, et proinde applicari non possunt, quia inutiles omnino.

R. Revocamus principia philosophica circa modum cognitionis et actionis humanæ.

Objectum voluntatis est bonum apprehensum ab intellectu: intellectus autem quidquid cognoscit, cognoscit per abstractionem a phantasmatibus: hinc principium primum *materiale* cognitionis humanæ, et, per consequens, actionis, est semper aliqua res materialis ac sensibilis, quæ ab intellectu expoliatur omnibus circumstantiis individuantiis et fit *quod quid est*, scil. forma intelligibilis.

Optime proinde pœnæ corporales influere possunt in voluntatem hominis spiritualem modo ac sensu exposito.

Ob. III. Pœnæ oportet sint proportionatæ fini: atqui finis Ecclesiæ est spiritualis: ergo Ecclesia nequit infligere pœnas corporales.

R. Pœnæ, ut alibi diximus, debent esse proportionatæ fini, non quatenus sint ejusdem naturæ ac finis, sed quatenus sint aptæ ad finem obtinendum, quæcumque sit earundem natura.

Atqui Ecclesia est societas spiritualis ratione finis, sed externa ac visibilis ratione membrorum: hinc pœnæ, ut valeant homines efficaciter conducere ad finem, debent esse proportionatæ eorum naturæ. Ergo pœnæ corporales non repugnant fini Ecclesiæ, sed omnino conveniunt, *attenta natura societatis externæ, visibilis, humanæ*, quæ Ecclesiæ competit.

Ob. IV. Quælibet societas auferre potest a subditis suis per pœnas bona tantum quæ ipsa dedit: jamvero, Ecclesia

fidelibus non dedit nisi bona spiritualia, non autem temporalia. Ergo illa tantum auferre potest, minime ista (1).

R. A paritate dicendum foret etiam de civili societate, quæ non posset vitam et libertatem auferre civibus, cum ipsa nec unam nec aliam dederit.

Difficultas innititur falso supposito, quod societas possit punire tantum auferendo bona quæ ipsa confert.

Hoc admitti non debet. Et sane homines fiunt membra Ecclesiæ non *partialiter*, sed *totaliter* omnino, videlicet quoad totam activitatem, et proinde *integer* homo, cum corpore, anima et bonis omnibus subijcitur Ecclesiæ. Ergo Ecclesia auctoritatem suam exercere valet in totam hominis personalitatem, et etiam in bona ipsa, quorum dominium personalitatem consequitur: igitur potest eadem auferre per pœnas, quoties necessarium videatur ad finem attingendum.

Ob. V. Pœnæ temporales applicari nequeunt absque vi armata: jamvero Ecclesia caret vi armata: ergo.

R. Videbimus inferius an Ecclesiæ competat jus *immediatum* vim armatam adhibendi. Porro quidquid sit de hac quæstione, certum est eidem competere jus *mediatum*, nempe jus exigendi auctoritativo modo, a civili societate christiana, quoties requiratur in bonum Ecclesiæ. Hinc, dato etiam, quod ipsa vim armatam *formaliter* non habeat, habet tamen *virtualiter*; et sic difficultas evanescit.

Ob. VI. Difficultas minime evanescit: pœnæ temporales applicari nequeunt absque vi armata: jamvero Status, fatente experientia quotidiana, auxilium non præstat Ecclesiæ: ergo ejus jus mediatum inutile plane est.

R. Status catholicus habet officium strictissimum auxilium præstandi Ecclesiæ, utpote superiori, in iis omnibus quæ requiruntur ad rectum exercitium propriæ auctoritatis: quod si Status, principiis indifferentismi imbutus, negligat officii sui adimplentionem, quid inde? Peccat et quidem gravissime peccat; tamen Ecclesia minime jus amittit auctoritative exigendi vim armatam, et consequenter jus imponendi pœnas corporales.

---

(1) Cfr. V. Bolgeni, *Dei limiti della potestà ecclesiastica e civile*, p. 48 s.

Transgressio officii juris destructionem non importat, secus omnia jura destruerentur, ecclesiastica et civilia, publica et privata, cum nimis frequenti violationi obnoxia sint (1).

Ob. VII. Censura inutilis non solum, sed prorsus contraria dici debet fini Ecclesiæ obtinendo: finis enim proximus est sanctificatio: atqui censura privat hominem bonis spiritualibus, necessariis ad eam procurandam: ergo.

R. Censura non privat homines *omnibus* bonis spiritualibus, sed quibusdam tantum, ut patet ex ejus definitione.

Hinc suspensus accedere potest ad tribunal Pœnitentiæ, veniam peccatorum obtinere et sic gratiam sanctificantem assequi, si congruis dispositionibus polleat.

Fideles, tempore interdicti, privantur utique divinis officiis et nonnullis sacramentis, non tamen iis sacramentis quæ magis necessaria sunt, v. g. baptismo et pœnitentia.

Excommunicatus autem *licite* accedere nequit ad sacramenta suscipienda; sed mediis sanctificationis non privatur ut in culpa perseveret, sed ut ex privatione bonorum spiritualium deterreatur a crimine et resipiscat (2).

Ob. VIII. Finis remotus Ecclesiæ est salus æterna: atqui salus æterna libere obtineri debet: ergo Ecclesia nequit fideles cogere pœnis, neque spiritualibus, neque corporalibus.

R. 1° Duplex distingui debet libertas: *physica* et *moralis*. *Physica* est facultas *absoluta* faciendi vel non faciendi aliquid, seu intrinseca indifferentia ad hoc vel illud: *moralis* est potentia *relativa* faciendi bonum vel malum, hoc vel illud. Hinc summum intercedit discrimen inter unam et aliam: illa respicit vires physicas hominis, præscindendo a quolibet ordine, a qualibet lege, et propter hoc dicitur facultas *absoluta*: ista respicit potentiam agendi hominis in ordine ad legem, præceptum, mandatum aliquod, quatenus nempe agere queat, quin violet rationis ordinem, et propter hoc dicitur potentia *relativa*.

---

(1) Cfr. Encycl. « *Immortale Dei* » Leonis XIII.

(2) De pœna maranatha, ut ajunt, quam adversarii objiciunt, cfr. Pignatelli, *Consultationes*, VII, consult. xxxv, n. 12.

2° Quælibet lex aufert homini libertatem moralem, minime autem physicam.

3° Vita æterna libere obtineri debet, hoc sensu, quatenus per libertatem indifferentiæ homo meretur et per merita dignus fit cælesti gloria: quapropter, vita æterna requirit tantum libertatem physicam seu indifferentiæ, non autem moralem. Atqui pœna tollit utique libertatem moralem, non tamen physicam; pœnæ movent antecedenter et consequenter voluntatem ad *libere* bonum faciendum. Ergo pœnæ, sive spirituales sive temporales, nullam repugnantiam inducunt cum physica hominis libertate, necessaria ad vitam æternam obtinendam.

4° Si pœnæ homines libertate naturali privarent, concludendum esset civilem societatem etiam et Deum ipsum auferre liberum arbitrium, cum sive Deus, sive civilis societas delinquentes pœnis percellant. Sed hoc negatur ab iisdem impugnatoribus. Ergo (1).

APPENDIX

De vi armata Ecclesiæ.

1° *Jus proprium.* — 2° *Jus devolutivum.*

1° *Jus proprium.*

Nomine *vis armatæ* intelligitur *vis publica, externa ac materialis, apta ad violentiam corporalem alicui inferendam.*

Competit vel non Ecclesiæ?

Oportet distinguere inter *jus immediatum* et *mediatum*: *immediatum* consistit in hoc quod Ecclesia *per se*, absque interventu brachii sæcularis, arma suscipiat: *mediatum* consistit in hoc quod societas civilis teneatur vim armatam Ecclesiæ exhibere, et quod ipsa possit auctoritative exigere.

---

(1) Quoad difficultates circa jus Ecclesiæ infligendi pœnam mortis, consulatur opus magnum, I, p. 168 ss.

Certissime competit Ecclesiæ jus saltem *mediatum*, ut eruitur ex ejus natura societatis perfectæ, ex relationibus juridicis cum Statu catholico, ex Bulla *Unam Sanctam* Bonifacii VIII.

Tota quæstio versatur circa jus *immediatum*.

Duplex habetur Doctorum sententia.

Quidam affirmant, ex. gr. Bianchi (1), Ecclesiam non habere jus *immediatum* vis armatæ ex dispositione divina, sed tantum ex Principum concessione, ex populorum consensu, aut temporis præscriptione.

Quidam contendunt Ecclesiam, *jure ordinario*, non posse arma suscipere neque ex principum concessione aut populorum consensu, neque vi præscriptionis.

Hæc sententia videtur improbanda si loquatur de *jure stricto*; admittenda si respiciat exercitium ipsius, pro temporum adjunctis.

2° Jus devolutivum.

Quid jus devolutivum?

Definitur: *jus quod per se ad alium pertineret, sed eo negligente vel impotente, transfertur in alium cujus interest, dummodo capax sit.*

Quoad nostram quæstionem, duplici in casu hoc contingere potest: a) quando societas civilis sit impotens ad vim armatam exhibendam; — b) quando sit utique potens, sed renuat vel ex negligentia vel ex odio contra Ecclesiam.

Jamvero hisce in adjunctis, potest societas ecclesiastica arma suscipere?

Juxta probabiliorem, imo certam sententiam, Ecclesia id agere valet; tum I. attento jure subditorum suorum: tum II. attenta sua natura juridica societatis perfectæ.

I. Attento jure subditorum suorum.

Subditi Ecclesiæ sunt etiam subditi societatis civilis: jamvero, si Princeps nequeat vel negligat cives tueri per armatam vim, ipsi minime tenentur omnia sustinere ac patienter pati, sed cum polleant mediis defensivis, jure merito possunt socie-

---

(1) *Della potestà e della polizia della Chiesa*, lib. IV, § IV, n. 13.

tatem protegere, et propriam defensionem Ecclesiæ committere, seu eidem propriam armatam vim demandare.

II. *Attenta sua natura juridica societatis perfectæ.*

Societas civilis habet proprium ac verum officium, ut videbimus suo loco, adjuvandi Ecclesiam in iis omnibus quæ ad finem ejus necessaria sunt: atqui si societas civilis nequeat, vel ex malitia nolit Ecclesiam juvare, debet ne Ecclesia grave damnum pati in conservatione et evolutione proprii corporis socialis, in exercitio muneris sui? Absit omnino.

Jure devolutivo ergo supplere debet impossibilitatem aut negligentiam Status, secus finem suum assequi non valeret.

His principiis breviter delineatis, cuique patet via explicandi quædam facta historica ævi medii, quando episcopi arma susceperunt ad Ecclesiam et ipsam civilem societatem defendendam, contra hostes internos ac externos, qui utriusque potestatis ruinam moliebantur (1).

---

(1) De Inquisitione siye Romana siye Hispanica cfr. Cantù, *Storia Universale*, to. XII, p. 145 ss.; ejusdem auctoris, *Storia degli eretici in Italia*; Ranke, *Principi e popoli*, p. 128 ss.; Rohrbacher, *Storia Universale della Chiesa cattolica*, lib. 83; Sanguineti, *L'Inquisizione*, p. 53 ss.

CAPUT II.

DE CIVILI SOCIETATE EJUSQUE RELATIONIBUS CUM INDIVIDUO, FAMILIA, RELIGIONE AC ECCLESIA.

ARTICULUS I.

De civili societate.

1° *Notio societatis civilis.* — 2° *Necessitas.*
3° *Natura.* — 4° *Finis.*

1° *Notio societatis civilis* (1).

Homo suapte natura ordinatur ad duplicem finem: *naturalem* et *supernaturalem*. Finis *naturalis* est evolutio virium omnium sive physicarum sive moralium, idest bonum externum, publicum, temporale manans ex hac perfecta evolutione: finis *supernaturalis* est æterna beatitudo per gratiam Dei obtinendam, cum vires excedat naturales.

Diximus dari in mundo societatem divinitus institutam finem *supernaturalem* prosequentem, idest Ecclesiam; videndum an detur etiam societas quædam inter homines prosequens finem *naturalem*.

Existentia istius societatis est res apertissima, quæ nulla indiget demonstratione; est res facti, nam quoties habentur quatuor elementa, scil. unio, media, finis et membra, toties ha-

---

(1) Cfr. Barons G., *De societate*, Lugduni 1711; Cappello, *Chiesa e Stato*, p. 248 ss.; Cavagnis, *l. c.* p. 233 ss.; Meyer, *op. cit.* vol. I, p. 340 ss.; Zallinger, *Instit. jur. nat. et eccl. publ.*, § 194 ss.; Costa-Rossetti, *Philosophia moralis*, p. 593; Cathrein, *Moralphilosophie*, p. 386; Walter, *Naturrecht und Politik*, § 47.

betur correspectiva societas. Atqui neminem latet dari homines qui simul juncti, sub legis imperio opportunisque mediis felicitatem temporalem sibimet procurant: ergo habetur societas tendens ad finem naturalem, quæ *civilis* vocatur.¹

Societas civilis optime definiri potest: *Congregatio hominum tendentium ad bonum commune, temporale, completum, per media externa, sub vinculo juris, assequendum.*

Dicitur bonum *commune*, quia civilis societas directe ac immediate non respicit utilitatem privatam unius vel alterius subditi, sed utilitatem publicam omnium civium: *temporale*, quia finis ejus totus continetur in ambitu ordinis naturalis: *completum*, quia objectum ejus non est hoc vel illud bonum particulare, sed sunt omnia bona naturalia, ex quibus perfecta felicitas resultat: *per media externa*, quatenus media fini respondent et proinde, cum finis sit externus, etiam media externa sint oportet: *sub vinculo juris*, ad indicandam ejus naturam juridicam (1).

Hæc omnia patebunt ex infra dicendis.

2° Necessitas civilis societatis.

Societas civilis dicitur *naturaliter* necessaria, non quatenus singuli homines stricto jure teneantur fieri ejus membra, sed quatenus finis a natura intentus perfecte obtineri nequit a specie humana, nisi in civili societate: hinc necessitas, rigore loquendo, non asseritur pro individuo, sed pro specie aut familia hominum (2).

« Insitum homini natura est — docet Leo XIII (Encyclica cit.) — ut in civili societate vivat: is enim necessarium vitæ cultum et paratum, itemque ingenii atque animi perfectionem cum in solitudine adipisci non possit, provisum divinitus est, ut ad conjunctionem congregationemque hominum nasceretur

(1) Suarez, *De legibus*, lib. III, cap. 2, n. 7.

(2) Societas civilis dicitur necessaria in actu primo, seu quoad exigentiam et inclinationem humanæ naturæ universaliter inhærentem, non autem absolute quoad singulos individuos de facto. Cfr. S. Thom. lib. I *Politic.* lect. I; Taparelli, *op. cit.* n. 311 ss.

cum domesticam, tum etiam civilem, quæ suppeditare *vitæ sufficientiam perfectam* sola potest ».

Civilis societas multipliciter est necessaria:

I. *Ad conservationem et evolutionem vitæ physicæ.*

Sane, ut homo valeat vitam propriam conservare et evolvere, requiritur ex una parte, ut apte defendatur ab elementis physicis, a bestiis, ab omnibus scil. quæ nocumentum ejus vitæ afferre possunt; ex alia parte requiritur, ut non solum homo protegatur, sed insuper ut eidem omnia suppedilentur, quæ positive necessaria sunt ad vitam physicam conservandam ac evolvendam. Ita v. g. media necessaria sunt vestes, cibus, domus et similia. Jamvero, si homo vivat solivagus extra consortium cum aliis personis, idest extra societatem, quomodo potest se ipsum defendere ab hostibus naturalibus, et quomodo efficaciter sibi procurare ea omnia, quæ ad vitæ conservationem atque evolutionem necessaria omnino sunt?

II. *Ad conservationem et propagationem generis humani.*

Genus humanum debet conservari et propagari juxta præceptum divinum « *Crescite et multiplicamini* », et juxta mandatum naturale: atqui, absque societate, tam conservatio quam propagatio nonnisi difficulter et maxima cum limitatione haberetur.

III. *Ad evolutionem hominis intellectualem.*

Homo ordinatur ab ipsa natura ad veritates cognoscendas: hinc ineluctabilis impulsus atque continuus ad studia nova impendenda, ad novas scientias pertractandas: jamvero homo pedetentim — heu nimis! — progreditur, imo sibimet relictus nonnisi minusculas cognitiones apprehendere valet ex proprio studio ac propria experientia. Igitur necessaria est communicatio reciproca hominum, et quidem non solum temporanea, sed perpetua, quatenus thesaurus scientiarum atque cognitionum acquisitarum ad posteros transmittatur, et sic jugis profectus in humanæ mentis evolutione habeatur, secus a primis rudimentis semper foret incipiendum.

Præterea, ut scientiæ et litteræ facilius ac perfectius evolvantur, requiritur ut nonnulli homines exclusivam operam iisdem navent, et alii ea quæ vitæ necessaria sunt, suppeditent:

seu requiritur ut diversa operum genera diversis personis committantur.

Sed hæc omnia haberi non possunt nisi in societate.

Ergo civilis societas necessaria est ad evolutionem hominis intellectualem.

IV. *Ad evolutionem moralem hominis.*

Non solum intellectum interest opportunis cognitionibus adornare, sed magis magisque juvat voluntatem excolere recta institutione: atqui hæc recta institutio haberi nequit nisi per educationem, per leges ac pœnas etc... Sed educatio, leges ac pœnæ, habentur tantummodo in vera societate. Ergo.

V. *Ad tuendam justitiam civilem et criminalem.*

Inter unum aliumve hominem, teste jugi experientia, facillime quæstiones, dissensus, controversiæ oriuntur; hinc, si nulla adesset suprema auctoritas, quæ dirimeret quæstiones ac lites componeret, continuus atque inevitabilis haberetur conflictus.

Præterea, attenta natura ac pravitate hominum, jura aliena sæpissime in discrimen adducuntur et crimina multiplicantur.

Jamvero quid dicendum si nulla haberetur auctoritas quæ impediret violationem jurium alienorum, et quæ semel violata minime repararet?

Ergo necessaria est auctoritas competens, idest societas, ad justitiam tum civilem, tum criminalem sartam tectamque servandam.

3° *Natura civilis societatis.*

Ex dictis evidenter colligitur civilem societatem esse *juridicam* et *perfectam*, quod ulterius probandum erit duplici distincta propositione.

Propositiones.

Prop. I. *Societas civilis est juridica.*

Illa societas juridica dicitur, quæ habet vim obligandi socios, ita ut ipsi, proprio ac vero officio, teneantur obedire;

hinc ad juridicam societatem constituendam duo requiruntur ac sufficiunt: *jus perfectum præcipiendi* et *officium strictum parendi*.

Civilis societas est necessaria ad conservationem et evolutionem vitæ physicae ac moralis, ad recte administrandam justitiam civilem atque criminalem: jamvero quomodo posset tueri efficaciter vitam physicam et apte instituere mentem, quomodo lites componere ac jura controversa moderari, quomodo valeret crimina prævenire et patrata vindicare, si non haberet vim obligandi homines, si ipsi liberi essent in mandatis servandis vel non?

Posita ergo naturali necessitate obtinendi finem civilis societatis, idest evolutionem physicam ac moralem, posito quod finis iste nullimode obtineri queat absque vinculo juridico — sequitur *naturaliter* ac *necessario* civilem societatem habere plenum jus præcipiendi, et homines ligari officio rigoroso parendi, seu quod idem est ipsam esse *juridicam*.

Prop. II. *Societas civilis est perfecta juridice.*

Duo requiruntur ad notionem societatis perfectæ, juxta principia in prolegomenis tradita, videlicet: *finis completus* et *sufficientia mediorum*. Finis autem *completus* ille dicitur qui non est pars alterius finis, nec medium ad illum capessendum: jamvere finis civilis societatis est in ordine suo *completus*, et media sunt sufficientia: ergo est societas perfecta.

Et revera: diximus civile consortium necessarium esse ut vitæ physicae ac morali consulatur, ut jura defendantur violataque reparentur; hinc plures sunt fines, quo humana tendit societas. Atqui isti fines non sunt inter se independentes et sibimet sufficientes, sed intimo nexu connectuntur atque mutuo auxilio adjuvantur, tamquam media vel partes unius ejusdemque finis.

Ita ex. g. vitæ conservatio importat tum jurium securitatem, tum mentis evolutionem ac voluntatis; item jurium securitas non habetur nisi scientia succurrat, ac recta voluntas præsto sit; item mentis perfectio haberi nequit nisi et vita conservetur et jura sint tuta, ac voluntas sociorum recte instituat; nam memorati fines, separatim sumpti, non sunt perfecti in genere suo nec sufficientes.

4° Finis civilis societatis.

Haud conveniunt auctores in verum propriumque finem civilis societatis determinandum.

Quidam peccant per *excessum*, quidam per *defectum*.

Quatuor sunt præcipuæ sententiæ erroneæ quoad finis naturam.

Prior censet civilem societatem ordinari tantummodo ad evolutionem *intellectualem* hominis; non autem ad rectam etiam voluntatis institutionem: *altera* contendit ordinari tantum ad tuendam justitiam civilem ac criminalem: *tertia* putat ordinari *exclusive* ad felicitatem temporalem, absque ulla relatione neque directa neque indirecta ad finem ultimum supernaturalem: *quarta* demum affirmat civilem societatem *plene, totaliter, exclusive individuum ordinare ac familiam*, sine ullo respectu ad utriusque vires atque sufficientiam.

Harum sententiarum falsitas partim ex dictis deducitur, partim ex dicendis patebit.

Finis civilis societatis juxta catholicam doctrinam est *bonum temporale, commune totius hominis, per externa media, cum relatione ad ultimum ejusdem hominis finem, consequendum*.

Dicitur *bonum*; nam intantum aliquid habet rationem finis, inquantum habet rationem boni, secus minime posset voluntatem allicere ac movere: dicitur *totius hominis*, quia respicit hominem in tota sua personalitate, sive quoad corpus sive quoad animam, sive quoad perfectionem mentis sive quoad perfectionem voluntatis: dicitur *temporale*, ad indicandum objectum proprium, directum atque immediatum civilis societatis esse hujus vitæ, non autem æternæ, felicitatem: dicitur *commune*, quatenus societas procurare debet non bonum unius vel alterius civis tantum, sed bonum omnium; et quidem *conjunctive* sumptorum, non autem *distributive*: dicitur *per media externa*; media enim finem sequuntur, et proinde cum finis *externus* omnino sit, etiam media externa sint oportet: dicitur *cum relatione ad ultimum ejusdem hominis finem, consequendum*, nam societas civilis, licet directe temporalem prosecutur felicitatem, tamen nullo modo præscindere potest ab

æterna felicitate, tum quia temporalis felicitas suapte natura ad illam ordinatur, tum quia singuli cives directe ac positive ad illam tendere tenentur (1).

ARTICULUS II.

Societas civilis relate ad individuum ac familiam.

Sicut familia divinitus instituta invenitur ad individui suppleendam insufficientiam in iis omnibus, quæ tum physicam tum moralem vitam concernunt, ita civilis societas ab Auctore naturæ instituta fuit ad *supplendam familiæ insufficientiam*, cui omnia suppeditare tenetur media necessaria, ut efficaciter atque perfecte indigentiae membrorum consulere valeat.

Hinc familia est *complementum individui*, societas *complementum individui et familiæ* (2).

Individuus porro ac familia præcedunt tempore, ordine atque natura civilem societatem; qua de causa, antecedenter et independenter ab ipsa, habent propriam existentiam ac propria jura.

Jamvero repugnat ordini naturali jura præcedentia et independentia destrui vel imminui a societate superveniente; quia jus, nativo suo conceptu, facultatem moralem importat *inviolabilem*. Ergo societas civilis jura individui ac familiæ nullimode tangere aut violare potest, quocumque sub prætextu; sed prorsus tenetur eadem sancte agnoscere atque fideliter servare.

Ipsa enim — sedulo notandum — non est, rigore loquendo, absolute necessaria, sed hypothetice duntaxat, suppo-

---

(1) Cfr. opus nostrum, *Chiesa e Stato*, p. 258 s.; S. Thom. *De regimine principum*, lib. I, cap. 14 s.; Taparelli, *l. c.* n. 722; Suarez, *De legibus*, lib. III, cap. II, n. 9.

(2) Cfr. Aristot. *Polit.* III, 5, 14; Meyer, *l. c.* p. 320 ss.; Taparelli, *op. cit.* n. 739; opus nostrum, *Chiesa e Stato*, p. 292 ss.

sita nempe insufficientia individuorum atque familiarum; et proinde intantum ei competit aliqua potestas, inquantum necessaria sit ad supplendum individui vel familiæ defectum.

« Revera in ea constitutione reipublicæ — docet Leo XIII in cit. Encycl. — sunt quidem divina atque humana convenienti ordine partita: *incolumia civium jura*, eademque divinarum, naturalium, *humanarumque legum patrocínio defensa*: officiorum singulorum cum sapienter constituta descriptio, tum opportune sancita custodia... Societas domestica eam, quam par est, firmitatem adipiscitur ex unius atque individui sanctitate conjugii: *jura officiaque inter conjuges sapienti justitia et æquitate reguntur*: debitum conservatur mulieri decus: auctoritas viri ad exemplum est auctoritatis Dei conformata: *temperata patria potestas convenienter dignitati uxoris prolisque*: denique liberorum tuitioni, commodis, institutioni optime consulitur. »

Sic pulcherrime *propria* ac *juridica* individui et familiæ describitur *existentia* in ambitu civilis societatis.

In Syllabo prostat damnata sequens propositio sub n. xxxix: « Reipublicæ status, *utpote omnium jurium origo et fons*, jure quodam pollet nullis circumscripto limitibus ».

Stulta igitur, impia, quam maxime injuriosa est eorum theoria, qui contendunt Statum esse principium atque fundamentum omnium jurium, omnia complecti et absorbere, ab eoque individuos ac familias propria mutuare jura.

Nil absurdius, nihilque scelestius!

ARTICULUS III.

Societas civilis relate ad religionem.

Non defuerunt sæculis elapsis, neque, eo magis, desunt nostra hac ætate pseudo-politici, qui docuere et docent Statum nullo vinculo adstringi erga religionem, nullo officio ligari, ita ut indifferens omnino quoad rem religiosam, et atheismi publice sectator sit oporteat.

Contra hanc doctrinam, statuimus propositionem demonstrandam:

Propositio.

Civilis societas officio strictissimo ligatur tum negativo, tum positivo erga religionem (1).

I. Cum homines pendeant essentialiter a Deo, eo ipso quod ex nihilo creati, ipsius virtute conservantur atque ad illum, tamquam ad ultimum ac supremum finem, diriguntur, tenentur rigoroso præcepto naturali Deum colere omnibus modis, quibus valeant absolutum Conditoris dominium agnoscere et propriam subjectionem profiteri: jamvero homines sive *distributive*, sive *socialiter* sumpti, semper versantur sub pleno, exclusivo, essentiali dominio Dei: ergo non solum distributive, sed etiam *socialiter* sumpti tenentur Deum colere, quia relatio hominis ad ipsum, exurgens necessario e ratione entis creati, non destruitur per vinculum sociale, quin imo strictius et efficacius firmatur.

II. Non tantum individui, quibus communitas componitur, pendent essentialiter a Deo eidemque officio naturali adstringuntur, sed ipsa societas, *qua talis*, in primæva sua origine, in sua evolutione ac perfectione, *totaliter* pendet a Deo.

Et reapse: a) undenam suam nanciscitur existentiam?
— b) undenam propriam auctoritatem, qua in suo esse constituitur, regitur atque solidatur?

a) Civilis communitas profluit a jure naturæ, ut diximus, quatenus natura ipsa jubet homines societatem inire, ut, efficacioribus mediis, quibus solitarii destituuntur, vitæ physicæ ac morali consulere valeant. Atqui jus naturæ profluit ab ipsa essentia divina: ergo etiam civilis societas a Deo ortum habet.

---

(1) Cfr. opus nostrum, *Chiesa e Stato*, p. 301 ss.; Bertault, *L'ordre social et l'ordre moral*, cap. I ss.; Tissot, *Principes de la morale*, cap. II; Robert, *Discorso sopra la morale*, p. 8 ss.; Chesnel, *Les droits de Dieu et les idées modernes*, I, p. 18 ss.; F. Lacroix, *Instruction pastorale sur l'influence de la religion relativement a la société*, p. 3 ss.; S. Thom. *Contra Gent.* III, 40; Taparelli, *op. cit.* n. 208 ss.

« Homines in civili societate vivere natura jubet, seu *verius auctor naturæ Deus*: quod perspicue demonstrant et maxima societatis conciliatrix loquendi facultas, et innatæ appétitiones animi perplures, et res necessariæ multæ ac magni momenti, quas solitarii assequi homines non possunt, juncti et consociati cum alteris assequuntur » (1).

b) Si civilis societas a jure naturæ promanat, etiam ejus auctoritas ab ipsa natura, idest a Deo, ortum habere debet. Nulla enim communitas concipi potest absque vinculo potestatis, quæ membra liget atque ad finem, mediis necessariis, assequendum, dirigat; secus adesset aperta contradictio: ex una parte haberetur necessitas societatem ineundi, ex alia defectus potioris elementi pro ea constituenda ac regenda. Hinc una et eadem est origo societatis atque potestatis ejusdem (2).

« *Non est potestas nisi a Deo; quæ autem sunt, a Deo ordinatæ sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit... Dei enim minister est* (princeps), *vindex in iram ei, qui malum agit* » (3). « *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt; per me principes imperant, et potentes decernunt justitiam* » (4).

Societas a Deo dimanat ejusque virtute subsistit, servatur ac finem attingit: jamvero quidquid suam existentiam atque subsistentiam habet ab alio ente, illum agnoscere ac revereri debet. Ergo societas tenetur Deum agnoscere ac revereri, tamquam primam causam sui ipsius.

III. Civilis societas officio negativo ac positivo ligatur erga religionem etiam *intuitu ipsius boni publici temporalis, idest proprii finis assequendi*.

Sane societas externam tranquillitatem publicam, ex qua temporalis felicitas exurgit, omnino curare debet, et consequenter omnibus mediis uti, quæ directe aut indirecte, proxime vel remote, ad illam obtinendam ducunt.

(1) Leo XIII, Encycl. « *Diuturnum* » 29 Jun. 1881; cfr. etiam Encycl. « *Immortale Dei* ».

(2) Cfr. Encycl. « *Diuturnum* ».

(3) Rom. XIII, 1-4.

(4) Sap. VIII.

Atqui religio est fundamentum publicæ moralitatis ; et moralitas, vice sua, est fundamentum publicæ tranquillitatis. Ergo societas debet religionem colere ac fovere, eodem ipso officio, quo tenetur publicam tranquillitatem procurare ; nam idem est officium et jus relate ad finem, ac relate ad media necessaria aut utilia.

Ad intelligentiam hujus argumenti, duo sunt ostendenda :

1° *Quomodo tranquillitas publica connectatur cum moralitate* ; 2° *Quomodo moralitas connectatur cum religione*.

1° Tranquillitas publica oritur ex recta legum observantia et plena jurium inviolabilitate: jamvero vis impellens homines ad leges servandas ac jura aliena reverentia prosequenda vel est *timor legis civilis*, vel *utilitas privata* cujusque civis, profluens ex legum observantia, vel *intrinseca moralitas*. Atqui *timor legis* non est motivum sufficiens, multiplici ratione :

a) Lex civilis respicit tantum crimina *externa* et *publica*; hinc omnia delicta quocumque modo interna effugiunt sanctionem civilem et impune committi possunt, imo non solum interna, sed etiam externa, quoties publica non sunt, scilicet quando in foro externo probari nequeunt.

b) Lex civilis non tangit omnes et singulas actiones criminosas hominum, licet externas ac publicas, sed eas tantum quæ alicujus momenti sunt ; unde illæ omnes quæ parvi momenti existunt, nulla civili sanctione percelluntur, et proinde publicæ tranquillitati officere possunt.

c) Sanctio, ut efficaciter valeat homines in officio continere, debet esse *perfecta, summa, perpetua* ac *inevitabilis*: jamvero sanctio legis civilis talis minime est, cum semper affulgeat spes pœnam fugiendi, et plures, teste experientia, delinquentes fugam capessant quotidie ex imperitia regiminis urbani, aut liberi dimittantur vel ex stulta judicum indulgentia vel ex testium pravâ falsitate.

Ergo timor legis civilis non est motivum sufficiens.

2° Neque *a fortiori* sufficit *utilitas privata*, idest utilitas quæ in singulos individuos ex bono publico refunditur. Et sane :

a) Hæc privata utilitas est semper *minima*, et ideo non

potest tantam vim habere, ut valeat homines inducere ad leges graves atque difficiles servandas.

b) Imo quandoque *omnino deficit*, ex. g. quando miles, intuitu boni publici, mortem oppetere debet; quando civis, patriæ salvandæ causa, libertati valedicere tenetur; saltem in istis casibus observantia legum aliunde repetenda est, quam ex privata uniuscujusque utilitate.

c) Hæc utilitas *mere subjectiva* apparet, et proinde est, natura sua, vaga, incerta ac instabilis: ergo nullo modo efficaciter conducit ad scopum obtinendum.

Rejecta prima et secunda hypothesi de sanctione civili atque privata singulorum utilitate, dicendum est, vel nullam vim existere impellentem homines ad officia præstanda, vel talem vim haud esse nisi *moralitatem*. Unum ex his duobus certissime eligendum quia alia media non dantur, nec inveniri possunt: atqui primum est absurdum; igitur remanet secundum.

Quid est *moralitas*?

Moralitas est conformitas actionum humanarum cum regula morum: et proinde quando dicimus moralitatem fundamentum esse publicæ tranquillitatis, sensus est quod publica tranquillitas haberi non potest *nisi homines credant se obligatos esse in conscientia ad leges civiles servandas, ad omnia officia sive negativa sive positiva implenda*.

Non tamen quæcumque obligatio in conscientia sufficit ut habeatur vera moralitas, sed illa tantum, quæ Deum, tamquam auctorem ac vindicem recognoscit; hinc, præscindendo a Deo, non habetur nec moralitas vera nec consequenter publica tranquillitas.

Sed ulterius videndum est quomodo moralitas consistere nequeat independentem a Deo, videlicet quomodo verum ac perfectum obligationis moralis fundamentum in Deo tantummodo reponendum sit.

Ratio est manifesta.

Homines essentialiter pendent a Deo quoad totam propriam personalitatem eique omnino subjiuntur atque illum appetunt necessario, ut finem ultimum ac supremum bonum.

Voluntas enim humana prosequitur bonum *universale*: atquæ bonum universale nullum ens creatum esse potest: ergo remanet quod sit ens increatum, nempe Deus. Hinc Deus est finis proprius hominis ad quem, impulsu quodam ineluctabili, trahitur; est objectum adæquatum voluntatis in cujus possessione desideria omnia consumantur; est suprema beatitudo quæ homini plenam tribuit felicitatem, seu *bonum perfectum totaliter quietans appetitum, ita ut nihil remaneat appetendum*.

Homo autem ad ultimum hunc finem pervenire non potest nisi per ordinem moralem a Deo constitutum; quapropter si ipse velit perfectam felicitatem obtinere, necessario tenetur ordinem servare moralitatis. Quod si renuat juxta moralem obligationem agere, non tantum supremum finem amittit, sed insuper in *miserrimam, irreparabilemque* sortem incidit, nempe in supplicium æternum inferni.

Quænam sanctio efficacior concipi potest pro ordine morali servando? Nulla.

Sanctio, ut diximus, debet esse *perfecta, summa, inevitabilis* ac *perpetua*: jamvero talis est prædicta. Ergo.

Et reapse sanctio ordinis moralis est *perfecta*, quia respicit omnes actiones humanas sive internas sive externas, sive publicas sive privatas, attingit cogitationes occultas mentis atque cordis secretos affectus: est *summa*, quia privat hominem non uno vel alio bono particulari, sed maximo, supremo bono, in quo omnia alia bona continentur, et, eodem tempore, damnat ad pœnas atrocissimas inferorum: est *inevitabilis*, quia Deus ut sapiens videt culpas luendas, ut potens valet eas punire, ut justus vult illas vindicta percellere: est *perpetua*, quia sors hominis, transacto probationis tempore vitæ præsentis, nunquam mutabitur, sed eadem in æternum permanebit.

Fundamentum igitur adæquatum moralis obligationis ejusque perfectissima sanctio, in Deo tantum reponi debet.

Homo autem quomodo moralem ordinem apprehendit, quomodo obligationes ac officia ediscit, modum practicum eisdem satisfaciendi?

Omnia cognoscit, omnia discit *per religionem*, quæ sicuti

sol divinitus excitatus mentibus humanis lucescit inter hujus vitæ tenebrosos scopulos.

Hæc veritas innotuit ipsis philosophis ac legislatoribus æthnicis.

Plato (1) scribit: « Primo in omni republica bene constituta, cura est de vera religione »; et « *Vera religio basis reipublicæ... Omnis humanæ societatis fundamentum convellit qui religionem convellit* ».

Plutarchus (2): « Facilius urbem condi sine solo posse puto, quam, *religione penitus sublata, civitatem coire, aut constare* ».

Tullius (3): « Nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, sed pietate ac religione atque sapientia, *quod deorum immortalium nomine omnia regi gubernarique perspeximus*, omnes gentes nationesque superavimus ».

Celeberrimi antiquitatis legumlatores, ut Pythagoras, Anacharsis, Solon et plurimi alii religionem tamquam fundamentum civilium institutionum (4) proclamarunt. Liberales, ipsique adversarii quæ de religione diximus in ordine ad bonum publicum agnoscere coguntur, ex. gr. Mazzini (5), Guizot (6), Terentius Mamiani (7), Minghetti (8) aliique.

(1) *De legibus*, lib. II et X.

(2) *Adversus Colot. Epicuræum*.

(3) *Orat. ad Anyp.*

(4) Cfr. opus nostrum, *Chiesa e Stato*, p. 328 s.

(5) *Dal Concilio a Dio*, p. 27.

(6) *Storia generale dell'incivilimento in Europa*, to. I, p. 65 ss.

(7) *Teorica della religione e dello Stato*, p. 37.

(8) *Stato e Chiesa*, p. 38.

ARTICULUS IV.

Societas civilis relate ad Ecclesiam.

Vidimus Statum religionem amplecti teneri eamque agnoscere ac fovere, sive ratione civium et societatis ipsius, sive ratione publici boni procurandi; non tamen quæcumque religio ab individuo aut a republica suscipi potest, sed illa tantum quæ ex manifestis indubiisque argumentis *vera* apparet.

Et quænam est hæc *vera* religio?

Est illa quam Jesus Christus D. N. instituit et Ecclesiæ suæ tuendam ac propagandam commisit.

« Vera autem religio quæ sit, non difficulter videt qui iudicium prudens sincerumque adhibuerit: argumentis enim permultis atque illustribus, veritate nimirum vaticiniorum, prodigiorum frequentia, celerrima fidei vel per medios hostes ac maxima impedimenta propagatione, martyrum testimonio, aliisque similibus liquet, eam esse unice veram, quam Jesus Christus et instituit ipsemet et Ecclesiæ suæ tuendam propagandamque demandavit ». Leo XIII (cit. *Encycl.*).

Igitur si unice vera non est nisi religio Ecclesiæ, Status eadem ratione atque eodem modo tenetur ad Ecclesiam, sicuti tenetur ad religionem ipsam.

Duplici proinde officio civilis societas devincitur erga Ecclesiam: positivo et negativo. Ratione officii negativi nullum detrimentum tenetur Status Ecclesiæ afferre; ratione officii positivi eam adjuvare debet seu media necessaria vel utilia pro iudicio ejusdem Ecclesiæ suppeditare.

Leo M. (1) ait: « Debes incunctanter advertere, regiam potestatem tibi non solum ad mundi regimen, sed *maxime ad Ecclesiæ præsidium esse collatam* ».

Ambrosius (2) habet: « Carissimi imperatores *Ecclesiæ*

---

(1) *Epist. ad Leonem Augustum*, 156.

(2) *Serm. contra Auxentium*.

filii sunt et patroni; quorum est eamdem ut parentem diligere ejusque causam et jura custodire ».

Concil. Trid. Sess. 25, de ref. cap. 20, docet Deum constituisse principes sæculares *sanctæ fidei Ecclesiæque protectores*.

Pius IX Encycl. *Quanta cura* sic Episcopos hortatur: « Ne omittatis docere, *regiam potestatem non ad solum mundi regimen, sed maxime ad Ecclesiæ præsidium esse collatam* ».

Ergo societas civilis tenetur erga Ecclesiam eo ipso officio quo ligatur erga religionem, nempe officio negativo et positivo (1).

---

(1) Vide plura alia documenta in opere magno, vol. I, p. 207 ss.; Gregorius XVI, *Mirari vos*, 15 Aug. 1832; Pius IX, *Qui pluribus*, 9 Nov. 1846; *Singulari*, 9 Dec. 1854; *Quanta cura*, 8 Dec. 1864; Leo XIII, *Immortale Dei*, 1 Nov. 1885; *Humanum genus*, 20 April. 1884; S. Thom. *De reg. princip.*, lib. I, cap. 14; Taparelli, *l. c.*; Chesnel, *op. cit.* t. I, c. 8.

CAPUT III.

DE JURIDICIS RELATIONIBUS ECCLESIAE ET CIVILIS SOCIETATIS.

ARTICULUS I.

De relationibus Ecclesiae et Status catholici.

1° *Notio Status catholici.*

2° *Principia relationes juridicas moderantia.*

3° *Materiae mixtae.*

1° Notio Status catholici.

Status catholicus ille appellatur, qui constat subditis catholicis, profitentibus nimirum christianam religionem, Ecclesiam agnoscentibus, ut societatem juridicam divinitus institutam, propriisque juribus ditatam a supremo suo Fundatore.

Ad genuinum Status catholici conceptum non requiritur, ut immerito putant quidam auctores, etiam catholica legislatio. Etenim vel sermo est de Statu stricte *monarchico*, vel de Statu democratico aut republicano; idest vel de Statu in quo habentur populi repraesentantes, vulgo *deputati*, vel de Statu in quo suprema potestas penes unicam residet personam.

In priori casu, quaecumque sint principia quibus singuli repraesentantes imbuuntur, semper tamen in legibus ferendis respicere debent principia populi, cujus mandatum gerunt: in altero casu, pariter rex aut princeps non juxta privatas suas opiniones leges edicere debet, sed juxta principia civium moraliter sumptorum.

2° Principia relationes juridicas moderantia.

Quænam sunt principia juridicas relationes moderantia Statum catholicum inter et Ecclesiam?

Novem principia a clarissimo Cavagnis exponuntur, quæ et nos totidem propositionibus referenda ducimus.

Propositiones.

Prop. I. *In rebus temporalibus et sub respectu finis temporalis, Ecclesia in civili societate nullum habet jus.*

Sane quælibet societas intantum habet jus adhibendi media, inquantum referuntur ad proprium finem vel directe vel saltem indirecte: atqui finis Ecclesiæ est supernaturalis: ergo nihil potest quoad res temporales, sub respectu finis temporalis, quia ad finem supernaturalem non referuntur neque directe neque indirecte.

Confirmatur constanti doctrina atque praxi Ecclesiæ, quæ nunquam sibi vindicavit tale jus, imo penitus exclusum declaravit.

Prop. II. *Non repugnat Ecclesiam acquirere potestatem civilem in determinatum territorium ex titulo adventitio.*

Si repugnaret, hoc esset vel *ex parte Ecclesiæ*, vel *ex parte civilis societatis*. Atqui non repugnat *ex parte Ecclesiæ*, quia non impeditur finis spiritualis consecutio, sed potius adjuvatur: non repugnat *ex parte civilis societatis*, quia ipsa nihil aliud requirit nisi idoneum subjectum, quod regimen politicum exerceat, vel laicale vel ecclesiasticum.

Prop. III. *Societas civilis in rebus spiritualibus nihil potest, sed sola Ecclesia.*

Est corollarium logicissimum profluens suapte natura ex iis quæ diximus de fine, quatenus determinat cujuslibet societatis potestatem.

Quælibet societas ad omnia illa media habet jus, quæ sunt necessaria vel utilia ad finem, et quidem servato ordine finium: jamvero, in casu præsentis, nos loquimur de rebus *spiritualibus*, quæ vel non sunt necessariae aut utiles ad finem temporalem civilis principatus, vel, etiam si necessariae aut utiles, semper pertinent ad ordinem superiorem.

Ergo civilis societas nihil disponere valet circa res spirituales.

Prop. IV. *Ecclesia prævalet societati civili ratione finis, et proinde ipsa est indirecte Ecclesiæ subordinata.*

Dicitur *indirecte* et non *directe*, quia finis communis civilis non est medium proportionatum atque adæquatum attingens directe ac immediate finem supernaturalem Ecclesiæ.

Indirecta autem subordinatio quatuor importat, ut patebit ex propositionibus adducendis.

Prop. V. *Cura finis spiritualis et missio Ecclesiæ impediri nequeunt intuitu cujuslibet damni temporalis exinde orituri.*

Constat: 1º Ex principio sæpius repetito, nempe quod Ecclesia est superior, civilis societas inferior; quod finis Ecclesiæ est absolute necessarius, finis Status relative dumtaxat, in quantum dirigitur proxime aut remote ad finem ultimum.

2º Ex agendi ratione Apostolorum, qui, nullo obstante vetito Synagogæ aut tumultu populi, forti animo Jesum Christum prædicabant, asserentes: « *Oportet obedire Deo magis quam hominibus* ».

3º Ex pluribus oraculis Scripturalibus, quæ licet directe non evincant, æquivalenter tamen optime ad rem faciunt. « *Si oculus tuus scandalizat te, erue eum et projice abs te; expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam* »; « *Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam et projice abs te* »; « *Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus* »; « *Quid prodest homini si mundum universum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur?* » (1).

Prop. VI. *In rebus temporalibus quæ vel per se vel per accidens necessarie sunt ad finem spirituale, Ecclesia plenam exercet potestatem, et societas civilis cedere debet.*

Pluries diximus societatem perfectam habere jus ad omnia illa media quæ sive proxime sive remote, sive per se sive per accidens referuntur ad proprium finem; in casu autem conflictus, diximus illam societatem prævalere quæ finem præstantiorem prosequitur, et illam cedere quæ finem inferioris ordinis prosequitur.

---

(1) Matth. v, 29, 30; x, 37; xvi, 26.

Atqui Ecclesia est superior, imo suprema: ergo habet jus adhibendi omnia media tam materialia quam spiritualia, tam naturalia quam supernaturalia, quia bona ordinis naturalis atque materialis intantum habent rationem boni suntque appetibilia, inquantum ordinem dicunt ad finem ultimum, idest visionem intuitivam Dei; hinc societas quæ hunc finem ultimum intendit, necessario ac vi ipsius naturæ, habet jus ad media etiam temporalia.

Prop. VII. *Societas civilis debet inservire Ecclesiæ in necessariis omnibus; proinde bona temporalia eidem tenetur subministrare.*

Loquentes in prolegomenis de juridicis relationibus societatum perfectarum, quæ formaliter tantum distinguuntur, diximus naturalem ordinem exigere ut societas inferior inserviat societati superiori, quatenus eidem subministret omnia illa media quæ directe vel indirecte ejus finis consecutioni videntur necessaria.

Atqui Status catholicus, formaliter tantum distinctus ab Ecclesia, est ipsa inferior ex parte finis: ergo tenetur ei suppeditare media necessaria vel utilia.

Prop. VIII. *Quando Ecclesia leges civiles servat ratione temporalis materiæ, semper id facit salva sua independentia ac superioritate.*

Dantur quædam materiæ temporales quæ finem spirituales neque directe neque indirecte respiciunt, sed tamen intime connectuntur cum mediis finem spirituales concernentibus. Ecclesia in isto casu, cum finis uterque optime obtineri possit, attendit ad leges civiles easque servat; ex. g. leges circa publicam hygienem.

Requiritur autem quod hæ civiles leges sint *rationabiles, justæ ac necessariae*; secus Ecclesia jure meritoque eas omnino spernit.

Ex hoc minime sequitur inferioritas quædam Ecclesiæ relate ad Statum, saltem quoad istas materias temporales; nam Ecclesia leges civiles observat, non quatenus a Statu dimanant, sed quatenus nullam repugnantiam habent cum fine proprio et aliunde sunt necessariae vel utiles fini consequendo. Igitur

ratio propter quam eas servat Ecclesia, est *necessitas* ac *utilitas*.

Salva proinde consistit independentia atque superioritas ecclesiasticæ societatis.

Prop. IX. *Ad Ecclesiam exclusive pertinet iudicium authenticum circa conflictum inter bonum spirituale ac temporale, et circa necessitatem rerum temporalium in ordine ad finem spiritualem.*

In casu conflictus inter duas societates formaliter distinctas, societas superior prævalere debet ipsaque jus habet iudicium authenticum proferendi: atqui Ecclesia est superior ratione finis, Status inferior. Ergo illi, non isti competit facultas juridica authenticum proferendi iudicium.

3º *Materiæ mixtæ.*

Materia mixta ea dicitur quæ directe refertur ad duplicem finem: naturalem et supernaturalem.

Potest esse *naturalis*, *supernaturalis* et *supernaturalizata*.

Dicitur *naturalis*, quando est ordinis mere naturalis, ex. g. contractus; — *supernaturalis*, quando est suapte natura ordinis supernaturalis, ex. g. baptisma; — *supernaturalizata*, quando natura sua est naturalis ordinis, tamen positive elevatur ad ordinem supernaturalem, ex. g. matrimonium.

Materias mixtas quod attinet, *substantia* et *effectus*, sive *separabiles* sive *inseparabiles*, attendendi sunt.

Principia quæ moderantur materiarum mixtarum ordinationem, hæc sunt:

I. *Nunquam civilis societas potest leges ferre circa materias mixtas, præscindendo ab ecclesiastica lege.*

Re quidem vera, cum agatur de materia mixta, idest respiciente finem tum civilis tum ecclesiasticæ societatis, facillime conflictus oriri potest: atqui in casu conflictus, inferior cedere debet, superior prævalere. Ergo societas civilis nil statuere valet quoad mixtas materias, independentem ab Ecclesia, ne ejus jura lædantur.

Status autem dupliciter legem ecclesiasticam respicere tenetur quoad materias mixtas: 1º quatenus nil vetet quod a

lege ecclesiastica præcipiatur: 2º quatenus nil præcipiat quod ab ipsa prohibeatur.

II. *Lex civilis, servata subordinatione Ecclesiæ, dispo-
nere potest de materiis mixtis ordinis naturalis non superna-
turalizatis.*

Nulla repugnantia habetur, neque ex parte materiæ, ne-
que ex parte Ecclesiæ.

Non ex parte materiæ, quia loquimur de materiis mixtis
ordinis naturalis non supernaturalizatis, quæ civili subji-
ciuntur potestati: non ex parte Ecclesiæ, quia diximus *servata
subordinatione Ecclesiæ*; hinc ejus superioritas nullum detri-
mentum patitur, sed integra prorsus manet.

III. *Lex civilis nihil disponere potest circa substantiam
aut effectum inseparabiles rei mixtæ supernaturalis et super-
naturalizatæ.*

Substantia est intrinseca rei natura, seu ipsa res mixta in
se considerata: effectus inseparabiles illi dicuntur qui neces-
sario profluunt ex re mixta, quique proinde nullimode sepa-
rari possunt: effectus separabiles qui non sequuntur neces-
sario naturam mixtæ rei; ideoque ab ea separari possunt.

Ex. g. matrimonium evectum fuit a Christo ad dignita-
tem sacramenti; est ergo res mixta supernaturalizata, totaliter
potestati Ecclesiæ subjecta. Ex matrimonii autem substantia
oritur liberorum legitimitas (1), quæ est effectus proprius atque
necessarius matrimonialis contractus; oriuntur etiam alii ef-
fectus, ut jus ad hæreditatis quotam. Inter primum effectum
et alios magnum intercedit discrimen; ille enim necessario ex
substantia rei dimanat ita ut separari nequeat, isti, e contra,
non necessario profluunt, sed quasi per accidens, suntque se-
parabiles ab intima rei natura.

Circa substantiam et effectus inseparabiles rei mixtæ su-
pernaturalis et supernaturalizatæ, Ecclesia tantum leges ferre
potest.

---

(1) Quidam auctores immerito docent legitimitatem haud esse effectum,
qua talem, proprium ac necessarium matrimonii, ideoque civili potestati
subjici.

Et revera: 1° nullum dubium circa *substantiam* rei mixtæ supernaturalis et supernaturalizatæ, quia, attenta ipsa natura, potestatis civilis competentiam plene effugiunt.

2° Dubium aliquod videtur adesse quoad effectus inseparabiles; tamen facile evanescit ex conceptu tradito effectuum inseparabilium. Isti enim effectus necessario connectuntur cum ipsa substantia, unam et eandem rem quasi efformant cum ea, ita ut quidquid dicatur de substantia rei, etiam de istis effectibus dicendum sit.

IV. *Lex civilis disponere potest de effectibus temporalibus separabilibus rei mixtæ supernaturalis et supernaturalizatæ.*

Nulla contradictio, nullaque injuria.

Agitur: 1° de effectibus *temporalibus*, qui suapte natura ad civilem pertinent societatem;

2° de effectibus *separabilibus* a rei substantia, qui videlicet neque intimam neque necessariam habent cum ipsa relationem;

3° *servata subordinatione legi ecclesiasticæ*, ut salva semper Ecclesiæ suprema consistat.

Ergo nil vetat quominus civilis societas disponere possit de effectibus separabilibus rei mixtæ supernaturalis aut supernaturalizatæ, quando debita Ecclesiæ servatur subordinatio (1).

(1) Controvertitur an civilis societas judicare valeat de nudo facto spiritali. Affirmativam sequimur sententiam, quia sermo haud est simpliciter de facto spiritali, sed tantum de *nudo* facto spiritali, quatenus nempe est aliquod factum materiale ac sensibile. Jamvero sicut individuus quilibet judicium ferre valet de facto materiali et sensibili, quoties defectus nullus in organis corporeis adsit, ita etiam societas, quæ ceteroquin est unio moralis personarum physicarum, judicare potest de facto, inquantum materiale ac sensibile est. Exinde tamen nequaquam concludendum, laicæ potestati jus etiam competere judicandi de ejusmodi facti legitimitate. Sic v. gr. civilis societas judicare valet num baptisma collatum fuerit; num vero valide aut invalide, licite vel illicite id actum sit, ipsius haud est ferre judicium. Status judicare nequit de possessione jurium spiritalium, v. gr. beneficiorum aut decimarum, cum agatur de re quæ suapte natura competentiam laicæ auctoritatis plane effugiat.

ARTICULUS II.

De historica relatione Ecclesiam inter et Statum.

Plurima sunt systemata relationum quæ labentibus sæculis viguerunt civilem societatem inter et ecclesiasticam.

Quidam auctores, v. gr. Ascani (1), et Castagnola (2), tria recensent systemata: *curiale* seu suprematiæ Ecclesiæ, *disjunctivum* hoc est separationis, *positivo-juridicum* seu suprematiæ Status.

Alii, v. gr. clariss. Præsul Bonomelli (3), tria item commemorat systemata, diversa tamen ratione: systema *concordiæ perfectæ* — systema *mutuæ relationis* hoc est *concordatorum* — systema *separationis*.

Quidam, ut Minghetti (4), quinque referunt systemata: *pontificium purum* seu suprematiæ absolutæ Ecclesiæ — *pontificium temperatum* hoc est suprematiæ relativæ dumtaxat — *regium purum* seu suprematiæ absolutæ ex parte Status — *regium temperatum* hoc est suprematiæ tantum relativæ — demum systema *concordatorum*.

Apertius, ni fallimur, integra historia de relationibus inter Statum et Ecclesiam sic quinque in systemata dividi potest:

1° systema *concordiæ perfectæ*, quæ viguit postquam Constantinus edicto an. 313 (5) licitam et legalem Ecclesiæ existentiam proclamavit ac sequentes imperatores Romanam Ecclesiam (6) tamquam Status dominantem religionem proclamaverunt — 2° systema *concordiæ minus perfectæ*, quæ tunc inolescere cœpit cum plus minusve sese rebus ecclesiasticis immi-

(1) *Posizione giuridica della Chiesa nel diritto italiano*, p. 7.

(2) *Delle relazioni giuridiche fra Chiesa e Stato*, p. 42.

(3) *La Chiesa*, conferenza, p. 293.

(4) *Stato e Chiesa*, p. 7.

(5) Eusebius, *Hist. eccl.*, X, 5.

(6) I, 1 Cod. I, 1.

scere principes ausi sunt — 3° systema *cæsarismi*, quod primus induxit Philippus IV, Galliæ rex (1285-1314), suprematiam Status acriter proclamans — 4° systema *concordatorum*, quod plurimi auctores docent primum inventum fuisse tempore Callisti II, occasione conventus Wormatiæ habiti an. 1122, cum nempe controversia de investituris inter Pontificem et Henricum V imperatorem composita est; at probabilius dicta compositio concordatum stricte dici nequit (1) — 5° systema *separationis*, quod moris primum fuit penes Status Americæ Fœderatos, vi legis 17 Sept. 1787, quodque dein aliæ plures nationes maximo scelere amplexatæ sunt (2).

ARTICULUS III.

Variae theoriæ de relatione utriusque potestatis.

Loquimur dumtaxat de iis theoriis quæ a catholicis auctoribus proponuntur; de separationis enim systemate ab adversariis proposito alibi erit sermo.

Omnes catholici ultro fatentur aliam ab alia societate nequaquam esse sejungendam, sed mutuo vinculo inter se uniri ac sociari plane oportere.

Hinc generatim loquendo duplex systema inventum fuit: *subordinationis* et *coordinationis*.

Systema *subordinationis* adscribit Ecclesiæ quandam superioritatem ratione finis spiritualis, quatenus ipsemet Status Ecclesiæ obnoxius est in iis quæ jus divinum et naturale respiciunt. Porro exinde sequitur Ecclesiæ competere potestatem indirectam in Statum.

(1) Cfr. opus nostrum, *Chiesa e Stato*, p. 533 s.

(2) Cfr. Scherer, *Handbuch d. K. R.*, 1886, I, § 11-14; Sägmüller, *K. R.* § 14; Mirbt, *Publizistik in Zeitalter Gregors VII*, Leipzig 1891; R. Scholz, *Die Publizistik zur Zeit Philipps des Schoenen u. Bonifaz VIII*, Stutz *K. R. A.* 6-8, 1903, p. 469.

Systema *coordinationis* nititur perfecta independentia unius ab altera societate, ita tamen, ut Ecclesia, ratione finis superioris, potestate vere directiva in Statum polleat (1).

Patroni vero hujus systematis nituntur Encycl. Leonis XIII « *Immortale Dei* » (2), qui ait: « Utraque est in suo genere maxima: habet utraque certos, quibus contineatur, terminos, eosque sua cujusque natura caussaque proxima definitos: unde aliquis velut orbis circumscribitur, in quo sua cujusque actio jure proprio versatur ».

Haud dubitandum quin Ecclesiæ nequaquam competat potestas directa in Statum seu in res temporales, ut immerito docuerunt Ægydius Romanus (3), Jacobus Viterbensis (4), Henricus de Cremona (5); nam Status est vera propriaque societas perfecta.

Porro indirecta potestas in Statum, quin theologica nota incuratur (6), denegari nequit.

a) Innocentius III (7) diserte declarat: « Hoc modo procedere possumus super quolibet criminali peccato... præcipue cum contra pacem peccatur, quæ est vinculum charitatis ». Exinde sequitur Ecclesiæ jus de controversiis inter principes ad invicem, vel inter principes et subditos judicandi, ratione peccati.

Idem Innocentius ait « R. Pontificem non solum inter principes, sed super principes sedere et de principibus judicare fatemur » (8).

b) Bonifacius VIII (9) expresse docet: « Oportet gladium esse sub gladio et temporalem auctoritatem spirituali subjici potestati. Nam cum dicat Apostolus: *non est potestas nisi a Deo, quæ autem sunt a Deo, ordinatæ sunt*; non autem essent ordinatæ, nisi gladius esset sub gladio, tamquam inferior redu-

(1) Cfr. Bachofen, *Summa juris ecclesiastici publici*, p. 133; Sägmüller, *l. c.* p. 37; Moulart, *op. cit.* p. 206 s.

(2) Bachofen, *l. c.*

(3) *De Ecclesiæ sive de Summi Pontificis potestate*, p. 18 ss.

(4) *De regimine christiano*, p. 25 ss.

(7) Cap. *Novit ille, de judiciis*.

(5) *De potestate Papæ*, p. 125 ss.

(8) Ep. 197.

(6) Wernz, *op. cit.* I, p. 17, n. 31.

(9) Bull. « *Unam sanctam* ».

ceretur per alium in suprema... Ergo si deviat terrena potestas, judicabitur a potestate spiritali ».

c) Angelicus (1) egregie animadvertit: « Potestas sæcularis subditur spiritali sicut corpus animæ, et ideo non est usurpatum iudicium, si spiritalis prælatus se intromittat de temporalibus quantum ad ea in quibus subditur ei sæcularis potestas ».

d) Ipsamet luminis ratio manifesto confirmat. Finis Ecclesiæ est adeptio vitæ æternæ, qui est finis supremus; cui proinde omnes alii fines subordinentur oportet. Necesse igitur est ut spiritali potestati subjiciatur ac subordinetur sæcularis potestas.

Omnibus mature perpensis, indubie putamus Ecclesiam in Statum indirecta frui potestate; quam doctrinam, utpote theologicæ certam, citra scelus catholici auctores rejicere nequeunt. Bellarminus (2) quæstionem de potestate Ecclesiæ indirecta primus scitissime pertractavit.

Potestas mere directivæ, quidquid opinetur Bachofen (3), nullatenus sufficit. Etenim coactivum exercitium ecclesiasticæ jurisdictionis suapte natura excludit auctoritatem Ecclesiæ ad monita dumtaxat et consilia paterna coarctans. Porro nemo est qui ignoret, *ratione peccati* omnia et singula, etsi temporalia, Ecclesiæ jurisdictioni plane subjici, quippe quæ una infallibilis ac authentica est magistra in rebus fidei et morum.

Verba autem Leonis XIII quod attinet, quibus perperam nonnulli auctores nituntur, animadvertimus catholicam doctrinam eadem pulcherrime tradere de natura utriusque societatis ac de mutuis relationibus. Tantum vero abest ut Leo indirectam potestatem excludat, quin potius eam expresse Ecclesiæ adjudicet tum in allegata encycl. *Immortale Dei*, tum in aliis encyclicis, nempe *Sapientiæ christianæ* et *Diuturnum* (4).

(1) *Summ. Theol.* 2-2, 60, 6 ad 3.

(2) *Controv.* lib. V, c. 6; *De Romano Pontifice*, Romæ 1710, lib. III, p. 162.

(3) *Op. cit.* p. 136.

(4) Cfr. opus nostrum, *Chiesa e Stato*, p. 535-550; Hergenröther, *La Chiesa cattolica e lo Stato cristiano*. Traduzione. Vol. II, diss. XIII, n. 4; Moulart, *op. cit.* p. 35 ss.; Laurentius, *Instit.*, p. 671 ss.

ARTICULUS IV.

De separatione Status ab Ecclesia.

Errores, qui ab auctoribus recensentur circa juridicas relationes Statum inter et Ecclesiam, sunt indifferentismus, naturalismus et liberalismus.

Systema *indifferentismi* in eo est, ut Status a quavis religione, sive naturali sive supernaturali, præscindat, et omnimodam amplectatur indifferentiam quoad ipsam.

Naturalismus divinam respuit religionem, utpote quæ captum humanum excedit, et nonnisi naturalem admittit, contenditque Statui religionem revelatam esse rejiciendam et naturali dumtaxat deferendum, quæ mentis acie apprehenditur ac lubitu cujusque fingitur.

Liberalismus triplex est: absolutus, moderatus et catholicus.

Absolutus docet Statum unicam esse societatem quæ jure proprio ac nativo subsistit, a qua cetera omnia instituta seu quælibet adsociationes, Ecclesia haud excepta, sua jura mutuare debent.

Moderatus Ecclesiam, qua societatem aliqualem, agnoscit; at eam supremam esse ac civili superiorem prorsus negat; hinc mutuas inter utramque potestatem relationes juridicas inficiatur, conclamans nullo officio nulloque vinculo Statum erga Ecclesiam juridice ligari, ita ut Ecclesia a Statu Statusque ab Ecclesia plane sejungendus dicatur, juxta tritam formulam « *Libera Chiesa in libero Stato* ».

Practice liberalismus moderatus plus minusve confunditur cum absoluto.

Catholicus, verbis saltem, agnoscit juridicam Ecclesiæ personalitatem ejusque suprematiam relate ad Statum, ac ideo mu-

tuas relationes theorice admittit; verum in praxi systema separationis eligendum esse contendit (1).

Separatio omnium virium contentione ab hodierni liberalismi sectatoribus propugnatur. Porro in eam tuendam vindicandamque haud conveniunt inter se.

Quidam enim, ut v. gr. Plüstz (2), Bakounine (3), plenam atque absolutam propugnant separationem, nedum juridicam, verum etiam moralem.

Quidam, ut Minghetti (4), tuentur juridicam separationem; at vinculum quoddam morale inter utramque societatem minime rejiciunt.

Alii, ut Carolus Cadorna (5), contendunt Statum ab Ecclesia ita esse sejungendum, ut ecclesiasticæ auctoritati jus commune tribuatur quoad res quæ forum conscientiæ dumtaxat attingunt, non vero quoad ceteras, hoc est quoad ea quæ forum externum, etsi religiosum, respiciunt.

Alii demum, ut Vecchini (6), docent jus commune Ecclesiæ applicandum esse in quibusvis religionis rebus, sive internum attingant sive externum forum.

Quolibet sub respectu separatio spectetur, rejicienda plane est.

1° *Repugnat ordini rerum creatarum universali.*

Omnia quæ a Deo ortum habent strictissimo ligamine inter se devinciuntur atque ad invicem ordinantur. Id liquido patet tum *a priori*, considerando Dei infinitam intelligentiam ejusque

(1) Cfr. Labis, *Le libéralisme et l'Eglise catholique*, p. 28 ss.; opus nostrum, *Chiesa e Stato*, p. 97 ss.; Cavagnis, *op. cit.* vol. II, n. 34 ss.; Ramière, *Les doctrines romaines sur le libéralisme*, p. 46 ss.; Liberatore, *op. cit.* lib. I, cap. 1 s.; Moulart, *op. cit.* lib. II, cap. 4, art. III; Dom Benoit, *Les erreurs modernes*, p. 95 ss.; Chesnel, *op. cit.* I, p. 56 s.; Mgr. Sauvé, *Questions religieuses et sociales du temps présent*, cap. 5.

(2) *Kirchenrecht*, p. 45.

(3) *Dio e lo Stato*, p. 51.

(4) *Op. cit.* p. 165.

(5) *La politica del Conte di Cavour nelle relazioni fra lo Stato e la Chiesa in Nuova Antologia*, 1882, ser. II, vol. 32, p. 646.

(6) *La libertà della Chiesa secondo il diritto comune in Nuova Antologia*, 1883, ser. III, vol. 39, p. 265.

supremam voluntatem bonum perfectissimum prosequentem — sive *a posteriori*, naviter inspiciendo entia, eorumque naturam, proprietates ac operationes. Hinc perspicimus saxa ordinari ad plantas, plantas ad bestias, bestias ad homines — materiam referri ad spiritum, ordinem materiale ad spirituale, naturalem ad supernaturalem.

Ejusmodi ordinatio non modo invenitur in entibus physicis, verum etiam in finibus: finis contingens refertur ad necessarium, inferior ad superiorem, temporaneus ad æternum, mundanus ad cælestem. Et sic deinceps.

Finis civilis societatis est temporalis, finis Ecclesiæ supernaturalis; tamen mutuo ligamine inter se adstringuntur, ita ut alter ad alterum ordinetur tamquam inferior ad superiorem, veluti pars ad totum. Atqui si fines sunt ordinati, etiam societates eos prosequentes ordinatæ sint oportet. Systema igitur separationis Status ab Ecclesia ordini naturali omnino adversatur.

2º *Repugnat humanæ naturæ.*

Homo animo et corpore constat; cui duplici elemento duplex respondet finis, naturalis et supernaturalis. Idcirco homo tum ad finem naturalem societatis civilis ordinatur, tum ad finem supernaturalem Ecclesiæ. Porro ipse est ens absolute ac intrinsecus *unum*, quod dissociari aut dividi nequaquam valet, ita ut uno eodemque tempore suapte natura ad finem civilis et ecclesiasticæ communitalis necessario tendat.

Jamvero, si homo uno eodemque tempore finem temporalem et spirituale necessario prosequi tenetur, societas civilis hunc duplicem finem citra scelus dissociare nequaquam valet, ne internam hominis constitutionem subvertere videatur. Ergo Status a fine supernaturali, seu ab ecclesiastica societate, quem illum prosequitur, præscindere minime potest.

3º *Repugnat naturæ societatis civilis.*

Status catholicus Ecclesiam seu religionem agnoscere tenetur. Societas enim civilis quoad existentiam et auctoritatem a Deo ortum habet. Quapropter ex officio sanctissimo Deum seu Ecclesiam agnoscere debet.

Quin imo intuitu etiam finis temporalis Statui colenda

est religio. Neminem profecto latet religionem esse fundamentum moralitatis, ex qua publica communis tranquillitas profluit. Systema proinde separationis naturæ societatis civilis adversatur, tum quia officium strictissimum, quo eadem erga Deum devincitur, lædit, tum quia bono publico detrimentum affert.

4º *Jura humanæ libertatis lædit.*

Cives sunt uno ac eodem tempore tum subditi Status, tum subditi Ecclesiæ; ideoque duplici officio seu vinculo ligantur, quorum aliud ordinem religiosum respicit, alterum temporalem. Posita separatione Status ab Ecclesia, subditi catholici publice ac socialiter officio, quod eos erga Deum et Ecclesiam devincit, satisfacere, etsi velint, nequeunt. Jamvero libertatis jura sancte servari oportet. Ergo cives in officiis adimplendis naturali sua libertate privari nequaquam valent.

5º *Damna gravissima affert individuís, familiis ipsique societati.*

Cum Deus sit « omnis honestatis justitiæque principium », liquido patet nonnisi ex religione homines copias opportunitatesque ad vitam honeste degendam mutuare (1), experientia teste.

Item familias, quod attinet, pax et concordia rectaque liberorum educatio haberi nequit absque religione. Jamvero qui populo præsunt, hoc omnino rei publicæ debent, ut non solum commodis et rebus externis, sed maxime animi bonis sive quoad individuos sive quoad familias, legum sapientia, consulant.

« Non solo rispetto all'individuo e alla famiglia, ma anche rispetto alla società riesce assai funesto il sistema della separazione.

« a) Lo Stato non è che l'insieme degli individui e delle famiglie; e quindi il benessere dello Stato dipende dal benessere degli individui e delle famiglie. Ora, poichè la separazione del potere laico dall'ecclesiastico apporta danni gravissimi all'individuo e alla famiglia, è indubitato che tali danni si riflettono in ultima analisi nella società civile medesima.

---

(1) Cfr. Encycl. « *Libertas* » Leonis XIII.

« *b*) Il fine dello Stato è la tranquillità pubblica, la quale allora soltanto si ha quando i cittadini osservano fedelmente le leggi e non vengono meno ai loro doveri. Ora l'unica salvaguardia contro il dilagare della corruzione, l'unico freno contro i delitti, l'unico ritegno efficace contro le passioni, è la religione soltanto. E perciò se lo Stato proclama ufficialmente la separazione, ufficialmente apre pure la via al delitto e sancisce la propria rovina.

« *c*) Lo Stato deve promuovere le arti, le scienze e le lettere. Ora la ispiratrice feconda del genio umano chi è? Chi mai ha sollevato il divin Poeta nei campi sublimi di oltre tomba? Chi ha diretto la mano di Michelangelo, quando slanciava nell'aria la cupola stupenda di S. Pietro? Chi ha guidato il pennello di Raffaello, di Tiziano, di Fra Angelico e di tanti altri, quando immortalarono il loro nome sulle tele?... Interroghiamo la Storia ed essa ci risponderà che Dante, Raffaello, Petrarca, Tasso, Manzoni, Pellico, Michelangelo, Tiziano, Volta, Canova, Galilei e tutti gli altri che illustrarono il mondo civile, l'Europa, e in modo speciale la nostra patria diletta, culla delle arti e madre delle scienze, attinsero dalla religione la fiamma ispiratrice delle immortali loro opere... » (1).

6° *Sive theorice sive practice plane impossibilis est.*

Subjectum utriusque potestatis, ecclesiasticæ scilicet et civilis, unum idemque est. Jamvero si civilis auctoritas in legibus ferendis nullum respectum habet ad leges ecclesiasticas, facile oriri potest conflictus inter unius alteriusve societatis leges. Præterea dantur materiæ mixtæ, quæ suapte natura referuntur ad finem utriusque communitatis: atqui conflictus *inevitabilis* est quoad has materias, nisi societates mutuo consensu debitaque subordinatione procedant.

Item practice impossibilis est separatio. Etenim Status plus minusve liberalismi principiis imbuuntur, ita ut in regendis civitatibus nolint divinarum rerum haberi rationem, aberrantem faciant ab instituto suo et a præscriptione naturæ politicam potestatem, et Ecclesiam obnoxiam proclament laicæ jurisdi-

---

(1) Cappello, *Chiesa e Stato*, p. 692 s.

ctioni. Status proinde vi separationis se ab Ecclesia nequaquam revera sejungit, sed ejusdem spheram juridicam, uti ajunt, impio ausu ingreditur ejusque jura aperto lædit.

7º *Vergit in maximum Ecclesiæ damnum.*

Eo sensu eoque fine profecto liberales contendunt civilem ab ecclesiastica esse sejungendam potestatem, ut Status, tamquam fons ac origo omnium jurium, prævalere et Ecclesia cedere semper debeat. Quapropter separatio in veram propriamque Ecclesiæ persecutionem convertitur. Experientia vero id satis superque ostendit (1).

8º *S. Scripturæ ac Traditioni aperto adversatur.*

Omnes textus scripturales, ex quibus liquet Christum Dominum independentem ac supremam Ecclesiæ tradidisse potestatem, manifesto reprobant, etsi implicite, separationis systema.

Traditio plurima refert explicita hac de re documenta.

S. Leo M. (2) ait: « Debes incunctanter advertere, regiam potestatem tibi non solum ad mundi regimen, sed maxime ad Ecclesiæ præsidium esse collatam ».

S. Ambrosius (3) hæc pulcherrime habet: « Carissimi imperatores Ecclesiæ filii sint et patroni, quorum est eandem ut parentem diligere ejusque causam et jura custodire ».

Cælestinus Papa sic ad imperatorem Theodosium scribebat: « Regibus majorem fidei causam esse oportere, quam ipsius regni, ampliusque pro pace Ecclesiarum clementiam illorum sollicitam, quam pro omnium securitate terrenorum » (4).

Jure meritoque proinde Patres Tridentini (5) declararunt Deum constituisse « principes sæculares sanctæ fidei Ecclesiæque protectores ».

9º *A Romanis Pontificibus proscripta omnino fuit.*

Pius IX *impiam et absurdam* vocat eorum doctrinam qui contendunt « optimam societatis publicæ rationem civilemque

(1) Cfr. opus nostrum, *Chiesa e Stato*, p. 697 ss.

(2) *Ep. ad Leonem Aug.*, 156.

(3) *Serm. contr. Auxent.*

(4) Labb., to. 3, col. 619.

(5) Sess. xxv, cap. 20 de reform.

progressum omnino requirere, ut humana societas constituatur et gubernetur nullo habito ad religionem respectu, ac si ea non existeret » (1).

Idem Pontifex sequentem propositionem damnavit: « Ecclesia a Statu, Statusque ab Ecclesia sejungendus est » (2).

Leo XIII in encyclicis *Immortale Dei*, *Sapientiæ christianæ* et *Libertas* expresse loquitur de separationis systemate illudque vocat *impium*, *perniciosum* atque *absurdum*.

Pius X in Encycl. *Vehementer Nos* ait: « Civitatis rationes a rationibus Ecclesiæ segregari oportere, profecto falsissima maximeque perniciosa sententia est ».

Quibus omnibus perspectis, neminem latet systema separationis prorsus rejiciendum esse atque damnandum.

ARTICULUS V.

Num liberalismus catholicus admitti possit.

Liberalismus catholicus, ut innuimus, separationem *de jure* Status ab Ecclesia prorsus rejicit; attamen *de facto* tamquam hodiernis moribus accommodatam eam acceptat ac tuetur.

Hæc theoria *per se* omnino est reprobanda, quippe quæ supponit ex una parte progressum ac temporum evolutionem Scripturæ et Traditioni adversari, ex alia vero parte catholicam doctrinam de intrinseca Ecclesiæ natura mutabilem quodammodo esse pro variis temporum adjunctis.

Per accidens autem tamquam hypothesis admitti potest ad majora mala vitanda, in quibusdam specialissimis casibus, per modum exceptionis, dummodo veritatis et justitiæ jura incolumia servantur.

Consulto dicimus *dummodo veritatis et justitiæ jura incolumia servantur*; nam separatio nonnullis sub conditionibus

(1) Encycl. « *Probe nostis* », 8 Dec. 1864.

(2) Alloc. « *Acerbissimum* », 27 Sept. 1852.

fieri debet quæ Ecclesiæ libertatem tutam plane reddant ; secus nequaquam admitti valet.

Porro conditiones hæ sunt :

1° ut Ecclesia àgnoscat veluti corporatio seu societas cum suis juribus et privilegiis ;

2° ut plena ac perfecta gaudeat libertate in exercitio potestatis legiferæ, judiciaræ et coactivæ, quin ullo modo regio placito sit obnoxia ;

3° ut cultus catholicus publice exerceri valeat absque venia seu dependentia a laica potestate ;

4° ut Ecclesia jure expedito polleat quoad sobolis educationem et institutionem, maxime vero clericorum ;

5° ut statum religiosum libere promovere Ecclesia possit, et civibus plena tribuatur libertas illum amplectendi, sine detrimento jurium civilium (1).

Traditam doctrinam aperto confirmat Leo XIII in encycl. « *Libertas* » hisce verbis : « Multi denique rei sacræ a re civili distractionem non probant ; sed tamen faciendum censent, ut Ecclesia obsequatur tempori et flectat se atque accomodet ad ea, quæ in administrandis imperiis hodierna prudentia desiderat. Quorum est honesta sententia, si de quadam intelligatur æqua ratione, quæ consistere cum veritate justitiæque possit : nimirum ut, explorata spe magni alicujus boni, indulgentem Ecclesia sese impertiat, idque temporibus largiatur, quod salva officii sanctitate fas invexerint ».

---

(1) Cfr. opus nostrum, *Chiesa e Stato*, p. 737 ss. ; De Angelis, *Prælectiones*, etc. I, p. 117 ss.

ARTICULUS VI.

De officio Ecclesiæ erga civilem societatem.

1° Principia. — 2° Applicatio.

1° Principia.

Revocanda sunt principia quæ in prolegomenis exposuimus circa societates perfectas formaliter distinctas, et sic primo intuitu apparebit quænam sint Ecclesiæ obligationes erga Statum catholicum.

Tria recensentur principia attendenda *in statu concordiæ*:

I. *Neutra societas debet aliam impedire*; ambæ scil. ligantur inter se officio negativo justitiæ.

II. *Utraque societas tenetur alteri auxilium suppeditare ex charitate*.

III. *Societas superior tenetur adjuvare inferiorem in iis quæ proprio fini necessaria sunt*.

In statu conflictus hæc alia duo principia habentur:

I. *Societas superior prævalere, societas inferior cedere tenetur*;

II. *Jus authenticum judicium proferendi circa conflictum exclusive spectat ad societatem superiorem*.

2° Applicatio.

Ex primo principio, *in statu concordiæ*, sequitur Ecclesiam nullum impedimentum afferre posse civili societati, nullam legem condere quæ bono politico adversetur, nullum statuere præceptum quod sociali utilitati officiat.

Ex secundo principio sequitur Ecclesiam teneri auxilia opportuna suppeditare Statui, ubi opus fuerit. Porro id constat semper factum fuisse, quidquid asserant nonnulli indocti adversarii. Ita v. g. Ecclesia concessit aliquando civili societati decimas, jus percipiendi fructus beneficiorum tempore vacationis: ita hodiedum non amplius urget immunitatem bo-

norum ecclesiasticorum ab onere vectigalium, exceptis iis quæ servitio divino addicta sunt.

Imo Ecclesia leges suas disciplinares, statuta specialia etc. mutat pro adjunctis nationum ac Statuum indigentis, et sic, sua agendi ratione, semper prospicit temporum ac populorum necessitatibus.

Ex tertio principio sequitur, ecclesiasticam societatem civilem adjuvare teneri in omnibus iis, quæ proprio fini necessaria sunt, et quidem ratione justitiæ non autem charitatis tantum. Hæc vero sunt potissime quæ respiciunt ordinem moralem, publicam tranquillitatem, ordinis socialis tuitionem aliaque id genus.

In statu conflictus, Ecclesia nullum respectum *per se* habere debet ad Statum, sed tantummodo finem proprium prosequi tenetur, etiam cum damno gravissimo boni civilis, juxta regulas alibi expositas atque demonstratas: *per accidens*, Ecclesia aliquem respectum habere potest ad civilem communitatem ratione majoris mali vitandi.

Idipsum dicendum quoad judicium: *per se* Ecclesia authentice judicare valet, quin ullus necessarius sit interventus Status: *per accidens* quandoque etiam Statum interpellat, non utique ratione obligationis, sed tantum convenientiæ ac benignitatis.

ARTICULUS VII.

De relationibus juridicis Ecclesiæ cum Statibus acatholicis.

1° *Status infidelis*. — 2° *Status hæreticus*. — 3° *Status schismaticus*.
4° *Status indifferens*.

Status acatholicus dividitur in *christianum* et *infidelem*: *christianus* iterum in *hæreticum*, *schismaticum* et *indifferentem*.

Pauca de singulis.

1° Status infidelis.

Ille dicitur qui non agnoscit divinam revelationem. Tenetur officio *negativo* erga Ecclesiam, quatenus non potest impedire prædicationem doctrinæ evangelicæ, quæ nihil continet contra jus naturæ et aliunde catholica religio tot tantisque motivis credibilitatis refulget, ut omnibus, si non evidens, saltem probabilis, primo intuitu, appareat. Eo magis quod ipsa societas infidelis agnoscere debet possibilitatem divinæ revelationis, ex genuino Dei conceptu.

Hinc Status catholici possunt arma suscipere contra infidelem societatem, quoties Ecclesiam impediat in Evangelii prædicatione.

2° Status hæreticus.

Hæresis est error voluntarius et pertinax contra doctrinam et veritatem fidei christianæ. Cum agatur de Statu christiano, Ecclesia conservat omnia sua jura, quia defectio a fide eadem nec abstulit nec minuit: hinc proprie et per se omnia urgere posset.

Tamen in praxi videndum est *an, quando, et quomodo* Ecclesia urgeat ab acatholicis observantiam legum suarum.

Ecclesia non exigit observantiam legum, quæ *primario* diriguntur ad *privatam sanctificationem individui*, quia esset eos obligare, absque necessitate gravi, cum certa transgressionis prævisione; — e contra, urget observantiam legum, quæ vigeant defectionis tempore, quando *primario respiciunt bonum publicum*, ex. g. impedimenta matrimonii. Agitur de bono publico et proinde habetur ratio sufficiens permittendi transgressionem.

Quoad jus ab Ecclesia exercendum in acatholicos, oportet distinguere duplicem statum: *ante consummatam defectionem*, et *post consummatam*.

Ante consummatam defectionem, Ecclesia omnia jura exercere potest, compescendo audaciam rebellium, exigendo plenam subjectionem per applicationem pœnarum; *consummata vero defectione*, Ecclesia, rigore loquendo, posset adhuc hæc omnia

urgere ; tamen, cum nulla affulgeat spes boni exitus, nonnulla remittit, ut diximus et dicemus, disserentes in specie.

Ecclesia quoad hæreticum Statum habet jus exigendi : I. *ut catholici, si qui sint in societate, liberi omnino relinquuntur in exercitio propriæ religionis* : — II. *habet jus prædicandi suam doctrinam et novos assecclas efformandi, quin ullum obstaculum opponatur*.

Et ratio est quia religio catholica innumera argumenta exhibet, quæ divinam ejus originem luculenter ostendunt ; e converso, religio acatholica iisdem omnino caret. Hinc si non absoluta certitudo, dubium saltem cuique enascitur de veritate catholicæ religionis : qua certitudine vel quo dubio admissio, sequitur cives habere officium investigandi veritatem eamque amplectendi, religionem autem habere jus sese libere diffundendi.

3° Status schismaticus.

Schisma definitur : voluntaria et pertinax subtractio et separatio ab unitate Ecclesiæ, idest a regimine Romani Pontificis.

Quoad schismaticum Statum, Ecclesia pollet iisdem juri-
bus ac quoad hæreticum, scil. : I. *habet jus exigendi plenam libertatem pro fidelibus suis, existentibus post separationem in civili societate* : — II. *exigendi plenam libertatem, ut possit prædicare doctrinam Evangelii et novos filios corpori suo ad-
sociare*.

Et ratio est quia primatus Ecclesiæ Romanæ nedum divino naturalive juri adversatur, quin imo est theologice ac historice tam certus atque evidens, ut nequeat negari a schismaticis ipsis.

4° Status indifferens.

Ille dicitur qui nullam practice profitetur religionem. Duplici tenetur officio erga Ecclesiam : I. *Officio negativo nihil faciendi contra ejus naturam, constitutionem, atque leges* : — II. *Officio positivo præstandi ea quæ necessaria vel utilia censentur ad regimen fidelium*.

Quare ? Quia indifferentia Status neque aufert aut minuit

Ecclesiæ jura, neque aufert aut minuit correspectiva societatis officia.

Coronidis causa hæc breviter animadvertenda ducimus:

1° Infideles nequeunt vi impelli ad fidem, juxta illud: « nemo invitus credere tenetur ».

2° Filii infidelium aut hebræorum, invitis aut insciis parentibus baptizari nequeunt ante rationis usum, excepto periculo mortis (1).

3° Ecclesia jus habet in filios infidelium, si jure vel injuria baptizati sint.

4° Nil vetat quominus juridicas relationes Ecclesia habeat cum illegitimo gubernio. Quæ tamen agendi ratio minime lædit jura legitimi principis aut populi (2).

Quæstio I. *Infideles vi impelli possunt ad fidem?*

R. Vi nunquam infideles compellendi sunt ad fidem suscipiendam, quia invitus nemo credere tenetur: hoc docent omnes Theologi et confirmatur Ecclesiæ praxi constanti. Infideles excusantur usque dum existunt in *bona fide* minime dubia, idest culpabili: sed statim ac suboritur aliquod dubium, tenentur veritatem inquirere et cognitam suscipere. Hinc jus et officium Ecclesiæ relate ad infideles stat in hoc, quod valet prædicare Evangelium, patefacere argumenta suæ divinitatis, absque ulla extrinseca coercitione; et infideles debent investigare veritatem et eam amplecti, quando constet de ejusdem veritate.

Quæstio II. *Filii infidelium aut hebræorum baptizari possunt insciis aut invitis parentibus?*

R. Minime *ante* usum rationis: *post* usum rationis sunt excitandi, non autem cogendi.

Quæstio III. *Ecclesia jus habet in filios infidelium, si jure vel injuria baptizati sunt?*

R. Certissime Ecclesiæ competit jus quoad infantes quomodocumque baptizatos, quia, per baptismi receptionem, membra ecclesiasticæ societatis facti sunt.

(1) Cfr. *Instruct. S. C. de Prop. Fide*, 17 April. 1777; S. Thom. 3, 68, 10.

(2) Cfr. opus magnum, vol. I, p. 319 ss.

Quæstio IV. *Status catholicus potest concedere libertatem conscientiae sectis dissidentibus?*

R. Notandum, in primis, hanc libertatem respicere posset ipsum cultum religiosum, tum jura civilia, tum jura communitalis religiosæ: insuper oportet distinguere inter *libertatem* et *tolerantiam*. *Libertas* præscindit a quolibet iudicio de eo quod permittitur; contra, *tolerantia* includit conceptum reprobationis moralis ejus quod permittitur.

Libertas et *tolerantia* concernere possunt omnes cultus aut nonnullos tantum, cultum privatum aut publicum, possunt esse plenæ, absque ulla limitatione aut limitationibus circumscriptæ.

Hisce positis, respondemus cum doctissimo Cavagnis (1):

« Distinguendum est: vel agitur de Statu in quo jam existit hæc libertas vel tolerantia et æqualitas, et est jurata aut promissa lege fundamentalî, et tunc est fideliter observanda, donec moraliter dispareant dissidentes, idest omnes redeant ad catholicitatem (dico moraliter, quia de minimis non curat legislator, et his paucis sua jura acquisita salva esse deberent); vel existit, sed tantum quia moribus introducta aut lege non fundamentalî permissa, et tunc est res prudentialis, an attento spiritu epochæ, sit practice possibilis ejus abolitio, absque damnis majoribus; si est possibilis, est abolenda quia est de se dissolutiva societatis et magnum malum contra religionem; secus est toleranda, et, ut alias innuimus, consulendum magisterium vivum Ecclesiæ, quod edocebit agenda... Si nullo modo existat, non est introducenda, cum sit magnum malum ».

Quæstio V. *Ecclesia juridicas relationes habere potest cum illegitimo gubernio?*

R. Procul dubio Ecclesia juridicas relationes habere potest cum usurpatore alicujus gubernii, quoties id exigat bonum spirituale: hic modus tamen agendi Ecclesiæ minime officit iuribus legitimi principis aut populi. Hinc Ecclesia potest recognoscere in usurpatore honores et privilegia quæ fuerant

(1) *Loc. cit.* n. 588.

concessa legitimo principi: usurpator, e converso, exigere nequit recognitionem eorum quæ ab Ecclesia collata fuerant expresse legitimo principi et non simpliciter supremæ civili auctoritati; nam ipse est *usurpator*, non princeps *legitimus* (1).

(1) Tolerantia, privata publicave, admitti nequit, nisi sequentes accedant conditiones, nempe: *a*) rem in se inhonestam non attingat; — *b*) nunquam habeatur pro mali positiva approbatione; — *c*) majus malum aliter impediri nequeat; — *d*) per modum remedii adhibeatur, *per accidens* atque *ad tempus* dumtaxat duratura; — *e*) prudentem veritatis propositionem ac boni juris instaurandi tentamina ne præpediat (Leo XIII, encycl. « *Libertas* »; Suarez, *De legibus*, I, c. 15 s.; Sauvè, *op. cit.* c. v; S. Thom. 1-2, q. 93, 3 ad 3).

CAPUT IV.
DE POTESTATE QUÆ COMPETIT ECCLESIAE
EX SPECIALI CONVENTIONE CUM CIVILI SOCIETATE.

ARTICULUS I.

De Concordatis (1).

1° *Origo.* — 2° *Finis.* — 3° *Necessitas.* — 4° *Materia.*
5° *Personæ contrahentes.*

1° *Origo.*

Concordata ortum primum habuerunt, ut loquitur clarissimus Gonzales, *a temporum injuria et imperantium superbia.*

Neminem latet perplurimas intrusiones principum quoad res ecclesiasticas tempore ævi medii evenisse, cum falsa atque absurda jura sibi vindicarent quoad ecclesiasticam potestatem: neminem latet quæstionem olim exortam esse de investituris sub Henrico IV, Germaniæ ac Italiæ rege, quæ in conventu Wormatiæ tandem composita fuit, anno 1122, inter Henricum V et Callistum II: nemo ignorat celebres contentiones Henrici II, Angliæ regis, Philippi IV, Galliarum regis, cum Romanis Pontificibus, sub prætextu *jurium non existentium*: nemo ignorat pestiferos effectus hæresis protestantium, erroris Jansenistarum, systematis indifferentismi vigentis fere in omnibus Statibus. Ecclesia ut tot tantisque malis mederetur, speciales conventiones censuit, sapienti profecto judicio, ineundas esse

---

(1) Cfr. opus magnum, I, p. 324 ss.; Cavagnis, *l. c.* n. 662 ss.; Giobbio, *I Concordati*, p. 24 ss.; Tarquini, p. 72 ss.; Bachofen, *op. cit.* p. 138 ss.; De Angelis, *op. cit.* vol. I, p. 93 ss.; Wernz, *Jus Decretalium*, to. I, p. 235 ss.

cum Statibus, ut consultius occurreret *injuriæ temporum et imperantium superbiam*.

Hæ conventiones concordata vocantur.

Concordata definiri possunt: conventiones inter sacram civilemque potestatem initæ quoad res religiosas pro concordia in utriusque auctoritatis bonum fovenda.

2° Finis.

Ecclesia ut valeat obtinere a civili societate plenam libertatem in exercitio muneris sui, iniit conventiones quasdam, id est concordata, cum ipsa civili societate, quibus concedit aliqua, quæ concedere potest, et renuntiat usui quorundam mediorum, quæ non sunt absolute necessaria; et Status, vi harum conventionum, assumit obligationem tuendi Ecclesiæ libertatem atque præstandi debitum auxilium. Hinc finis concordatorum — ex parte Ecclesiæ — est ejus utilitas positiva atque concreta.

3° Necessitas.

Concordata non sunt *absolute* necessaria; secus enim Christus non tribuisset Ecclesiæ omnia media quæ requiruntur ad finem consequendum, quod absonum est dicere, imo et cogitare. Concordata sunt necessaria relative seu hypothetice tantum: quatenus attentis temporum circumstantiis, spiritu inspecto Statuum quoad religionem, utilius est Ecclesiæ quædam concedere et quorundam jurium usui renuntiare in favorem Status, ut libera in ceteris relinquatur, potius quam omnia retinere et in discrimen adducere propriam libertatem ac securitatem, ob principum violentiam.

4° Materia.

In genere dicimus ex parte Ecclesiæ esse aliquam concessionem, et aliquam remissionem suorum jurium favore Status: ex parte Status esse solemnem promissionem de libertate Ecclesiæ servanda ac de ejus juribus defendendis.

In specie autem objecta præcipua concordatorum, *ex parte Ecclesiæ*, sunt sequentia:

I. Nova circumscriptio ecclesiastica vel novarum sedium

erectio ; II. nominatio seu præsentatio ad majora etiam beneficia ; III. alternativa in collatione beneficiorum ; IV. reservationes pontificiæ, idest pensiones ex redditibus primi anni beneficiorum vacantium debitæ Camera Apostolicæ, et jus patronatus ; V. condonatio sacrilegæ usurpationis bonorum ecclesiasticorum ; VI. concessio ut in electione personarum ad quasdam Ecclesiæ dignitates, ratio habeatur Principis, ita ut ei sint acceptæ ; VII. restrictiones circa jus appellationis, judicia ecclesiastica, et jusjurandum fidelitatis Principibus præstandum.

Ex parte Status, sunt sequentia: I. exercitium publicum cultus catholici ; II. libera communicatio cum Sede Apostolica ; III. potestas episcoporum libera quoad ordinis et jurisdictionis exercitium ; IV. judicia ecclesiastica nominatim relate ad causas matrimoniales nec non ad exercitium potestatis coactivæ ; V. jus habendi synodum, visitandi diœcesim, dirigendi studia, exercendi censuram circa opera edenda ; VI. congrua clericorum sustentatio, conditio legalis ordinum regularium, restitutio bonorum ecclesiasticorum, jus Ecclesiæ acquirendi et possidendi bona temporalia, legitima recognitio ecclesiasticæ proprietatis.

Materia concordatorum, ex parte Ecclesiæ, est semper aliquid *indebiti*, ad quod Status nullum jus habet: e contra, ex parte Status, generatim est semper aliqua res *debita*, ad quam præstandam Status tenetur, etiam præscindendo a vinculo concordatorum, vi juris divini aut naturalis.

5° Personæ contrahentes.

Personæ quibus inire concordata fas est, non sunt nisi supremæ potestates, ecclesiastica ac civilis. Quoad Ecclesiam, unus R. Pontifex, quippe qui tantum, ex Christi dispositione, suprema pollet potestate: quoad civilem societatem, rex, imperator, princeps. Hinc neque episcopi in Ecclesia concordata inire possunt, neque magistratus inferiores in civili societate.

ARTICULUS II.

De natura Concordatorum.

1° *Variæ sententiæ*. — 2° *Notiones præmittendæ*.
 3° *Argumenta singularum*. — 4° *Sententia probabilior*.

1° Variæ sententiæ.

Aggredimur quæstionem satis implexam ac perdifficilem.
 Quinque dantur sententiæ circa concordatorum naturam.

Prima sententia affirmat concordata esse *mere privilegia* ab Ecclesia Statui concessa (1).

Secunda censet esse *veras ac proprias conventiones*, idest *veros contractus bilaterales* sicuti pacta internationalia (2).

Tertia docet esse *contractus bilaterales lato sensu* (3).

Quarta contendit concordata esse quædam *privilegia conventionalia*, nempe *privilegia* ratione materiæ, *conventiones* ratione obligationis (4).

Quinta putat esse *contractus bilaterales sensu improprio* (5), seu *privilegia* ratione materiæ, et *conventiones* ratione formæ.

Quænam ex istis sententiis probabilior videtur?

Exponamus singula argumenta quibus unaquæque sententia innititur et sic facilius germana concordatorum natura apparebit.

Prius tamen quædam sunt præmittenda, claritatis causa.

2° Notiones præmittendæ.

1° Privilegium duplici sensu sumi potest: *proprio* et *improprio*. Sensu *proprio* est lex particularis qua princeps alicui

(1) Tarquini, *op. cit.* p. 74.

(2) Aichner, *Compendium juris* etc., p. 456.

(3) Cavagnis, *l. c.*

(4) De Angelis, *l. c.*; Giobbio, *op. cit.* p. 73.

(5) Cfr. opus magnum, I, p. 341.

personæ physicæ aut morali beneficium concedit jure non comprehensum: sensu *improprio* est lex singularis qua pro aliquo personarum cœtu speciale jus princeps constituit.

2º Contractus est *unilateralis* et *bilateralis* seu synallagmaticus, secundum quod « ultro citroque fit obligatio », vel non.

Contractus *bilateralis* dupliciter accipitur: *lato* ac *stricto sensu*.

Stricto sensu importat, præter duorum aut plurium in idem placitum consensum, paritatem juridicam contrahentium, realem exhibitionem alicujus rei propriæ ac indebitæ, et quidem secundum commutativam justitiam.

Lato sensu bilateralis contractus definitur:

Duorum vel plurium in idem placitum consensus, cum obligatione ex utraque parte, præscindens a juridica contrahentium paritate atque a stricto jure commutativæ justitiæ.

Conventio seu pactum bilaterale sumi potest etiam quodam *improprio* sensu, quatenus importat veram obligationem ex utraque parte, sed tamen ex una parte oritur obligatio *justitiæ* cum nihil obstat, ex alia oritur quædam obligatio *strictæ fidelitatis*, cum materia nequeat esse objectum veri ac proprie dicti contractus. Non est verus contractus bilateralis, quia non parit duplicem obligationem justitiæ: non est verus contractus unilateralis, quia obligationis vinculum gignit pro utraque parte, seu *ultro citroque fit obligatio*.

3º Ecclesiæ competunt quædam jura nativa, quædam adventitia seu acquisita: illa sunt ei essentialia, utpote ab eodem Christo accepta pro fine adipiscendo, suntque inalienabilia ac immutabilia prorsus: ista sunt accidentalia utpote quæ originem habent e factis humanis; et proinde mutari, minui, alienari possunt.

4º In materia concordatorum sermo minime est de juribus Ecclesiæ *adventitiis* aut *acquisitis*, circa quæ omnes Auctores fatentur posse haberi verum contractum bilateralem, sed sermo est de juribus *nativis* seu *divinis*, an scil. Ecclesia possit eadem alteri communicare, v. g. jus eligendi episcopos, vel usui eorundem renuntiare, v. g. juri circa appellationes recipiendas, judicia exercenda, fructus beneficiorum vacantium, etc.

Hisce breviter delibatis, videamus singulas rationes quibus quælibet innititur sententia.

3º Argumenta singularum.

Prior sententia contendit concordata esse mere privilegia ex parte Ecclesiæ, propter has rationes:

1º Concordatum optime imitatur jurispatronatus naturam: atqui juspatronatus est privilegium quoddam profluens ex Ecclesiæ liberalitate: ergo a paritate etiam concordatum dicendum est merum privilegium.

2º Res spirituales aut spiritualibus adnexæ nullimode in pactum deduci possunt, secus infandus simoniæ reatus incurreretur: jamvero res quæ concordatorum objectum constituunt sunt res spirituales aut spiritualibus adnexæ. Ergo in pactum minime deduci possunt.

3º Jura primatus R. Pontifici competentis sunt immutabilia atque inalienabilia, ita ut nullam imminutionem nullumque obligationis vinculum patiantur: jamvero per contractum quædam diminutio fit circa jura Primatus, et quoddam obligationis vinculum imponitur RR. Pontificibus. Ergo rationem veri pacti concordata induere nequeunt.

4º Verba autem quibus Ecclesia utitur in concordatis ineundis, quæ contractum exprimere videntur, non sunt accipienda sensu litterali, sed sensu quodam improprio, sicuti constat de aliis formulis adhibitis a Leone X et a Benedicto XIV, quas inferius videbimus.

5º Verus contractus bilateralis dari nequit R. Pontificem inter civilemque principem, quia bilateralis conventio requirit paritatem juridicam contrahentium: atqui in concordatis hæc paritas juridica non invenitur, cum Pontifex sit superior et princeps inferior. Ergo concordatum non est contractus, sed privilegium tantum.

6º In bilaterali pacto uterque contrahens dat aliquid de suo: atqui princeps per concordatum, regulariter loquendo, nihil dat quod jam antecederet debitum non sit naturali aut divino jure: ergo nihil dat de suo, et proinde contractus non habetur, sed mere privilegium.

Altera sententia docet concordata esse contractus bilaterales proprio ac stricto sensu, his rationibus innixa:

1° Oportet distinguere inter jura Primatus et eorum exercitium: jura sunt immutabilia atque inalienabilia, exercitium autem mutari potest atque alteri committi, pro diversis temporum ac locorum circumstantiis.

Ergo nulla repugnantia habetur in hoc quod Ecclesia exercitium quorundam jurium Statui demandet per veram ac propriam conventionem, quoties bonum ecclesiasticum, attentis specialibus adjunctis, id utilius expostulet.

2° Immerito quidam Auctores censent concordatum idem esse ac juspatronatus. Diversa enim est origo jurispatronatus, diversus finis, diversum objectum, diversæ personæ contra-hentes.

3° Falsum est materiam concordatorum non posse deduci in bilateralem contractum, quin nota simoniæ incurratur.

Equidem simonia definitur a S. Thoma: « *Studiosa voluntas emendi vel vendendi aliquid spirituale vel spirituali adnexum* ». Hæc definitio communis est penes Theologos.

Atqui in concordatis a) hæc comparatio inter bonum spirituale et pretium temporale minime adest; nam R. Pontifex non concedit principi jura spiritualia intuitu pecuniæ vel alterius utilitatis temporalis, sed in bonum exclusive Ecclesiæ: — b) imo quod a principe præstatur, licet materialiter consideratum, temporale sit, tamen formaliter inspectum, idest ratione finis, est spirituale, cum ad Ecclesiæ utilitatem spirituales dirigatur.

Ergo concordatum, ut contractus synallagmaticus, nullam repugnantiam habet ex parte materiæ.

4° RR. Pontifices in concordatis ineundis adhibent formulas conventionum proprias: jamvero absonum est dicere Pontifices, sua loquendi ratione, principes sæculares decipere. Ergo concludi debet concordata esse veros bilaterales contractus.

Et reapse Julius III ita loquitur: « Nos attendentes *concordata vim pacti* inter partes habere, et quæ *ex pacto* constant, atque partium consensu abrogari non consuevisse nec debere... ».

Leo X in Const. *Primitiva illa* an. 1516: « Consentimus... illam *veri contractus et obligationis* inter nos et præfatum regem... vim et robur obtinere... nec non *irritum* et *inane* quidquid secus super iis vel eorum aliquo a quopiam quavis auctoritate etiam per nos et successores nostros, *scienter* vel *ignoranter* contigerit attentari, decernimus ».

Benedictus XIV, in Concordato diei 11 Jan. 1753 inito cum rege Hispaniæ Ferdinando VI: « Dichiariamo *irrito* e di *nessun valore* ed effetto quanto si facesse in qualsivoglia tempo contro tutti od alcuno degli stessi articoli ».

Pius VI in *Responsione super Nuntiaturis*, c. 6. n. 34: « Concordata principum verum legitimumque exhibent *bilaterale pactum* ».

Leo XIII, in ep. ad Gallos *Au milieu de sollicitudes*, 16 Februarii 1892: « Sur le maintien de ce *pacte solennel* et *bilateral*, toujours fidelement observé de la part du Saint-Siège ».

Pius X in Encycl. *Vehementer Nos*, 11 Febr. 1906, loquens de Concordato inter S. Sedem et Statum Gallicum, dicit: « Nempe Apostolicam Sedem inter et Rempublicam Gallicam conventio ejusmodi intercesserat, cujus ultro et citro constaret obligatio ».

In casu vero agitur profecto de contractu bilaterali *stricto sensu*, inquiunt patrocinatores hujus sententiæ, ut patet.

a) RR. Pontifices non distinguunt inter pactum stricto vel lato sensu, loquentes de concordatis, sed dicunt simpliciter eadem pactorum induere naturam: jamvero ad normas juris romani pactum proprie ac immediate significat conventionem bilateralem stricto sensu: ergo.

b) In concordatis habetur paritas juridica contrahentium, quatenus princeps conventionem cum Ecclesia init, non ut ejus subditus, sed ut summus societatis gubernator, suprema ac independenti pollens potestate.

Tertia sententia contendit concordata pacta bilateralia esse, sed *lato sensu*.

Ita ratiocinantur patroni.

Ad verum ac proprium synallagmaticum contractum stricto habendum, tria requiruntur: I. paritas juridica contrahen-

tium: II. exhibitio alicujus rei propriæ ac indebitæ: III. æqualitas ad normas commutativæ justitiæ.

Atqui hæc omnia desunt in concordatis. Ergo non sunt contractus bilaterales stricto sensu.

Et revera:

I. — deest *paritas juridica contrahentium*, quia princeps est subditus Ecclesiæ non solum ut privata persona, sed etiam qua princeps, sicuti societas catholica est subdita Ecclesiæ, qua societas. Hinc distinctio, ajunt, inducta a Vecchiotti et Labis, est falsa, erronea atque omnino temeraria;

II. — deest *exhibitio rei propriæ et indebitæ*; nam civilis gubernator, saltem generice loquendo, nihil dat quod ex jure divino aut naturali debitum non sit, ut constat ex specificatione materiæ alias facta. Modus autem, forma, mensura etc. sunt res accidentales, quæ minime mutant veram naturam materiæ concordatorum:

III. — deest *æqualitas ad normas justitiæ commutativæ*, quia justitia commutativa supponit semper personas metaphysice independentes, et insuper supponit diversitatem rei vi pacti præstandæ, quod minime verificatur in concordatis.

Quarta sententia asserit concordata esse privilegia conventionalia.

Et revera, inquiunt patroni, in concordatis duplex ratio attendenda est: ratio *materiæ* et ratio *obligationis*. Jamvero materia seu objecta concordatorum sunt quædam concessionis principii sæculari factæ ab Ecclesia, ad quas princeps nullum jus habet, utpote quæ præter aut contra legem communem fiunt.

Porro privilegia conceduntur sub formula conventionum, ut liquido patet ex modo loquendi RR. Pontificum: ergo concordata ratione modi quo ineuntur, sunt conventiones quædam. Et proinde jure merito concordatum dicitur *privilegium conventionale*.

Tota quæstio enim respicit naturam concordati, an sit verus contractus synallagmaticus, vel non, an contrahentes obliget ex justitia, vel minus.

Si hæc quarta sententia putet obligationem justitiæ pro utraque parte oriri, identificatur cum tertia, ab eaque non dis-

tinguitur nisi ratione verborum : si neget ex parte R. Pontificis obligationem justitiæ profluere, identificatur cum alia sententia nunc exponenda.

4° Sententia probabilior.

Quinta sententia contendit concordata esse contractus bilaterales *improprio sensu*, quatenus per modum conventionum ineuntur, duplici vinculo inde renascente: fidelitatis ex parte R. P., propter promissionem gratuitam, et justitiæ ex parte principis, ob promissionem onerosam (1).

Arg. I. — Certissime constat concordata iniri *per modum conventionum*, ex innumeris ac indubiis documentis pontificiis : jamvero contractus bilaterales proprio ac vero sensu ipsa esse non possunt : ergo oportet dicere esse contractus synallagmaticos improprio sensu, quatenus fiunt ad instar pactorum bilateralium.

Quod vero concordata nequeant esse veri contractus bilaterales sive stricto, sive lato sensu accipiantur, ut puta secunda ac tertia sententia, evidenter ostenditur:

a) Potestas Primatus neque alienari, neque imminui aut coarctari quomodocumque potest, cum tota quanta est, transmitti debeat ad successores, ex positiva Christi dispositione. Jamvero si R. Pontifex remittit quædam jura divina et renuntiat usui quorundam favore principis per verum ac proprium contractum, ita ut vinculum justitiæ enascatur, ligat atque coarctat Primatus potestatem, quod absonum est. Neque refert distinguere inter *jura* Primatus et eorum *exercitium*.

Jus enim est facultas agendi, exigendi, omittendi aliquid inviolabilis. Hinc ad ejus conceptum necessario requiritur liberum exercitium facultatis prædictæ, idest potentia actionis exercendæ ; secus jus esset inutile atque contradictorium. V. g. quid interest Caji habere jus dominii in aliquam domum, quando *nunquam*, iisdem manentibus adjunctis, illud exercere potest ? Quid refert Titium habere jus percipiendi aliquos fructus, quando exercitium istius juris in perpetuum ei dirimitur ? Et

---

(1) Circa duplex hoc vinculum ex promissione oriens, vide Card. d'Annibale, *Summ. Theol. Mor.* lib. III, tract. II, tit. VII, n. 416 in Nota sub n. 6.

sic deinceps. A paritate: quid interest R. Pontificis habere jus eligendi episcopos, quando *nunquam*, iisdem circumstantiis perseverantibus, episcopos eligere valet? Quid refert plenum, supremum, independens jus R. Pontificem possidere quoad reservationes, judicia etc., quando nihil de facto agere potest absque nota *injuriae*?

b) Si concordatum esset vere ac proprie contractus bilateralis, vinculum justitiæ pro utraque parte inducens, non posset solvi nisi ex justa et rationabili causa; quia Papa non dispensat, sed tantum declarat vinculum justitiæ, accedente justa causa, non obligare. Jamvero R. Pontifex, ut docent Theologi ac Canonistæ, absque ulla causa, valide solvit concordatum. Ergo non est verus ac proprius contractus. Peccaret utique, si id absque ulla faceret causa, sed valide ageret.

Arg. II. — Documenta Pontificia, quibus secunda ac tertia innitur sententia, ostendunt dumtaxat concordata iniri per modum conventionum, non autem esse veros contractus bilaterales.

Sane *a*) formulæ concordatorum sunt quandoque generales atque abstractæ: *b*) quandoque referuntur ad jura humana, quibus Ecclesia totaliter renuntiare potest et quæ in verum pactum deduci profecto queunt: *c*) tandem si respiciant jura divina, idest concessionem quorundam aut usui aliquorum renuntiationem, verba sunt semper intelligenda juxta substratam materiam, ad normas catholicæ doctrinæ.

Arg. III. — Divisio contractuum in bilaterales proprio sensu, et bilaterales sensu improprio, non est rejicienda, utpote nova ac juri contraria.

Contractus in genere duplici sensu accipitur: *proprie* et *improprie*, ut docent romani Jurisconsulti. *Proprie* sumptus, juxta celeberrimum Ulpianum (1), contractus definitur: « *Pactum ex quo ultro citroque fit justitiæ obligatio* ». *Improprie* autem contractus significat quodlibet pactum seu mutua promissio absque reciproca contrahentium justitiæ obligatione.

Concordata, eo ipso quod per modum conventionum fiunt,

---

(1) Leg. Labbeo ff. de verborum significatione.

vocari possunt *contractus*, et eo ipso quod duplicem obligationem pariunt, strictæ fidelitatis pro Pontifice ac strictæ iustitiæ pro principe, vocari possunt *bilaterales*, sensu improprio.

Arg. IV. — Hæc sententia omnes devitat difficultates, quæ pugnant contra cæteras opiniones.

a) Devitat difficultatem gravissimam quæ, contra primam sententiam asserentem concordata esse mere privilegia, deducitur ex pluribus ac indubiis documentis pontificiis, testantibus ipsa esse contractus et quidem bilaterales — quatenus docet concordata iniri ad instar conventionum ac duplicem parere obligationem, proindeque non esse mera privilegia, sed contractus bilaterales improprio sensu.

b) Effugit difficultatem de simonia, quæ secundæ ac tertiæ opinioni adversari dicitur — quatenus asserit res spirituales in verum pactum minime deduci.

c) Occurrit maximæ difficultati de iurium Primatus alienatione aut restrictione, quæ pariter secundæ atque tertiæ opponitur sententiæ — quatenus affirmat concordatum esse contractum bilateralem improprie tantum, qui nullum iustitiæ vinculum ex parte Pontificis inducit.

d) Optime ostendit quomodo R. Pontifex valide semper agat contra concordatum, etiam absque ulla causa, quod minime ostenditur in secunda atque tertia opinione.

Hæc sententia distinguitur a prima, seu privilegii, non verbis tantum sed re. Etenim illa dicit principem vi concordati ligari vinculo obedientiæ solummodo; et quoad R. Pontificem non conveniunt patrocinatores, utrum vinculo convenientiæ aut fidelitatis ligetur. De Luca enim (1) hæc habet: « Ad quæstionem porro qualis sit obligatio ex parte R. P. varie respondent etiam qui concordata habent ut mera privilegia: non omnes enim adhibere volunt fidelitatis vocem. Equidem dicerem R. P. teneri officio legislatoris... *privilegium principis decet esse mansurum* ».

Ultima sententia, contra, docet Pontificem ligari stricta fidelitate, principem iustitia.

---

(1) *Instit. Juris Publici*, vol. I, p. 309, n. 4.

Quod diximus de concordatis cum Statu catholico, valet etiam pro Statu acatholico (1).

Ne ulla tamen confusio suboriat, animadvertisse juvabit :

I. Objecta concordatorum cum acatholica natione esse quandoque non res spirituales aut spiritualibus adnexas, sed res mere temporales : jamvero Ecclesia pleno jure disponit de rebus temporalibus : ergo eadem in verum pactum deducere fas est :

II. Status acatholicus non agnoscit Ecclesiæ superioritatem, sed eam considerat tamquam exteram nationem, ad instar aliarum ; et proinde inita concordata exprimi solent forma quadam speciali, propria internationalium conventionum. Nil mirum igitur si Ecclesia in concordatis cum regno acatholico ineundis, formulas speciales adhibeat et juri internationali sese conformet.

ARTICULUS III.

De Concordatis ineundis et solvendis.

1° *Requisita ad ea ineunda.* — 2° *Quomodo dissolvantur.*

1° *Requisita ad ea ineunda.*

Concordata sunt quædam conventiones inter sacram civilemque potestatem ; hinc eadem requisita habere debent, quæ necessaria sunt pro quolibet pacto. Jamvero ad pactum, idest contractum ineundum tria requiruntur :

I. Potestas in contrahentibus ; — II. consensus liber ; — III. materia apta.

Quoad *primum* requisitum, jam diximus personas capaces ineundi concordata non esse nisi illas quæ supremo potiuntur jure in civili et ecclesiastica societate, idest R. Pontificem et regem aut principem.

Quoad *secundum*, dicere oportet tria opponi consensui, nempe *errorem*, *vim* et *metum*.

---

(1) Cfr. opus magnum, I, p. 330-365.

Error respiciens substantiam semper reddit actum nullum atque irritum: error circa qualitates tantum, irritat actum si causam contractui dat, secus non; saltem per se.

Vis pariter quemlibet contractum irritat. *Metus* gravis, injustus, incussus in ordine ad contrahendum, reddit actum vel *nullum* vel *rescindibilem*.

Diximus reddere actum vel nullum vel rescindibilem, quia plures dantur Theologorum et Canonistarum sententiæ.

Quidam dicunt contractum directe sub metu gravi atque injusto positum esse jure naturæ nullum: quidam dicunt esse nullum jure positivo civili, tacito aut expresso: quidam esse validum per se, sed rescindibilem ad partium instantiam.

Quidquid dicant, hoc certum est quod nullam roboris firmitatem habet, ita ut vel ex jure naturæ vel ex jure positivo irritum evadat.

Hinc si Pontifex metu inducatur ad concordatum ineundum, nulla vis juridica ei tribuenda est.

Eo vel magis si attendatur quod ex jure canonico, ipso facto, irriti sunt sex actus sic a Glossa expressi: *Tutor*, *judicium*, *dos*, *sacrum*, *copula*, *votum*.

Tutor nempe tutela metu extorta vel abdicata: *judicium*, idest absolutio a censuris: *dos*, videlicet ejus promissio, solutio, acceptatio etc.: *sacrum*, promissio, donatio rerum sacrarum: *copula*, idest matrimonium: *votum*, solemnis nimirum votorum professio.

Cum igitur concordatum quamdam donationem importet rerum sacrarum, si ex metu ponatur, ipso facto nullum atque irritum est.

Ex hoc patet quid dicendum sit de concordato inito a Pio VII cum Napoleone I, qui Pontificem minis, insidiis, conatibus infandis ausus fuerat perterrere; quod concordatum postea ab eodem Pontifice revocatum fuit.

Quoad *tertium*, dicere juvat materiam concordatorum aptam esse oportere, tum ex parte Ecclesiæ, tum ex parte Status; *aptam*, inquam, idest, honestam, rationabilem, justam, congruam fini utriusque societatis.

Hinc concordata nihil continere possunt contra naturam

Ecclesiæ, contra jura Primatus, contra catholicam doctrinam etc. etc.

2° Quomodo concordata dissolvantur.

Hæc pauca præ oculis haberi debent:

I. Nunquam Status arbitrio suo, Ecclesia inconsulta, potest concordatum rescindere, etiamsi aliqua haberetur causa; sed semper ad Ecclesiam recurrendum est, utpote superiorem ac supremam societatem:

II. Pluribus de causis concordatum solvitur: si una pars renuat obtemperare pactis conventis, altera resilire potest per concordati denuntiationem; si, progressu temporis, materia evadat illicita aut impossibilis, concordatum pariter dissolvitur:

III. Judicium tamen circa mutationem circumstantiarum, circa causas nempe solutionis, exclusive pertinet ad Ecclesiam, minime autem ad Statum.

LIBER SECUNDUS

DE SUBJECTO POTESTATIS ECCLESIASTICÆ

CAPUT UNICUM

DE ECCLESIAE CONSTITUTIONE EX CHRISTI VOLUNTATE

ARTICULUS I.

De potestate Ecclesiæ.

1° *Existentia*. — 2° *Divisio*. — 3° *Distinctio*.

1° Existentia.

Ecclesia est societas inæqualis ex positiva Christi voluntate, distincta in clericos et laicos. Christus enim, ut loquitur P. Palmieri (1), « potestatem non universo cœtui fidelium communicavit, ut ab hoc certis ministris delegaretur, sed certis personis immediate contulit propagandam perpetuo ab illis in alios, qui determinato ritu et legitima auctoritate assumerentur ».

Hinc in Ecclesia catholica datur hierarchia veri nominis, idest *sacer principatus*, triplici gradu personarum constans: scil. episcopis, presbyteris atque ministris, prouti aperte definiuit Concilium Trid. (2).

2° Divisio.

Potestas ecclesiastica dividitur in potestatem *ordinis* et potestatem *jurisdictionis*.

Finis enim proximus Ecclesiæ est *sanctificatio hominum*,

---

(1) *Op. cit.* proleg.

(2) Sess. xxiii, can. v.

quæ sanctificatio obtinetur tum *per gratiam sanctificantem* Christi, in Sacramentis communicandam, tum *per humanam uniuscujusque cooperationem*, quatenus homo disponitur, bonis operibus, ad eam suscipiendam, conservandam et augendam. Cui duplici modo sanctificationem attingendi, respondet duplex supra dicta potestas: *ordinis* et *jurisdictionis*.

Prima definitur: *potestas quæ ordinatur ad sacramenta conficienda et administranda*; secunda definitur: *potestas regendi fideles Christi, tum quoad intellectum per rectam doctrinam, tum quoad voluntatem per verum et proprie dictum imperium* (1).

3° *Distinctio.*

Plura sunt discrimina inter potestatem ordinis et potestatem jurisdictionis. Differunt:

a) ratione *originis*; nam potestas jurisdictionis, quoad Summum Pontificem, manat immediate a Deo, quoad ceteros omnes immediate ab ipso Summo Pontifice; contra, potestas ordinis, semper immediate a Deo ortum habet;

b) ratione *modi acquisitionis*; nam una acquiritur per sacram ordinationem, altera per legitimam missionem;

c) ratione *durationis*; quia una est perpetua atque immutabilis, altera et minui et auferri potest;

d) ratione *efficaciæ*; quia una agit *ex opere operato* ad sanctificationem animarum; altera directe ac immediate respicit unitatem fidei ac regiminis.

e) ratione *objecti*; quia una respicit corpus *reale* Christi, idest sacramentum Eucharistiæ, ad quod, ut docet Angelicus, referuntur omnia sacramenta; alia, e converso, respicit corpus *mysticum* Christi, nempe Ecclesiam.

Jus publicum ecclesiasticum loquitur ex professo tantummodo de potestate jurisdictionis. De hac potestate ergo sermo sit.

---

(1) Præter potestatem ordinis ac jurisdictionis, perperam quidam auctores potestatem etiam magisterii, tamquam distinctam, recensent. Cfr. opus magnum, vol. I, p. 370 s.

ARTICULUS II.

De primatu jurisdictionis Petro collato.

Vidimus Christum Ecclesiam constituisse tamquam perfectam societatem, præditam juribus propriis atque specialibus: vidimus in Ecclesia dari potestatem supremam, independentem ac universalem pascendi et regendi gregem Christi; quæstio nunc exurgit sponte sua, *cuinam hæc potestas tradita sit, quomodo exercenda, qua forma etc.* Totidem propositionibus respondemus, exponentes catholicam doctrinam de subiecto potestatis ecclesiasticæ.

Propositiones.

Prop. I. *Christus contulit Petro primatum jurisdictionis in universam Ecclesiam, directe ac immediate.*

Propositio est de fide ex Concilio Vaticano Constit. *Pastor Æternus*: « *Si quis dixerit B. Petrum Ap. non esse a Christo Domino constitutum Apostolorum omnium principem et totius Ecclesiæ militantis visibile caput, vel eundem honoris tantum, non autem veræ propriæque jurisdictionis primatum ab eodem Domino Nostro Jesu Christo directe et immediate accepisse, anathema sit* ».

Probatur:

In Matth. (1) Christus sic alloquitur Petrum: « *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam..... Tibi dabo claves regni cælorum, et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis* ».

a) Christus Petrum designat tamquam fundamentum Ecclesiæ: atqui fundamentum alicujus societatis, quo ipsa con-

---

(1) Cap. XVI, 18 s.

stituitur et conservatur, est auctoritas: ergo Petrus est ipsa auctoritas instituta ad Ecclesiam constituendam et conservandam.

b) Christus promittit se daturum claves regni cælorum idest Ecclesiæ, secundum interpretationem Catholicorum et Protestantium, Petro: atqui vox *clavis* significat potestatem: ergo.

c) Christus dicit aperto Petrum posse ligare et solvere arbitrio suo: atqui vox ligare et solvere, juxta omnium interpretationem, exercitium auctoritatis exprimit. Ergo.

In Joanne (1) Christus iterum sic alloquitur Petrum: « *Pasce agnos meos... pasce oves meas* ».

Atqui munus pascendi, ut explicant Theologi atque Exegætæ, tum ex usu Scripturarum, tum ex usu profanorum scriptorum, indicat exercitium potestatis sive quoad intellectum, sive quoad voluntatem. Ergo (2).

Prop. II. *Forma regiminis Ecclesiæ est monarchica jure divino.*

Forma regiminis est quadruplex: monarchica absoluta, aristocratica, democratica, monarchica constitutionalis seu repræsentativa.

Monarchia absoluta habetur quando suprema potestas residet penes unicam personam: aristocratia quando residet penes optimates, qui ex æquo jurisdictionem exercent: democratia quando potestas residet penes populum: monarchia constitutionalis, quando suprema *potestas legislativa* est penes delegatos a populo, quocumque nomine vocentur, *potestas* autem *executiva* est penes principem. Hinc patet formam constitutionalem esse quoddam temperamentum monarchiæ et democratiæ.

Forma regiminis Ecclesiæ non est: a) *democratica*, quia Christus potestatem directe ac immediate non contulit populo sed Petro, ex textibus clarissimis Matthæi et Joannis citatis;

b) nec est *aristocratica*, quia Petro soli et non cæteris apostolis supremam potestatem ordinariam communicavit;

(1) Cap. XXI, 15 ss.

(2) Vide uberiorem tractationem penes Theologos, v. g. Billot, *De Ecclesiæ Christi*; Palmieri, *De Romano Pontifice*, etc.

c) neque est *constitutionalis*, quia non constat de ullo jure populo concesso, imo contrarium evincitur ex positiva Christi voluntate.

Forma regiminis Ecclesiæ est monarchica absoluta, ceteris exclusis, ad quam constituendam, quinque requiruntur.

Scil. 1º ut unica persona physica præsit universæ reipublicæ; 2º ut plenitudine potestatis gaudeat; 3º ut magistratus reliquos sibi obnoxios habeat; 4º ut judicare ipse omnes possit et a nemine judicari; 5º ut ipsi ceu principio totius unitatis socialis, omnes socii adhærere et subesse teneantur (1).

Prop. III. *Potestas suprema primatus Petro collata non debebat cessare morte Petri, sed erat transferenda in successores.*

De fide ex Conc. Vat.: « *Si quis dixerit non esse ex ipsius Christi institutione seu jure divino, ut B. Petrus in primatu super universam Ecclesiam, habeat perpetuos successores, a. sit* ».

Sane: a) Petrus fuit constitutus fundamentum Ecclesiæ: atqui fundamentum debet perseverare quousque perseverat ædificium. Sed Ecclesia est perpetua ac indefectibilis: ergo Petrus semper debet permanere fundamentum Ecclesiæ per auctoritatem successoribus committendam.

b) Christus contulit Petro munus pascendi gregem seu fideles: atqui fideles semper existent in Ecclesia. Ergo munus pascendi in Ecclesia per successores exerceri debet, usquedum erunt fideles.

Prop. IV. *Successor B. Petri in Primatu est R. Pontifex.*

Veritas de fide ex citato Conc. Vat.: « *Si quis dixerit R. Pontificem non esse Beati Petri in eodem Primatu successorem, a. sit* ».

Idipsum eruitur ex celebri formula Hormisdæ, ex Conc. Lugdunensi II, et ex Conc. Florentino.

1º Vel successor Petri est R. Pontifex, vel nullus habetur. Atqui primatum certissime non possidet neque Ecclesia Constantinopolitana, neque Coptica, neque Æthiopica, neque Sy-

---

(1) Cfr. De Luca, *op. cit.* vol. II, p. 36.

riaca, etc. Ergo vel successor Petri est R. Pontifex, qui de facto supremam exercuit per tot sæcula potestatem in universum orbem, vel nullus alius habetur (1).

2° Hæc veritas confirmatur testimoniis omnium SS. Patrum, nec non auctoritate conciliorum (2).

Prop. V. *R. Pontifex habet plenam ac supremam potestatem jurisdictionis in universam Ecclesiam in rebus fidei, morum ac disciplinæ.*

De fide ex Conc. Vat.: « *Si quis dixerit R. Pontificem habere tantummodo officium inspectionis vel directionis, non autem plenam et supremam potestatem jurisdictionis in universam Ecclesiam, non solum in rebus quæ ad fidem et mores, sed etiam in iis, quæ ad disciplinam et regimen Ecclesiæ per totum orbem diffusæ pertinent; aut eum habere tantum potiores partes, non vero totam plenitudinem hujus supremæ potestatis; aut hanc ejus potestatem non esse ordinariam et immediatam sive in omnes ac singulas Ecclesias, sive in omnes et singulos pastores et fideles, anathema sit* ».

Propositio non est nisi corollarium sponte dimanans ex iis quæ diximus circa primatum Petri ad successores transferendum.

Si Petrus accepit a Christo plenam ac supremam potestatem non solum in rebus fidei et morum, sed etiam in iis omnibus quæ disciplinam Ecclesiæ respiciunt — si hæc potestas cessare cum Petro non debebat, sed tota transmittenda erat ad successores — si successores autem Petri in cathedra Apostolica sunt Pontifices Romani — evidentissime sequitur R. Pontificem, qua talem, pollere eadem suprema ac universali potestate, qua divinitus insignitus fuerat Petrus (3).

Igitur :

1° R. Pontifex est vindex fidei ac morum ; ipsi commissum fuit depositum divinæ revelationis fideliter servandum ac proponendum.

(1) Cfr. Palmieri, *op. cit.* part. I, cap. II.

(2) Cfr. Billot, *op. cit.* p. 235 ss. ; Palmieri, *op. cit.* p. 363 ss.

(3) Cfr. oracula Matthæi c. XVI, Joannis c. XXI.

2º R. Pontifex est magister et quidem infallibilis in rebus fidei et morum, nec non in adnexis, ut expresse definivit Conc. Vat.

3º R. Pontifex pollet suprema, ac independenti potestate legifera, judiciaria ac coactiva. Hinc potest ferre leges pro tota ac universa Ecclesia; potest judicare omnes causas respicientes fidem, mores aut disciplinam et ad ipsum via patet a sententiis cujuslibet inferioris judicis; potest pœnis percellere sive spiritualibus sive temporalibus, punire sive sacerdotes sive laicos, sive subditos sive principes.

4º R. Pontifex plenissimo pollet jure circa bona Ecclesiæ *spiritualia*, *mixta* et *temporalia*.

Bona *spiritualia* sunt sacramenta, sacramentalia, thesaurus indulgentiarum, potestas circa vota ac juramenta: bona *mixta* sunt illa quæ ad beneficia pertinent ecclesiastica: bona *temporalia* sunt quævis alia bona ordinis mere temporalis.

Pontifex suprema gaudet auctoritate circa sacramenta ac sacramentalia conficienda atque administranda, circa indulgentias concedendas et dispensationes in votis et juramentis: ipse sibi pleno jure beneficia reservat, afficit atque concurrit in collatione eorundem: ipse potest imponere fidelibus taxam solvendam, pensiones præstandas aliaque id genus (1).

ARTICULUS III.

Errores circa Ecclesiæ constitutionem.

Quinque præcipui sunt errores circa organicam Ecclesiæ constitutionem.

I. Error Marsilii Patavini qui asserit supremam potestatem esse in plebe fidelium jure naturæ, a fidelibus autem transferri

(1) R. Pontifex succedit Petro in Primatu jure divino stricto sensu quoad legem successionis, et jure divino lato sensu quoad conditionem successionis. Num Papa sibi successorem valeat eligere, vide opus nostrum, *De Curia Romana*, vol. II, p. 185-224.

in principes christianos, a principibus communicari R. Pontifici et episcopis. Hinc potestas Primatus non esset directe ac immediate collata Petro, sed fidelium plebi, dein principibus, tandem episcopis et Summo Pontifici, per tramitem fidelium et principum.

Damnatus fuit a Joanne XXII, in Const. *Licet*, 23 Octobris 1327.

II. Error Protestantium, qui dicunt Ecclesiam esse societatem *æqualem, voluntariam, absque vera et propria, qualem, juridica potestate.*

III. Error Richerii, syndici facultatis sorbonicæ, sub finem sæculi XVI et initio XVII, qui docuit supremam potestatem *principaliter* collatam fuisse populo, *ministerialiter* Pontifici, episcopis ac presbyteris.

Ex hoc principio Richerius plura consectaria deducebat, v. g. potestatem Pontificis limitari ab episcoporum potestate, non habere Pontificem potestatem in corpus episcoporum, non esse infallibilem, etc.

Damnatus fuit a S. C. Indicis 10 Maji 1613 sub Paulo V; 2 Dec. 1622 sub Gregorio XV; 4 Mart. 1709 sub Clemente XI; nec non ab ipso Innocentio XI Brevi speciali anno 1681.

IV. Systema Febronii. Auctor est Nicolaus de Hontheim, episcopus miriofitanus, auxiliaris trevirensis.

Error Febronii reducitur ad sequentia capita:

1º Christus non constituit Primatum R. Pontificis, qualis nunc existit; 2º existentia historica Primatus non est factum divinum sed humanum; 3º in hoc facto humano duplex phasis præcipua habetur: ante pseudo decretales et post pseudo decretales; 4º existentia historica Primatus jurisdictionis nihil probat relate ad ejus divinam institutionem, imo redeundum est ad veram Christi institutionem, mediis efficacibus ad id adhibitis.

Ista media sunt: *a*) instructio populi — *b*) concilium generale liberum — *c*) conspiratio episcoporum per concilia nationalia promovenda — *d*) vis atque auctoritas principum catholicorum — *e*) placitum episcopale et regium pro actis pontificiis — *f*) appellatio ab abusu.

Hoc systema damnatum fuit a S. C. Indicis die 27 Februarii 1704, 3 Feb. 1766, 24 Maji 1771, 3 Martii 1773; nec non a Clemente XIII per breviam ad archiepiscopos moguntinum, trevirensē, herbipolensem, die 14 Martii 1764.

V. Systema Gallicanum.

Remota hujus erroris origo schismati occidentali adscribenda est, cum principes sæculares cœperunt sese immiscere rebus ecclesiasticis. Hinc celebris pragmatica sanctio, de qua plurima narrat historia. Edita fuit a Carolo VII, rege Galliarum, an. 1438, per conventum episcoporum, doctorum, baronum, institutum eo fine ut reconciliaretur conciliabulum Basileense cum Eugenio IV et complectitur 23 articulos. Abolita fuit a Ludovico XI, die 27 Nov. 1461. Iterum renovata, damnata iterum fuit per Concordatum inter Leonem X et Franciscum I.

Sanctioni pragmaticæ successit celebris declaratio cleri gallicani, edita a quibusdam episcopis, nomine et auctoritate Ludovici XIV, quæ quatuor propositiones comprehendit.

Prop. I. *Papæ jurisdictio complectitur tantummodo res spirituales, non autem res temporales, neque directe neque indirecte.*

Prop. II. *Concilia œcumenica sunt supra Papam, etiam excluso tempore schismatis.*

Prop. III. *Papa in exercitio suæ auctoritatis subjacet juri communi.*

Prop. IV. *Papa in quæstionibus ad fidem spectantibus habet quidem partes primas, sed ejus decisiones non sunt irreformabiles, nisi post habitam Ecclesiæ universalis consensionem et acceptionem.*

Ex hisce propositionibus deducebantur tria præcipua jura: *appellatio ab abusu, placitum regium* pro actibus pontificiis et episcopalibus, *regius patronatus Ecclesiæ seu custodia canonum.*

Damnatum fuit systema hoc ab Innocentio XI, 11 Aprilis 1682; ab Alexandro VIII, in Const. *Inter multiplices*, 1 Augusti 1690; ab Innocentio XII, 5 Maji 1693, a Pio VI, in Const. *Auctorem fidei*, 28 Aug. 1794.

ARTICULUS IV.

De Episcopis.

1° *Divina institutio.* — 2° *Auctoritas.* — 3° *Origo jurisdictionis.*

1° *Divina institutio.*

Scriptura aperte docet Christum elegisse duodecim « *ex ipsis quos et apostolos nominavit* », quibus commisit:

I. *potestatem ligandi et solvendi* — « *quæcumque alligaveritis, erunt ligata, quæcumque solveritis, erunt soluta* »;

II. *munus docendi* — « *qui vos audit me audit* »;

III. *missionem regenerandi et salvandi credentes* — « *euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ; qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit, qui non crediderit, condemnabitur* » (1).

Christus autem prædixit dona atque charismata indefectibiliter duratura, usque ad consummationem sæculi: « *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi* ».

Doctrina confirmatur testimoniis universæ traditionis ecclesiasticæ; quæ singillatim adducere supervacaneum ducimus (2).

Hinc Conc. Trid. Sess. xxiii, c. 4, universam traditionem complectens, docet « *Episcopos qui in Apostolorum locum successerunt, ad Hierarchicum ordinem præcipue pertinere et positos esse a Spiritu Sancto regere Ecclesiam Dei* ».

2° *Auctoritas.*

Episcopi sunt successores Apostolorum; tamen non eadem prorsus ac ipsi gaudent potestate. Etenim Apostoli duplicem potestatem habuerunt, ordinariam et extraordinariam. Prior transmissa fuit in successores: altera non.

(1) Cfr. Luc. vi, 13; Matth. xviii, 18; Joan. xx, 22.

(2) Cfr. Billot, *l. c.*; Wilmers, *op. cit.* p. 254 ss.; Palmieri, *l. c.*

Episcopi sunt proprie ac vere *pastores*, tamen jurisdictione eorum est limitata et dependens. Limitata *intrinsece* et *extrinsece*: *intrinsece* quatenus nihil possunt quoad veritates dogmaticas, disciplinam Ecclesiæ universalis, etc.: *extrinsece*, quatenus continetur intra limites propriæ diœcesis.

Est dependens, quia episcopi omnes, quacumque dignitate potiantur, subjiciuntur Romano Pontifici, a quo pendet tota ipsorum auctoritas quoad locum, tempus, amplitudinem, etc. Jurisdictio episcoporum considerari potest circa directionem intellectus et circa directionem voluntatis.

Circa intellectum, episcopi habent jus: a) docendi fideles sibi commissos vel per se vel per alios; — b) custodiendi ac vindicandi catholicam doctrinam ab erroribus, semper tamen sub dependentia Romani Pontificis; — c) suffragium ferendi in concilio œcumenico et quidem cum prærogativa infallibilitatis, quando simul congregati sint cum Romano Pontifice; secus, nullo modo infallibiles sunt.

Circa voluntatem, episcopi, in ambitu propriæ diœcesis, pollent ordinaria potestate *legifera*, *judiciaria* atque *coactiva*.

Hinc leges condere valent in synodo diœcesana et extra synodum, respicientes vitam, mores, disciplinam cleri aut fidelium: iudicium ferunt in prima instantia circa omnes causas ad suum tribunal delatas: puniunt transgressores legum universalium Ecclesiæ et particularium diœcesis: administrant bona spiritualia, mixta et temporalia.

3º Origo jurisdictionis.

Potestas jurisdictionis episcopis competens in singulas diœceses estne a Deo immediate vel potius a R. Pontifice?

Nonnulli Auctores autumant jurisdictionem episcoporum in singulas diœceses immediate a Deo profluere: alii, e converso, a Romano Pontifice ortum habere contendunt.

Hæc secunda sententia, tamquam certa retineri debet, cum prior jamdiu obsoleta plane dicenda sit.

Probatur multiplici ratione.

1º Conc. Vat. Const. *Pastor æternus* c. 3 definivit Romanum Pontificem habere totam plenitudinem potestatis ecclesia-

sticæ: atqui si Episcopi haberent immediate a Deo propriam jurisdictionem, quomodo R. Pontifex gauderet tota plenitudine supremæ potestatis?

2º Christus tradidit Petro potestatem hisce verbis: « *Tibi dabo claves regni cælorum; quodcumque ligaveris erit ligatum, et quodcumque solveris erit solutum* ». Vis verborum Christi eo spectat ut sine cooperatione aut sine potestate Petri nemo possit claudere et aperire, ligare aut solvere neque in actu, neque in virtute, quia verba sunt generalissima. Jamvero hoc non bene intelligitur in sententia affirmante episcoporum potestatem esse immediate a Deo; dum e contra, optime explicatur in sententia contraria.

3º Adversarii contendunt jurisdictionem conferri per episcopalem ordinationem simulque fatentur a R. Pontifice subditos episcopis esse adsignandos, ut jurisdictio exeat in actum. Ergo antequam R. Pontifex subditos adsignet, jurisdictio non existit, neque concipi potest, cum absurda sit jurisdictio absque subditis.

4º Eo vel magis si attendatur, quod episcopi legitime electi ac confirmati a R. Pontifice, habent propriam et veram jurisdictionem, licet nondum consecrati sint. Ergo saltem hoc in casu potestas haud profluit immediate a Deo per consecrationem, sed a R. Pontifice.

5º Si jurisdictio ortum haberet vi sacræ ordinationis, esset æqualis in omnibus episcopis, cum æqualis sit etiam ordinatio: atqui hoc non est verum. Ergo.

Confirmatur plurimis testimoniis.

Optatus (1) inquit: « Petrus solus accepit claves regni communicandas ceteris ». Innocentius III (2) docet Romanam Ecclesiam habere plenitudinem potestatis, ad ceteras autem ecclesias derivari ab ipsa partem aliquam plenitudinis (3).

Pius VI in Brevi ad Episcopum Motulensem: « Dignitas episcopalis quoad ordinem immediate est a Deo et quoad jurisdictionem ab Apostolica Sede ».

(1) Lib. 7, n. 3.

(3) Cfr. S. Thom. *Summ. contra Gent.* lib. IV, c. 72.

(2) Ep. 209, l. 2.

Ex hac nostra secunda sententia minime sequitur Episcopos esse vicarios Papæ aut ipsius delegatos. Non sunt *vicarii* R. Pontificis, quia institutio episcoporum, ut vidimus, est juris divini, unde R. Pontifex dignitatem et potestatem ipsorum minime abolere posset: non sunt Papæ *delegati*, quia vi divinæ institutionis ordinariam habent potestatem: hinc nomine proprio munera sua exercent, non autem nomine Pontificis (1).

ARTICULUS V.

De electione R. Pontificis et Episcoporum.

1° *Quæstio juridica.* — 2° *Quæstio historica.*

1° *Quæstio juridica.*

Nonnulli pseudo-catholici docuerunt et docent consensum populi ac principum necessarium esse ad legitimam electionem ministrorum Ecclesiæ. Innituntur facto S. Scripturæ (2), quoad electionem Mathiæ et diaconorum; præterea adducunt quædam testimonia SS. Patrum; demum contendunt concursum populi ac principum necessarium esse ad bonum testimonium habendum, ad concordiam promovendam, etc.

a) Electio Mathiæ nihil probat, nam Petrus volebat eligere aliquem qui fuisset cum Christo a baptismo Joannis usque ad ascensionem, ut apte testimonium redderet de doctrina tradenda.

b) Neque electio diaconorum quidquam evincit. Apostoli enim ad sedandas contentiones exortas, dimiserunt electionem ipsis fidelibus, quadam prudentia et opportunitate.

c) Textus SS. Patrum nil probant, nam vel referuntur simpliciter ad testimonium bonæ famæ quoad eligendos, vel

(1) Hac animadversione respondendum duximus ad ea quæ patroni alterius sententiæ obijciunt; cfr. Bachofen, *op. cit.* p. 25 s.

(2) Act. I, 16.

respiciunt postulationem, expetitionem, votum, desiderium dumtaxat (1).

d) Jamvero aliud est exquirere bonum testimonium populi circa vitam, mores eligendorum, et aliud est consensum ejus formaliter petere ad actum electionis. Bonum testimonium exquiritur etiam hodie per publicas proclamationes.

e) Concordia promovenda haud est ratio sufficiens ad interventum popularem vel principum vindicandum. Ecclesia enim, non cæcis oculis aut humanis passionibus obnubilata, ministros suos eligit (2).

2º Quæstio historica.

Inquirenda est historia electionis R. Pontificis, episcoporum ac parochorum.

I. Circa electionem R. Pontificis quatuor epochas distinguere possumus.

Prior decurrit a sæculo I ad IV, quo tempore electio fiebat concursu cleri et populi, secluso interventu principum.

Altera a sæculo IV ad VIII, quo tempore Pontifex eligebatur a clero populoque, confirmabatur autem ab Imperatoribus.

Tertia a sæculo VIII ad XI, quo tempore Imperatores Franci atque Germanici non solum volebant confirmare Pontificem electum, sed etiam illum præsentare eligendum.

Quarta a sæculo XI ad tempora nostra, qua epocha concursus populi et interventus principum pedetentim exclusus est, et electio exclusive Cardinalibus reservata fuit (3).

Sane Alexander III, in Lateranensi Concilio III œcumenico (an. 1179), ratam habens confirmansque consuetudinem inductam, electionem Pontificis reservavit privative Cardinalibus, statuens duas tertias partes votorum requiri ad validitatem electionis (4).

(1) Cfr. opus nostrum, *De Curia Romana*, vol. II, p. 162-178.

(2) Strenuus propugnator juris popularis fuit Ant. Rosminius, qui in opere *De plagis Ecclesiæ*, inter alias causas malorum præsentium, enumerat etiam non interventum populi in electionibus.

(3) Cfr. opus nostrum, *De Curia Romana*, vol. II, p. 218-317.

(4) Pius X specialem edidit Constit. *Vacante Sede Apostolica*, 25 Dec. 1905,

II. Quoad electionem episcoporum quinque epochas distinguere possumus.

Prior ab obitu Apostolorum, usque ad Concilium VIII, anno 869; quo tempore electio fiebat ab episcopis provincialibus, exquisito voto cleri et populi, confirmante Metropolitano vel exarcha aut patriarcha.

*Alter*a a Concilio œcumenico VIII usque ad Comitia Wormatiensia, anno 1122, confirmata anno proxime subsequenti a Concilio Lateranensi I generali. Hoc tempore exclusus fuit populus *de jure communi* saltem in Oriente; e contra, in Occidente non semper *de facto*, neque *de jure*, quia decretum Concilii VIII non statim et universaliter fuit applicatum in Occidente.

Tertia a Comitibus Wormatiæ ad sæculum XIV; quo tempore exclusus fuit interventus cleri inferioris et reservata electio capitulo cathedrali, confirmatio autem Metropolitano. Sed ne hoc decretum quidem ubique applicationem obtinuit.

Quarta decurrit a sæculo XIV usque ad sæculum subsequens XV, qua epocha, episcoporum electio reservata fuit R. Pontifici.

Quinta a sæculo XV, quando plures concessionēs cœperunt fieri principibus, potissime per Concordata, usque ad tempora nostra.

Methodus hodierna electionis episcoporum est diversa pro Occidente et pro Oriente.

In Ecclesia Occidentali, electio fit quatuor modis: *a)* *libera nominatione* R. Pontificis; v. g. in Italia, in Mexico, in regionibus infidelium etc.; — *b)* *jure præsentationis*, v. g. in Austria, Gallia, Hispania; Pontificis est autem canonicam institutionem dare idoneis repertis; — *c)* *jure commendationis*, quando plures proponuntur eligendi apud S. Sedem ab episcopis provinciæ ecclesiasticæ, aut a clero ecclesiæ viduatæ, ut

---

circa electionem R. Pontificis, et Constit. *Commissum Nobis*, 24 Jan. 1904, qua *veto* civile omnino reprobavit, subjiciens excommunicationi speciali modo R. P. reservatæ Cardinales voce, scripto aliove modo, per se aut per alios, *veto* patefacientes. Cfr. opus nostrum, *De Curia Rom.*, II, p. 411 ss.

Pontifex eligat inter commendatos. Iste mos electionis viget in Statibus Americæ, in Anglia, Hibernia etc.; — d) *electione Capitulis cathedralium ecclesiarum concessa.*

Et hoc contingere potest dupliciter: vel ex Concordatis, sic v. g. Pius VII concessit Capitulis ecclesiarum Trevirensis, Paderbonensis, Coloniensis etc.; vel ex antiquo privilegio, quod tamen paucis in diœcesibus existit.

In *Ecclesia Orientali*, episcopi eliguntur a Patriarcha, interveniente clero et populo et dein electiones proponuntur apud S. Sedem, ad confirmationem obtinendam. Hanc methodum immutavit Pius IX quoad Armenos et Chaldaeos per Constitutiones *Reversurus*, 12 Julii 1867, et *Cum Ecclesiasticæ*, 31 Augusti 1869, statuens ut Patriarcha indicat synodum episcoporum Patriarchatus, et mutuis suffragiis, tres idoneos proponant episcopi coadunati R. Pontifici, ut ipse ex illis digniorem eligere valeat.

III. Pauca remanent dicenda de parochorum electione.

Origo parochorum historice satis incerta est; primum vestigium invenitur sæculo III ad finem vergente et ineunte IV. Cum parochi sint vicarii episcoporum, mediante jure ecclesiastico deputati ad sacra munia obeunda, aperto constat nullum jus competere populo aut principibus circa eorum electionem.

Nonnullis tamen in regionibus parochi a populo eliguntur. Hoc jus ex benigna Ecclesiæ concessione dimanat, quatenus populus est *patronus*, utpote qui ecclesiam parochialem fundavit, ædificavit aut congrua dote adornavit. Tamen semper examen episcopi præcedere debet circa idoneitatem eligendorum; populus sane eligit inter approbatos ab episcopo, qui dein canonicam institutionem confert (1).

Auctoritas parochorum est *ordinaria* ratione *muneris*, *delegata* mediante jure ratione *originis* (2).

(1) Cfr. opus nostrum, *De visitatione SS. Liminum* etc., II, p. 125-152.

(2) Cfr. Ben. XIV, *De Synod. diœc.* lib. 5, c. 4, n. 3.

ARTICULUS VI.

De iis quæ opponuntur auctoritati Ecclesiæ.1° *Regium placitum*. — 2° *Regia nominatio*.3° *Jus regalitæ*.**1° Regium placitum (1).**

Placet est facultas quam civilis auctoritas impertitur actis *episcopalibus*, ut vim in sua ditione obtineant: *Erequatur* est facultas quæ datur bullis ac brevibus, ceterisque actis *pontificiis*. Nos promiscue sumimus tamquam synonyma (2).

Jure merito RR. Pontifices, Leo X, Clemens VII, Clemens XI, Benedictus XIV declararunt *R. Placet esse indecens, temerarium, scandalosum, absurdum, omni justitiæ contrarium*. Sane:

1° Christus contulit Ecclesiæ plenam, supremam, independentem auctoritatem, ut vidimus loquentes de ejusdem perfectione juridica.

2° *R. Placet* innititur falso supposito: supponunt enim adversarii Ecclesiam legibus suis aliquid moliri contra Status incolumitatem. Jamvero, quandonam Ecclesia legibus suis motiva eliam levissima dedit ad hanc suspicionem justificandam? Nunquam dedit sæculis elapsis, nunquam datura erit sæculis futuris.

3° Hoc principium valeret etiam pro Ecclesia relate ad leges et quævis alia auctoritatis civilis acta. Non a paritate, sed

(1) Cfr. Tarquini, *Dissert. de regio placet*, ad calcem operis; Bouix, *De principiis juris can.*, p. 180 s.; Moulart, *op. cit.* p. 431; Cavagnis, *l. c.*; Pallottini, *Sacerdotium et imperium*, to. II, p. 421 ss.

(2) Van-Espen (*De promulg. leg. eccl.* part. II, t. 24, c. 6) sic definit regium placet: «Jus defensionis adversus Ecclesiæ molimina naturaliter insitum auctoritati politicæ, ejus virtute declarat habere vim bullas, brevia Pontificum atque alium quemeunque actum ecclesiasticæ auctoritatis, quibus facultas illa non fuit impertita». Id ludendi gratia habeant lectores.

a fortiori, duplici ratione: ratione *superioritatis*, quam Ecclesia habet respectu civilis societatis: ratione legitimæ *suspicionis*, nam sæcularis potestas pluries ac pluries, latente historia omnium sæculorum, leges tulit contra Ecclesiam. Hinc jus haberet præveniendi molimina, per exercitium placiti.

4º Status vi *R. Placet* leges ecclesiasticas, bullas ac brevvia pontificia, ceteraque acta sive a Pontifice sive ab episcopis manantia iudicio suo subjicit; jamvero Status est omnino incompetentens ad quodlibet iudicium ferendum de ipsis, quia exulant a fine propriæ auctoritatis et proinde ab ambitu propriæ competentiae. Ergo.

5º Ecclesia nullo non tempore protestata est contra turpissimum abusum Regii Placiti aut Exequatur, a Martino V usque ad Pium X. Leo X in Const. *Supremo*, anno 1518, ait: « *indecens et absurdum*, quinimo *temerarium* esse censemus quod aliquis quavis occasione literas Apostolicas sine R. Pontificis speciali commissione examinare velle præsumat ». Clemens XI, in Const. *Nova semper*, 29 Nov. 1714, vocat *R. Placet* « *execrandum abusum* per sacros Canones et plurimas notissimas pontificias Constitutiones *sub anathemate damnatum* ». Innocentius X, in epistola ad Leopoldum archiducem, 11 Nov. 1651, appellat *R. Placet* « *destructivum Apostolicæ potestatis* ». Conc. Vaticanum, Sess. iv, Const. dogm. cap. 3: « Damnamus ac reprobamus illorum sententias qui contendunt quæ ab Apostolica Sede vel ejus auctoritate ad regimen Ecclesiæ constituuntur, vim ac valorem non habere, nisi potestatis sæcularis placito confirmantur » (1).

2º Regia nominatio.

Potestati civili competitne aliquod jus in ministris Ecclesiæ eligendis et confirmandis? (2).

(1) De origine historica *R. Placet* vide opus magnum, vol. I, p. 409 ss.

(2) Cfr. Hergenröther, *Storia universale della Chiesa*, part. V, c. I, n. 1 ss.; Thomass., *op. cit.* to. II, lib. II, c. 38; Bianchi, *op. cit.* to. II, p. 10; Muzza-relli, *Opusc.* XXXI; Pallottini, *op. cit.* part. II, c. 3, art. 1; Audisio, *op. cit.* lib. II, tit. 19; opus nostrum, *De visitatione SS. Liminum* etc., II, p. 152 ss.

Vel sermo est de jure proprio, vel de jure adquisito seu concesso.

Si loquimur de jure *proprio*, civili auctoritati nullum jus, nec immediatum nec mediatum, nec directum nec indirectum competit, cum Ecclesia, ut disertissime probavimus, sit societas perfecta, suprema, omnino independens in exercitio muneris sui; si loquimur, e contra, de jure *adquisito* seu *concesso*, civili potestati aliquod jus competere potest, ex benigna Ecclesiæ concessionem. Neque ulla adest in hoc repugnantia; nam Ecclesia propriam independentiam ac superioritatem nullimode amittit, imo utramque optime ostendit, quia ex ipsius tantum benignitate Status jus repetit, et quidem ad ejus nutum exercendum et revocandum.

Auctoritas ecclesiastica per concordata concedit civili potestati jus nominandi ad quædam beneficia, vel præsentandi personas idoneas; vel etiam, præscindendo a concordatis, hoc tribuere potest speciali quodam privilegio, ut satis superque constat pluries factum fuisse (1).

Et hoc multiplici ratione:

Ecclesia una est competens, num personæ eligendæ qualitatibus requisitis præsentent, num scientiam sufficientem calleant ac morum integritate clarescant.

Status nedum incompetens est in judicio ferendo, at insuper, cum perniciosus imbuatur principiis, non illos eligeret qui ad canonum normas digni apparerent, ast illos tantum, qui a recto evangelico spiritu aberrantes, civilem auctoritatem indebita reverentia prosequerentur.

Historia innumeris exemplis id testatur ac jugis firmat experientia.

3° Jus regalæ.

Van-Espen (2) definit: « *Jus principis fruendi præbendis*

(1) Interventus civilis auctoritatis in ministris Ecclesiæ designandis nec validitatis aut licetatis causa requiritur, neve convenientiæ gratia. Conc. Trid. Sess. xxiii, cap. 4 de reform.; cfr. can. 7 ejusdem Sess.

(2) *Loc. cit.*

vacantibus et nominandi ad beneficia non curata, sede vacante ».

Alii ita brevius definiunt: « *Il diritto di raccogliere i frutti dei benefici durante la loro vacanza* » (1).

Tempore feudalis systematis, cum feuda vacare contingebat, redibant ad dominum. Et hoc quidem jure proprio et nativo, ut manifestum est, quia feudatario jus proprietatis seu directum in bona feudalia non erat, sed tantum dominium utile. Ex hoc principio historice certissimo ac justissimo, Regalistæ, impia atque illogica profecto conclusione, deduxerunt etiam ecclesiastica beneficia vacantia ad principes sæculares redire. Qua sane paritate nemo est qui perspiciat.

Jus regalæ, præcisione facta a peculiari Ecclesiæ concessione, impium, injustum et absurdum apparet, quocumque sub respectu consideretur.

Et reapse. — *a)* Beneficia ecclesiastica sunt res totaliter subtractæ a laica potestate, ratione finis ad quem instituta sunt: jamvero si beneficia usque dum possidentur, effugiunt dominium sæcularis auctoritatis, a paritate idem dicendum est etiam vacationis tempore, quia per vacationem nullimode ipsa naturam ac essentiam mutant.

b) Absonum profecto est *paritatis* argumentum quod audacter adversarii proferunt, recurrentes ad feudorum exemplum.

Quænam identitas beneficia ecclesiastica inter et feudalia patrimonia, quænam similitudo inter unum aliumve bonorum genus? Diversa est origo, saltem in genere; diversus finis; diversus modus collationis; diversæ causæ juridicæ institutionis.

c) Adversarii ajunt regalæ jus civili auctoritati competere, quatenus Ecclesia nullum verum propriumque habet jus possidendi bona temporalia, sed tantum ex Status concessione; Status autem facultatem possidendi tribuit nedum revocabiliter, sed expressa hac conditione, ut, vacante officio ecclesiastico, fructus principi accrescant.

Hoc principium hæresim sapit, quatenus Ecclesiæ denegat

---

(1) Scaduto, *Manuale di diritto ecclesiastico*, p. 265.

jus proprium ac nativum acquirendi possidendique bona temporalia (1).

Ecclesia quandoque tribuit principi jus percipiendi fructus vacantium beneficiorum:

a) quando agitur de jure-patronatus, et hæc sit clausula a patrono posita nihilque aliunde repugnet;

b) quando concordata ineuntur, inter varia privilegia etiam hoc benigne præstari solet in favorem Status;

c) quando Ecclesia gratum animum erga principem ob acceptum beneficium patefacere desiderat.

In omnibus aliis casibus, cum scil. deficit Ecclesiæ consensus, jus regalæ est *injustum, impium, atque absurdum* (2).

ARTICULUS VII.

De jure regii patronatus.

1° *Jus regii patronatus.* — 2° *Ecclesiæ palatinæ.*

1° Jus regii patronatus.

Jus patronatus regii substantialiter non differt a jure patronatus privatorum.

Tamen duplici gaudet privilegio: 1° jus præsentationis nullo modo amittitur per præscriptionem, seu per non-usum; 2° patronus regius tempus determinatum non habet ad clericum præsentandum, dum e contra laicus patronus habet quadrimestre computandum a die habitæ notitiæ vacationis, quo inutiliter transacto, jus præsentationis devolvitur ad ordinarium collatorem.

Jus regii patronatus aliquando conceditur personaliter ipsis regibus, aliquando, et sæpius, dynastiæ vel determinatæ coronæ.

(1) Cfr. prop. xxvi Syll.

(2) Quoad jus regii patronatus et ecclesias palatinas, consulatur opus magnum, vol. I, p. 438 ss.; nec non *De visitatione* etc., II, p. 152 ss.

Magnum adest discrimen inter unum aliumque modum concessionis. Etenim si *personaliter* regi alicui concedatur, per mortem ejus aut regalis auctoritatis cessationem, extinguitur, ipso facto, etiam jus patronatus.

Si concedatur *dynastiæ*, transit ad omnes ejus principes, debito servato successionis ordine: extincta autem dynastia, jus-patronatus extinguitur, ut manifestum est.

Ita v. g. duces Venetiarum obtinuerunt a S. Sede jus-patronatus circa sedem principem reipublicæ.

Si concedatur porro alicui *coronæ*, usquedum eadem *corona* perseverat, jus-patronatus sartum remanet; quando vero, quacumque de causa, in aliqua regione vel totaliter cessat *corona*, etiam patronatus jus extinguitur (1).

Jus patronatus, sive spectetur quoad privatas personas, sive quoad principes aut reges, ortum habere non potest nisi ex Ecclesiæ benigna concessione.

Et ratio est quia ipsum est privilegium quoddam *rei spirituali adnexum*, prouti legitur in canonico jure (2) et prouti eruitur ex Trid. Concilio (3).

Jamvero si jus-patronatus est jus *rei spirituali* adnexum, logice sequitur ad illam tantum proprie atque exclusive pertinere auctoritatem quoad originem, extensionem etc. cui cura spiritualium rerum commissa fuit. Sed hæc auctoritas non est nisi Ecclesia, omnibus fatentibus. Ergo ipsi tantummodo competit facultas jus-patronatus concedendi ac moderandi.

Hinc si privatæ personæ hoc jure fruuntur, si principes quibusdam condecorantur prærogativis relate ad ecclesias aut beneficia, gratum animum ostendere debent erga auctoritatem ecclesiasticam, a qua privilegia ac jura quælibet derivant spirituales ordinem respicientia.

Quapropter evidentissime patet quam inepte ratiocinentur

---

(1) Julius II regibus Hispaniæ amplissimum tribuit patronatus jus quoad Ecclesias in America fundandas; item Leo X concessit regibus Lusitaniæ quoad Ecclesias quas «in novis Africae regionibus fundassent ac dotassent».

(2) Decret. Gregorii IX, lib. III, tit. xxxviii, cap. 16.

(3) Sess. xxv, cap. 9.

nonnulli aulici scriptores, qui jus-patronatus repetunt ex intrinseca dignitate regali, absque ullo expresso vel tacito Ecclesiae consensu, illudque contendunt esse perpetuum seu irrevocabile.

2° Ecclesiae palatinæ.

Ecclesia palatina definitur communiter: *ecclesia aut capella quæ regi ejusque familiæ inservit, ab Ordinarii jurisdictione exempta.*

Hinc ad eam constituendam tria requiruntur:

a) quod ecclesia seu capella existat in palatio regis, vel materialiter, vel saltem moraliter, quatenus exclusive inserviat curæ spirituali regalis familiæ;

b) quod dictæ ecclesiae adnexa sint jura parochialia pro regis familia, et quidem independenter ab Ordinarii jurisdictione;

c) quod ecclesia *actu* inserviat regi ejusque familiæ.

Diximus *actu*, non quatenus oporteat semper regem ibi commorari, sed quatenus palatium cui capella inhæret, nunquam amittat regiam suam destinationem et fiat palatium privatum civium, vel alicujus communitalis.

De juridica juris palatinitatis origine, idem dicendum ac de regia nominatione et de patronatu regio (1).

Quod attinet successionem in privilegia palatina, an scilicet successor regni succedat etiam in speciale jus habendi palatinas ecclesias, est res facillima: oportet videre modum quo concessio facta est a Pontifice.

Quapropter si concessio facta fuerit alicui dynastiæ, privilegium transit de uno in alium regem, usque dum eadem perseverat dynastia; si concessio facta fuerit alicui regi ejusque legitimis successoribus, jus ecclesiae palatinæ transit ad omnes *legitimos* successores, non autem ad *usurpatores* regni; tandem si concessio fuerit facta alicujus regni determinati principi, cessante quocumque modo illo regno, cessat eo ipso etiam privilegium a S. Sede obtentum.

---

(1) Bened. XIV, C. *Convenit*, 6 Jul. 1741; Pius IX, C. *Cum per obitum*, 12 Mart. 1862; C. *Si aliquando*, 12 Aug. 1848; Leo XIII, C. *Præclara*, 8 Novembris 1890. Cfr. Bianca Papa, *Le chiese palatine*, Catania 1910.

APPENDIX I.

De immunitate ecclesiastica.

1° *Conceptus immunitatis.* — 2° *Origo juridica.*

1° Conceptus immunitatis.

Immunitas in genere definitur: « *Jus quoddam, cujus vi ecclesiæ, loca sacra et personæ ecclesiasticæ eximuntur a quibusdam oneribus et actionibus, quæ eorum sanctitati nec non reverentiæ eis debitæ minime congruunt* » (1).

Ergo immunitas est privilegium quo personæ ecclesiasticæ, res ac loca sacra eximuntur a laica potestate, et consequenter ab oneribus et actionibus quæ eorum sanctitati haud conveniunt.

Immunitas dividitur in *personalem*, *localem* et *realem*.

Immunitas *personalis* respicit clericorum personas et duo, hodiernis moribus inspectis, secum fert, nempe privilegium canonis et privilegium fori.

Privilegium *canonis* est tutela qua personæ clericorum proteguntur, ita ut si quis, suadente diabolo, violentas injecerit manus in clericum, sacrilegii reatum et excommunicationem R. Pontifici simpliciter reservatam incurrat.

Privilegium *fori* duo importat scil. *exemptionem a potestate judicis laici* in omnibus causis criminalibus et in causis civilibus — *exemptionem a vinculo legis civilis*, quoad vim coactivam.

Immunitas *localis* respicit templa et quælibet loca sacra, v. g. publica sacella, cœmeteria etc. Duo importat: quod civili jurisdictioni obnoxia haud sint, et quod omnino eximantur a profanis usibus.

Hinc in templis aliisque sacris locis interdicuntur actus

---

(1) Cfr. Liberatore, *op. cit.* lib. III, c. 16 s.; Suarez, *Defensio fidei*, ib. IV; Devoti, *Jus can. univ. proleg.*, c. XII, § 24 ss.; Ben. XIV, *Inst. eccl.* 41; Cavagnis, *op. cit.* to. II, n. 152 ss.

judiciales tum civiles, tum criminales, neque ibidem peragi possunt comitia, negotiationes, spectacula aliaque similia.

Quandoque tamen, urgente publica necessitate, permittuntur in ecclesiis quidam profani actus, concessione obtenta a legitima auctoritate ecclesiastica et debitis servatis cautelis.

Ex immunitate locali sponte enascitur jus *asyli*, quod in hoc consistit, ut malefactores, ad loca sacra confugientes, nequeant inde extrahi absque consensu potestatis ecclesiasticæ.

Immunitas *realis* respicit res ecclesiasticas et olim eximebat « a taxa vel tributo omnia bona vel fundos ad Ecclesias pertinentes, hoc est omnes feudos computatos in patrimonio Ecclesiæ, sic dictos ecclesiasticos, etiamsi Ecclesia super iis servasset tantum dominium directum, comprehensis quoque fundis beneficiorum ».

Ecclesia suas immunitates semper tuita est ac vindicavit contra impios Statuum abusos.

Attamen, pro sua prudentia ac benignitate, ob peculiares temporum circumstantias non urget observantiam juris immunitatis, quatenus concernit exemptionem clericorum ab oneribus personalibus, v. g. a solutione census testatici, vulgo *ricchezza mobile*, dummodo ejusmodi onus justum et æquum sit.

Neque urget exemptionem peculii clericorum personalis ab oneribus patrimonialibus.

Ecclesia urget exemptionem clericorum ab onere militiæ subeundæ (1).

In Syllabo propositio xxxii invenitur proscripta: « *Absque ulla naturalis juris et æquitatis violatione potest abrogari personalis immunitas, qua clerici ab onere subeundæ exercendæque militiæ eximuntur; hanc vero abrogationem postulat civilis progressus, maxime in societate ad formam liberioris regiminis constituta* ».

Quædam alia publica officia, quæ *per se* nullam involvunt repugnantiam cum sacerdotali statu, clericis permittuntur.

Dicimus *per se*, idest abstrahendo a peculiaribus circum-

---

(1) Cfr. epist. Pii IX ad Episcopum Montisregal. « *Singularis* » 29 Septembris 1864; opus nostrum, *Errori modernistici*, p. 65 ss.

stantiis alicujus nationis; v. g. in Italia ecclesiastici ministri interdicuntur, imo et ipsi laici suscipere officium Senatoris aut Deputati absque licentia S. Sedis.

Privilegium fori quod attinet, Ecclesia semper urget immunitatem clericorum, potissime in causis *criminalibus*; sed, necessitate cogente, permittit clericos trahi ad laicum tribunal, debita tamen obtenta licentia ab ecclesiastica auctoritate. Qua de re vide Constit. nuperrime editam « *Quantavis* », 9 Oct. an. 1911 (1).

Privilegium fori abrogatum fuit totaliter vel partialiter quibusdam in locis a RR. Pontificibus, per Concordata aut per legitimas consuetudines, quæ, servatis servandis, profecto induci valent.

2° Origo juridica (2).

Quatuor habentur Doctorum sententiæ circa originem immunitatum juridicam.

Prior immunitates ecclesiasticas repetendas esse contendit ex *jure divino naturali et positivo* (3).

*Alter*a sententia docet ecclesiasticas immunitates ex *jure civili* dumtaxat ortum habere.

Tertia putat privilegia immunitatum oriri ex *jure ecclesiastico* tantum.

Quarta demum docet immunitates esse quidem juris divini, generice consideratas; tamen *in specie* esse juris ecclesiastici, quatenus determinantur a lege ecclesiastica positiva; seu aliis verbis, *remote* oriri ex jure divino, quatenus fundantur in ipsa rerum natura divinitus constituta, *proxime* autem oriri ex jure ecclesiastico, quatenus Ecclesia vel sibi vindicat privilegia competentia, vel legibus sancit quæ legitime inducta sunt lege civili aut rationabili consuetudine..

(1) Cfr. quæ scripsimus in ephem. *Rivista di Apologia cristiana*, a. 1912, Jan., Mart., April. et Maji.

(2) De historica speciatim origine, efr. opus magnum, I, p. 467 ss.

(3) Argumenta quibus unaquæque innititur sententia, vide in opere magno, I, p. 470 ss.

Sane, inquiunt hujus sententiæ patroni:

1° Ex una parte de jure naturali habetur convenientia quædam de statuenda immunitate ecclesiastica, cum maxime congruat ecclesias, personas resque sacras immunes esse; ex alia vero parte in Sacris Scripturis nullum positivum adest mandatum de immunitate. Ergo fundamentum adest in ipso jure divino et naturali, sed formale præscriptum a lege ecclesiastica est repetendum.

2° Concilium Trid. (1) docet immunitates ecclesiasticas inductas esse « *Dei ordinatione et canonicis sanctionibus* ». Duplex causa indicatur a Concilio, nempe divina ordinatio et sanctiones canonicæ. Prior est causa fundamentalis, remota ac generica: altera est causa formalis, proxima atque specifica.

Hæc postrema sententia tamquam certa habenda est.

APPENDIX II.

De immunitate R. Pontificis.

1° *Causa juridica.* — 2° *Extensio.*

1° Causa juridica.

Si personalis immunitas competit singulis clericis, a fortiori plena atque perfecta immunitas competit R. Pontifici, qui universam ecclesiasticam potestatem in se amplectitur omniaque jura. Tamen inter R. Pontificem et ceteros clericos, maximum adest discrimen; nam clericis in genere competit immunitas a laica jurisdictione propter excellentiam atque sanctitatem status clericalis, dum e contra R. Pontifex immunis est *vi muneris sui*, nempe ratione Primatus quo pollet.

Sane: ex Christi positiva voluntate Papa potestate suprema, libera ac independente fruitur, quovis sub respectu, docendi

---

(1) Sess. xxv, cap. 20 de ref.

rectam doctrinam, corrigendi mores, communicandi cum fidelibus totius orbis, proponendi disciplinam acceptandique appellationes ab universo catholico mundo: jamvero R. Pontifex hanc potestatem exercere non potest, nisi prorsus immunis sit a laica qualibet jurisdictione. Ergo ipse immunis est ratione Primatus, seu *vi muneris sui*.

Quapropter immunitas competit Pontifici *essentialiter*, ex jure divino-naturali, non secundario tantum, sed primario, eadem ipsa scilicet ratione qua fruitur Primatu.

2° Extensio.

Immunitas R. Pontifici competens ea sit oportet, qua ipse nullo modo, nullaque ratione jurisdictioni principis sæcularis subjiçatur.

Quapropter immunis certissime est a potestate qualibet *coactiva*.

Quæri solet num *directive* Papa obnoxius sit legi civili. Quidam auctores minus recte affirmant absolute. R. Pontifex legi civili, qua tali, neque coactive neque directive subjiçitur; proinde leges civiles ipsemet servat non ex vinculo subjectionis, sed tantum ex æquitate et convenientia quadam, in quantum omnes homines ex naturali præcepto tenentur bonum publicum societatis curare. Idcirco obligatio non profluit ex lege civili, sed ex lege naturali dumtaxat.

Ex iis quæ diximus evidenter colligitur R. Pontifici competere statum *regalem*, quia vera independentia de facto apprimè independentiæ de jure respondens stabilis ac tuta haberi nequit, attentis circumstantiis humanæ societatis, nisi civili principatu polleat (1).

---

(1) Cfr. quæ scripsimus in ephemer. *Rivista di Apologia cristiana*, a. 1912, April., Maji, Jun., Dec.; a. 1913, Jan. et Febr.

APPENDIX III.

De civili principatu.

1° *Origo historica.* — 2° *Legitimitas.* — 3° *Necessitas.*

1° Origo historica.

Originem historicam quod attinet civilis principatus, plures epochæ distinguendæ sunt, ut ejusdem initium dignoscatur simulque successivæ vicissitudines attingantur.

Prima epocha decurrit a tempore Constantini (an. 312) usque ad romani imperii dissolutionem (an. 476), qua ætate Ecclesia romana dominia plurima proprietatis obtinuerat per voluntarias populi donationes, nedum in Urbe et circa Urbem, verum etiam in tota Italia, ita ut Pontifex, divitiis ac bonis undequaque abundans, potentia atque morali auctoritate quam maxime excelleret.

Secunda epocha decurrit ab imperii romani dissolutione usque ad initium sæculi VII, quo tempore, cum populus italicus pluribus malis opprimeretur et nullum auxilium obtineret a laica potestate, ad episcopos confugiebat, potissime ad R. Pontificem qui adjumenta opportuna suppeditabat non modo spiritualia, sed etiam temporalia, nempe quoad vitam individualement ac socialem populi. Et sic pedetentim R. Pontifex jurisdictionem quamdam exercebat in populum italicum.

Eo vel magis — a) quod Ecclesia romana innumeris patrimoniis in dies donabatur ita ut sæculo VI et VII per plurimos bonis frueretur in Africa, Gallia, Sicilia, Corsica, Dalmatia, in provinciis præsertim Italiæ Meridionalis, videlicet Campaniæ atque Calabriæ. Et juxta temporum consuetudinem, dominium non solum extendebatur ad possessiones *reales*, sed etiam ad *personales*, idest ad earundem agricolas, conductores, pastores, etc., in quos vera jurisdictio exercebatur ab Ecclesia.

Eo vel magis — b) quod R. Pontifex et episcopi magna

potestate ab imperatoribus fuerant ditati in ipsas res civiles, ita ut haberentur tamquam supremi iudices et administratores civitatum atque provinciarum.

Tertia epocha decurrit a sæculo vii usque ad Pipinum, Carolum Magnum et comitissam Mathildem.

Auctoritas Imperatorum græcorum magis ac magis imminuebatur quoad Italiam, nam ipsi nullam insumentes curam de italo populo, eum arbitrio et potestati Longobardorum relinquebant.

Populus autem italicus ut negotiis suis consulere, ab Imperatoribus græcis omnino derelictus, confugiebat ad R. Pontificem, illi sese in omnibus subiciebat, ipsumque venerabatur non solum ut Pontificem, sed etiam ut principem. Hoc tempore, nempe ab anno 700 ad annum 730, ut docent historici, civilis principatus Romanæ Ecclesiæ veram ac perfectam rationem dominii sæcularis jurisdictionis obtinuit quoad Urbem et integrum Ducatum romanum cum quibusdam aliis finitimis civitatibus.

Quia vero, anno 756, Aistulphus, Longobardorum dux, arma sumpserat contra R. Pontificem et exercitu Urbem cinxerat, Pipinus, rex Francorum, iugo Alpium promptis copiis superato, hostes vicit, Romam liberavit, et præter dominium proprium S. Sedis, alias viginti duas dedit civitates R. Pontifici, tamquam sæculari principi.

Carolus Magnus autem nedum confirmavit donationes a Pipino factas Pontifici, sed præterea donavit integrum Exarchatum Ravennatensem, insulam Corsicam, provincias Venetiarum et Istriæ, ducatus Spoletanum et Beneventanum; præterea Parmam, Mantuam et reliquas partes Pentapoleos cum quibusdam regionibus Sabinorum et Lombardorum. Tandem memoratu digna est donatio comitissæ Mathildis in favorem Ecclesiæ Romanæ facta, ad finem vergente sæculo xi, quæ donatio acriter a quibusdam imperatoribus fuit impugnata, sed incassum omnino.

Principatus civilis Ecclesiæ Romanæ secutus est indolem temporum quoad extrinsecam sui ipsius evolutionem; nempe

feudaliter, tempore feudorum, — *per libera municipia*, tempore civitatum liberarum — *absoluto regimine*, ætatibus posterioribus.

2° Legitimitas.

Tituli legitimi acquirendi supremam potestatem in aliquem populum sunt quatuor præcipui. Nempe: *electio*, *donatio*, *bellum justum*, et *reipublicæ necessitas*.

Electio habetur quando populus, nullo existente vero principe, propriis suffragiis aliquem vocat ad imperium, ipsique jurisdictionem regalem committit exercendam, absolute vel conditionate, totaliter vel partialiter, secundum varia temporum adjuncta.

Donatio habetur quando quis legitime possidens aliquem statum, illum alteri concedit cum omnibus juribus adnexis, potissimum vero cum regali jurisdictione.

Iustum bellum, idest cum princeps arma sumit adversus alium principem, vel injuriæ vindicandæ vel propulsandæ causa. Si exitum obtineat felicem et victoriam consequatur, acquirit jus politicæ auctoritatis in populum armis subactum, ut omnes fatentur jurisperiti, dummodo bellum sit vere justum.

Necessitas reipublicæ habetur quando societas nullum principem de jure vel de facto habet, qui bono publico consulat, et aliqua persona, potentia atque auctoritate maxime excellens, munus gubernandi suscipit, consentiente populo. In hoc casu, persona gubernans optime agit ratione socialis auctoritatis procurandæ, et legitime jura majestatica acquirit.

Jamvero isti tituli habentur quoad civilem principatum R. Pontificis?

a) Habetur *electio*, quatenus populus romanus, qui innumeris premebatur malis et nullum ab Imperatoribus græcis auxilium obtinebat, ad Pontificem recurrit eique se pleno jure gubernandum commisit.

b) Habetur *donatio* quoad omnes civitates quas Pontifex obtinuit ex benigna concessione Pipini, Caroli M. et comitissæ Mathildis.

c) Habetur *justum bellum* quoad prædictas concessiones;

nam Pipinus justissimum peregerat bellum contra Aistulphum, Longobardorum regem, et per consequens legitimum jus acquisierat in gentes subactas.

d) Habetur *necessitas reipublicæ*, quatenus italum populum destitutum quolibet sæculari juvamine et continuis oppressum Longobardorum aggressionibus, Pontifices defenderunt sua potentia ac sartam tectamque servaverunt romanam rempublicam periclitantem.

Legitimitas civilis principatus Pontificis tam manifesto historice patet, ut adversarii ipsi eam admittant, saltem in primæva origine.

3º Necessitas.

Absolute loquendo, civilis principatus non est necessarius Ecclesiæ, quia a divino suo Fundatore directe ac immediate omnia media accepit quæ absolute requiruntur ad ejus existentiam et conservationem, ita ut, deficiente quovis humano præsidio, Ecclesia adhuc subsistat, divinis tantummodo innixa auxiliis. Tamen *relative* principatus civilis utilis est atque necessarius Ecclesiæ, ut *facilius, tutius ac perfectius* ipsa finem suum attingere queat.

Id multiplici ex capite liquet.

I. R. Pontifex ad munus pastoris et doctoris rite obeundum, oportet immunis sit a qualibet sæculari potestate, vi ipsius Primatus, ut diximus superius: jamvero immunitas R. Pontificis plena et stabilis consistere nequit absque civili principatu. Ergo.

Et reapse: a) Omnes qui degunt in aliquo territorio sunt principes aut subditi: idcirco vel Pontifex dicendus est princeps, vel subditus, quia terminus medius non datur. Sed princeps absque civili principatu non habetur proprio et vero sensu: igitur R. Pontifex civili principatu destitutus subditus dici debet.

b) Etsi princeps civilis agnosceret independentiam Pontificis ejusque nominalem regalitatem, id nonnisi privilegii rationem haberet ex parte principis: atqui privilegium pendet a voluntate concedentis: ergo immunitas Pontificis esset exclu-

sive repetenda a principis benignitate ejusque arbitrio relinquenda.

c) Dato et concesso præterea quod Pontifex plena gauderet exemptione a laica potestate, seu quod plene immunis esset, propter debitam reverentiam principis et propter nonnullas peculiare circumstantias, hæc conditio tamen Pontificis esset *temporanea, precaria* atque *arbitralis*, ita ut, mutato principe et mutatis temporum adjunctis, etiam conditio Pontificis mutationi foret obnoxia. Jamvero status immunitatis R. Pontificis debet esse *necessarius, naturalis* ac *perennis*; sed iste status haberi non potest absque civili principatu: ergo civilis principatus necessarius est.

d) Eo vel magis si præ oculis habeantur principia quibus hodie dum imbuuntur gubernia quibusque doctrinis Status permovetur in legibus condendis; hisce primo intuitu sedulo consideratis, facile dignoscitur immunitatem pontificiam nullimode posse salvam consistere, præscindendo a civili principatu.

II. Civilis principatus necessarius apparet non tantum attenta personali Pontificis immunitate in se ipsa, sed etiam inspecta libertate quoad practicum exercitium muneris sacri. Jamvero Ecclesia, absque civili principatu, non potest esse *plene, evidenter* et *stabiliter* libera. Ergo.

Et revera: a) Plena libertas importat quod Ecclesia Romana absque ullo obice communicare valeat cum fidelibus totius orbis, eis patefacere leges, canones ac decreta, et quod fideles pariter possint accedere ad S. Sedem quin ullo impedimento prohibeantur: jamvero, ut R. Pontifici plenum jus libertatis agnoscat, opus est ut habeat quamdam potentiam internationalem, qua possit tueri ac vindicare propria jura. Sed potentia hæc internationalis haberi nequit absque civili principatu.

b) Evidentia libertatis importat quod S. Sedes non solum intrinsece sit omnino libera, sed etiam extrinsece; nempe oportet omnes fideles agnoscant ejus libertatem actionis, ne ulla suspicio oriatur circa exercitium ecclesiastici muneris. Atqui evidentia libertatis quoad S. Sedem haberi non potest, si Pontifex degat in territorio non suo, sed alicujus principis,

quia semper datur suapte natura suspicio quod ipse quidquid peragit, ad nutum ac beneplacitum principis id exclusive peragat.

c) Stabilitas libertatis exigit quod S. Sedes libera agnoscat a fidelibus et talis reapse sit, non hic et nunc tantum, sed semper immunis appareat a quovis influxu sæcularis potestatis, seu quod talem formam externæ constitutionis exhibeat, quæ signum perenne libertatis evidenter præseferat. Jamvero hoc evidens signum stabilis libertatis haberi non potest nisi per civilem principatum.

III. Hanc doctrinam innumera RR. Pontificum documenta confirmant.

Pius VII in Allocut. 16 Martii 1808 docet: « Illud omnes facile intelligent R. Pontificis quam maxime esse libertatem summi sui temporalis imperii tueri, quod non minus a Deo est, quam ab eodem sint imperia ceterorum Principum; quodque tam arcte *cum liberiore, expeditiore, promptiore usu supremi sui spiritualis Primatus*, ideoque cum summis ipsius Religionis rationibus, utilitatibus, commodis, conjunctum et colligatum est ».

In Encycl. diei 8 Junii 1859 Pius IX solemniter declaravit:

« *Necessarium esse palam edicimus Sanctæ huic Sedi civilem principatum*, ut in bonum religionis sacram potestatem sine ullo impedimento exercere possit ».

Idipsum edixit in Encycl. diei 19 Jan. 1860 et in Constit. « *Apostolicas literas* », 25 Mart. 1860, nec non in Alloc. die 9 Jun. 1862 habita.

Episcopi ex universo catholico orbe, Romæ in unum coacti numero 265 circiter, anno 1862, coram Pio IX, hanc declarationem solemniter edidere:

« Civilem S. Sedis principatum ceu quiddam necessarium ac providente Deo manifeste institutum agnoscimus, *nec declarare dubitamus, in præsentì rerum humanarum statu ipsum hunc principatum civilem pro bono ac libero Ecclesiæ animarumve regimine omnino requiri* ».

Leo XIII necessitatem civilis principatus asseruit ac vindicavit in epist. ad Card. Nina, a secretis, 27 Aug. 1878; in

epist. ad Card. Vicarium, Monaco La Valletta, 25 Mart. 1879; in Encycl. « *Inscrutabili* », 21 April. 1879; in sermone ad peregrinos italos, 7 Oct. 1883; in Alloc. Consist. 24 Mart. a. 1884; in epist. ad episcopum Cremonensem, 20 April. 1889.

Pius X vestigiis fideliter inhærens decessorum suorum, nulla prætermissa occasione, jura Ecclesiæ Romanæ quoad civilem principatum constanter vindicavit.

In epist. 8 Augusti 1905 ad moderatores actionis socialis catholicæ in Italia, nempe Medolago, Toniolo et Pericoli, Pontifex ait: « Come già una lettera del grande Apostolo, così la Nostra Enciclica sull'azione cattolica in Italia, fu da certuni male interpretata, quasi che Noi dicessimo una cosa e volessimo intenderne un'altra, e che, condiscondendo a dispense necessarie in casi particolari, *volessimo abbandonare le tradizioni gloriose del passato e rinunciare ai sacrosanti diritti della Chiesa e alle rivendicazioni di questa Sede Apostolica* ». Item in epist. ad Card. Urbis Vicarium Petrum Respighi, 21 Sept. 1900.

IV. Ipsi adversarii Ecclesiæ Romanæ agnoscunt affirmant-que civilis principatus convenientiam ac necessitatem (1).

V. Mens Ecclesiæ de temporali dominio ex aliis fontibus manifesto eruitur.

a) Concilium Lat. IV, Constantiense et Tridentinum sumopere laudant ac defendunt civilem principatum; imo Conc. Trid. renovans pœnas jam statutas, anathemate percellit violatores ipsius (2).

b) Romani Pontifices administratores dicuntur, et non domini, temporalis principatus, ita ut, in actu electionis, juramentum emittere debeant de non infeudandis civitatibus, oppidis et locis Sanctæ Romanæ Ecclesiæ. Ita decrevit Pius V in Const. *Admonet*; et hanc Constitutionem confirmarunt Gregorius XIII Const. *Inter cetera*, Sixtus V Const. *Quanta*, Gregorius XIV Const. *Quæ ab hac S. Sede*.

c) In Syllabo hæ propositiones inveniuntur proscriptæ.

(1) Vide opus magnum, vol. I, pag. 489 ss.

(2) Cfr. Sess. xxii, cap. 11 de reform.

Prop. LXXV: « *De temporalis regni cum spirituali compatibilitate disputant inter se christianæ et catholicæ Ecclesiæ filii* ».

Prop. LXXVI: « *Abrogatio civilis imperii, quo Apostolica Sede potitur, ad Ecclesiæ libertatem felicitatemque vel maxime conducere* ».

d) In nuperrima Const. *Apostolicæ Sedis*, habetur excommunicatio R. Pontifici speciali modo reservata contra civilis principatus violatores:

« *Invadentes, destruentes, detinentes per se vel per alios civitates, terras, loca aut jura ad Ecclesiam Romanam pertinentia, vel usurpantes, perturbantes, retinentes supremam jurisdictionem in eis nec non ad singula prædicta, auxilium, consilium, favorem præbentes* ».

Quæstiones.

Quæstio I. *Tradita doctrina de principatu civili quemnam habet certitudinis gradum?*

R. Quæstio est maximi momenti. Ad eam solvendam oportet distinguere *legitimitatem, necessitatem et liceitatem*.

I. *Legimitas* dominii temporalis pertinet ad catholicam doctrinam, ita ut nullus catholicus possit eam inficiari, quin notam temeritatis incurrat. Et hoc non solum relate ad legitimitatem *theorice* consideratam, sed etiam *practice*, nempe relate ad factum concretum ac specificum respiciens hoc vel illud territorium. Ratio est, quia secus dicendum foret Ecclesiam illegitime occupasse et retinuisse per tot sæcula civilem principatum, Romanos Pontifices absque ullo jure vindicasse illum ac vindicare; quod certe repugnat supremo Ecclesiæ magisterio ejusque infallibili auctoritati.

II. *Necessitas* dominii temporalis, prouti docent eminentiores Theologi atque Juristæ, ut Palmieri, De Luca, Cavagnis et alii, est doctrina *infallibilis*. Et sane quod requiritur ut doctrina aliqua infallibilis dici possit? Tres requiruntur conditiones: 1^a *ex parte Pontificis*, videlicet quod ipse loquatur

tamquam pastor et doctor totius Ecclesiæ, cum intentione explicita vel implicita eam obligandi: 2^a *ex parte materiæ*, seu agatur de re fidei aut morum vel de adnexis: 3^a *ex parte formæ*, nimirum quod habeatur talis forma declarationis, ita ut mens Pontificis aperte dignoscatur. Jamvero hæ tres conditiones adsunt quoad civilem principatum.

Habetur 1^a conditio, quatenus Pontifices necessitatem temporalis asseruerunt ac vindicarunt in litteris encyclicis, ad fideles totius orbis missis, in allocutionibus consistorialibus, in aliis publicis documentis, quæ citavimus superius.

Habetur 2^a conditio, quatenus Pontifex infallibilis est etiam in factis dogmaticis, idest in factis, quæ intimam ac necessariam habent relationem cum dogmate aliquo. Atqui immunitas R. Pontificis est dogma revelatum; unde Pontifex infallibilis est non solum in definienda propria immunitate, sed etiam in determinandis mediis, quæ necessaria sunt practice ad illam obtinendam. Sed civilis principatus vindicatur tamquam medium necessarium ad hanc immunitatem servandam; ergo adest factum dogmaticum et proinde Pontifex infallibilis est.

Habetur 3^a conditio, quatenus innumeras edidere Pontifices declarationes, quæ formam definitionis præseferunt quæque a nobis jam citatæ fuerunt. Sufficit recolere verba Pii IX, in Encycl. 8 Junii 1859: « *Necessarium esse palam edicimus Sanctæ huic Sedi civilem principatum, ut in bonum religionis sacram potestatem sine ullo impedimento exercere possit* »; et verba Episcoporum coram Pontifice prolata et ab ipso confirmata: « *Civilem S. Sedis principatum ceu quiddam necessarium ac providente Deo manifeste institutum agnoscimus, nec declarare dubitamus,...* ipsum pro bono ac libero Ecclesiæ animarumve regimine omnino requiri ».

Tamen hæc necessitas nullimode potest elevari ad dignitatem dogmatis, ut facile intelligitur.

III. *Liceitas* civilis principatus pertinet ad catholicam doctrinam quia deducitur ex agendi ratione Ecclesiæ; ex correlativis declarationibus, et etiam ex locutionibus explicitis.

In Conc. enim Constantiensi habito anno 1414, proscriptus fuit error Wicleffitarum, qui dominium rerum temporalium

illicitum esse asserebant; et in Syllabo invenitur damnata sequens propositio sub n. LXXV: « *De temporalis regni cum spirituali compatibilitate disputant inter se christianæ ac catholicæ Ecclesiæ filii* ». ».

Liceitas domini temporalis potest etiam elevari ad dignitatem *veritatis fidei catholicæ*, cum in deposito divinæ revelationis contineatur.

Quæstio II. *Quid important præsentēs circumstantiæ, ob quas civilis principatus dicitur Ecclesiæ necessarius?*

R. Cavagnis (1) ita respondet: « Præsertim alludunt (præsentēs circumstantiæ) ad divisionem gentium christianarum in plura regna, ex qua fit ut Papa oportet sit a quolibet independens ut liber sit. Ceterum etsi unicum esset regnum christianum quod orbem saltem civilem universum complecteretur, adhuc sæpe sæpius summus Pontifex plura pateretur a rege vel imperatore christiano cum ejusdem illicitis deberet sese opponere decretis, ut ostendit historia ipsi romani imperii post datam Ecclesiæ pacem; si enim sub piis imperatoribus servata est erga Pontificem debita reverentia, tamen sub impiis aut minus piis, plures quoque Pontifices in exilium acti vel in carcerem detrudi. Si tamen unicum esset magnum imperium, ut tunc temporis, certe et pro Pontifice requireretur validius regnum, ut de facto esse posset liber ».

Hæc explicatio a Cavagnis exhibita desumitur ex verbis Pii IX in Const. *Apostolicas literas* diei 25 Martii 1860, qui alludit ad « *tantam temporalium principum multitudinem et varietatem* ».

Hinc sequitur dominium temporale esse R. Pontifici necessarium non solum nostris diebus, sed etiam in posterum, quippe quod est medium validius atque efficacius præ ceteris ad Ecclesiæ Romanæ independentiam servandam.

Quæstio III. *Quenam esse debet magnitudo vel extensio civilis principatus?*

R. Principatus civilis intantum asseritur necessarius Ecclesiæ Romanæ, inquantum requiritur ad libere exercendum

(1) *Op. cit.* vol. III, n. 455; cfr. etiam Wernz, II, n. 603 ss.

Apostolicum munus. Unde talis sit oportet principatus civilis quoad magnitudinem ac extensionem, ut Pontifex censeatur revera princeps et valeat, si casus contingat, sese defendere contra violentiam principum finitimorum. Res iudicio supremo Ecclesiæ plane relinquenda est, cui catholici omnes devote, sincere et constanter parere omnino tenentur (1).

---

(1) Difficultates quod attinet, vide opus magnum, vol. I, p. 503 ss. De civili principatu, cfr. P. V. Steccanella, *Il valore e la violazione della Dichiarazione Pontificia sopra il dominio temporale della S. Sede*, Roma 1864; *Il Papato e il Regno d'Italia nell'opinione pubblica d'Europa*, Ratisbona 1885; *La questione Romana e l'Europa politica*, Ratisbona 1886, 2 vol.; G. Patroni, *Il dominio temporale dei Papi*, Siena 1883; G. Brunengo, *Il dominio temporale dei Papi*, Prato 1889-93; Dupanloup, *Sur la souveraineté temporelle du Pape*, Paris 1849; Gosselin, *Pouvoir du Pape au moyen âge*, Paris 1845; Brasseur, *Histoire du patrimoine de St. Pierre*, Paris 1853; Phillips, *op. cit.* V, § 243; Hergenröther, *op. cit.* II, p. 65 ss.

LIBER TERTIUS

DE ECCLESIAE POTESTATE IN SPECIE QUOAD FIDEM ET MORES

Potestas societatis cujuslibet desumitur ex fine. Porro finis Ecclesiae duplex est, proximus et remotus, sanctificatio scilicet et vita aeterna.

Hinc principia in prolegomenis tradita applicantes, dicimus Ecclesiam jus habere ad ea omnia quae hominum respiciunt sanctificationem, et quidem, *per se*, si *directe* respiciant; *per accidens*, si *indirecte* tantum.

Dicitur aliquid referri ad finem *directe*, cum inter finem ac medium necessaria adest relatio, ita ut sint ejusdem naturae et ordinis: quod — sedulo animadvertatur — tum *positive*, tum *negative* contingere potest. *Positive* si est medium necessarium ad finis consecutionem: *negative* si est medium contrarium, seu impedimentum ex sui natura prohibens finem assequendum.

Dicitur aliquid *indirecte* referri, cum finis et medium diversae sunt naturae, ita ut per accidens dumtaxat relationem quamdam importent inter se.

Ad sanctificationem et vitam aeternam capessendam requiritur fides simulque necessaria sunt opera bona ex parte hominis.

Triplex erit pars hujus libri, cui triplex respondebit caput.

In I^o sermo erit de potestate Ecclesiae circa fidem: in II° de potestate Ecclesiae circa mores quoad ea quae singulis incumbunt fidelibus: in III° de potestate Ecclesiae se organizandi, tum personaliter tum territorialiter.

CAPUT I.

DE POTESTATE ECCLESIAE QUOAD FIDEM

ARTICULUS I.

De magisterio Ecclesiae.

1° *Jus Ecclesiae prædicandi.* — 2° *Magisterium Ecclesiae.*

1° Jus Ecclesiae prædicandi.

Fides importat assensum quoad veritates quæ, licet evidenter in se ipsis minime agnoscantur, tamen motiva præseferunt credibilitatis, ita ut humanus intellectus, motu quodam accedente voluntatis, illas amplectatur ac suscipiat (1).

Quomodo autem homo potest veritates amplecti atque suscipere, nisi cognitas easdem habeat ac motiva perpendat credibilitatis? Ut habeatur fides, requiritur cognitio ex parte credentium; quæ cognitio duplici modo haberi potest: vel modo *extraordinario*, quatenus ipse Deus homines alloquatur, v. g. per angelum aut per ideas cœlitus infusas: vel modo *ordinario*, quatenus humano magisterio homines instruuntur.

Medium commune ac ordinarium, quo homines ad fidem vocantur, est prædicatio, juxta illud Apostoli: « *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi* » (2).

Si Ecclesiae competit plenum ac liberum jus circa fidem, utpote quæ *principium* est *spiritualis vitæ*, a paritate plenum ac liberum competit jus etiam quoad prædicationem.

---

(1) Cfr. *Summ. Theol.* 2-2, 16, 1 ss.; Suarez, *De Fide*, lib. I, cap. 7, n. 8 ss.

(2) Rom. x, 17.

2° Christus in Ecclesia magisterium instituit.

Christus tradidit discipulis eandem suam potestatem illosque misit in universum mundum cum jure ac officio docendi baptizandique.

« *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra: euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti: docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis* » (1).

« *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ* » (2).

Apostoli jus divinitus acceptum optime comprobarunt facto. Nam paulo post Christi in cælum ascensum, in diversas orbis partes profecti, remotissimas tetigerunt oras terræ. Invicta constantia Verbum Dei prædicare nullo modo omiserunt, sive coram populo gentili ac judaico, sive coram ipsis regibus, ita ut mortem libentius se oppetere quam cessare assuerunt. Hoc autem Ecclesiæ magisterium est *unicum, universale, necessarium, infallibile* atque *perenne*.

ARTICULUS II.

De potestate Ecclesiæ fidem prædicandi.

1° Quoad infideles. — 2° Quoad hæreticos et apostatas. — 3° Quoad schismaticos. — 4° Quoad indifferentes. — 5° Quoad catholicos.

1° Quoad infideles.

Christus Dominus qui « *vult omnes homines salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire* », qui « *dedit redemptionem semetipsum pro omnibus* », qui « *est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius*

(1) Matth. XVIII, 20.

(2) Marc. cap. ult.

mundi » — misit Apostolos ut Evangelium cunctis gentibus prædicarent per vicos, plateas, urbes, usque ad extremum orbis limen.

Ecclesia proinde ex munere divinitus suscepto habet jus et officium doctrinam prædicandi infidelibus.

Admisso jure in Ecclesia doctrinam evangelicam docendi, sponte dimanat officium quoad infideles eam acceptandi, ubi primum eam uti veram agnoscant.

Hæc semper præ oculis sunt habenda:

1° Religio Christi *motivis* innititur *credibilitatis*, quibus facillime et certo ab omnibus tamquam vera agnosci potest (1).

2° Actus fidei est rationalis, utpote qui non ex cæco animi motu profluens, sed ex criteriis veritatis dimanans, convenientiam, imo moralem necessitatem assensus luculenter ostendit.

3° Motiva credibilitatis quæ divinam catholicæ religionis originem demonstrant ita sunt clara, manifesta et evidentialia, ut ab omnibus illis qui usum rationis possident et recte eodem utuntur, considerari ac perspicui queant.

4° Divinitas christianæ doctrinæ duplici modo admitti potest: vel per considerationem motivorum credibilitatis a credente personaliter institutam, v. g. a viro erudito qui diligenti examine facto circa Ecclesiam catholicam, eam ingreditur, rejecta Protestantium secta: vel per auctoritatem aliorum, quatenus quis candide adstipulatur assensui præstito a personis fide dignissimis, quin valeat aut velit argumenta perpendere, v. g. puer quoad veritates tum religiosas tum scientificas. Etiam in hoc casu assensus rationalis est; nam innititur auctoritate, quæ auctoritas, ut docet philosophia, est veritatis criterium.

5° Si puer post rationis adeptum usum dubitet de religionis christianæ veritate, nequit illam *a priori* rejicere, sed tenetur diligens instituere atque sincerum examen.

6° Catholicus nullo *positivo* dubio angi potest circa doctrinæ christianæ divinitatem; secus Christus haud sufficienter consulisset fidei credibilitati per criteria interna ac externa

---

(1) Cfr. Conc. Vat. Sess. III, cap. 3 *de fide*.

assignata. Hinc fideles nequeunt assensum suspendere ac fidem in dubium revocare, donec scientificam instituerint demonstrationem.

7° Dubia quibus nonnulli fideles practice premuntur, ex triplici causa sunt repetenda:

a) Vel ex vitæ physicæ seu moralis quamplurimis adjunctis, quæ mentem *per accidens* et *ad tempus* sic obnubilant, ut veritates, ceteroquin evidentissimas, propulset;

b) Vel quia nunquam operam dederunt studio catholicæ doctrinæ, ita ut in maxima versentur ignorantia;

c) Vel quia non animo sincero adlaboraverunt, sed pluribus abrepta sophismatibus ac passionibus mens obnubilata veritatis nitorem conspiciere nequit.

2° Quoad hæreticos et apostatas.

Apostatæ vocantur, qui post baptismum susceptum totaliter fidem rejecerunt; hæretici dicuntur qui unum aliumve articulum fidei voluntarie et pertinaciter repudiarunt; etsi, ut S. Thomas scitissime animadvertit, nulla vera fides detur circa articulos retentos, aliis rejectis (1).

Cum apostatæ ac hæretici fide careant tum formata tum informi, manifesto liquet Ecclesiam jus ac officium habere eam instaurandi in cordibus ipsorum, per demonstrationem erroris quem persecuti sunt et veritatis propositionem, quam rejecerunt. Si enim prædictum jus Ecclesiæ competit quoad infideles, a fortiori competit quoad apostatas ac hæreticos, quippe qui, suscepto baptismo, vinciuntur juridico ligamine et adhuc tenentur leges ecclesiasticas observare, exceptis disciplinaribus bonum privatum attingentibus, ex Ecclesiæ benignitate.

3° Quoad schismaticos.

Schismatici nuncupantur qui voluntarie et pertinaciter ab unitate Ecclesiæ seu ab obedientia erga R. Pontificem recesserunt. Non quicumque recessus a R. Pontifice schismatis nomen

---

(1) *Summ. Theol.* 2-2, 1, 3.

meretur, sed ille tantum qui fit a Papa, *inquantum est Papa*, videlicet inquantum est Vicarius Christi. Ecclesia plenissimo pollet jure doctrinam prædicandi, evolvendi, demonstrandi, ut valeat ad bonam frugem errantes revocare. Schisma enim ininititur falso supposito de *non existentia* Primatus Sedis Romanæ.

4° Quoad indifferentes.

Indifferentes eos vocamus qui nullam religionem profitentur, qui libertatem conscientiae ultro acceptantes, de ultimo fine haudquaquam cogitant, tamquam si Deus non esset, nec singulis hominibus ratio incumberet vitæ æternæ assequendæ.

Theorice indifferentes ad apostatas vel hæreticos aut schismaticos reducuntur. Quam ob causam id quod de illis dictum fuit, de ipsis quoque repetendum est. Imo validior militat profecto ratio.

Cum enim libertatem conscientiae indifferentes sectentur et cunctis propugnent viribus, si velint huic adstipulari principio, Ecclesiam in Evangelii prædicatione liberam, liberos assecclas in nova doctrina suscipienda, liberos subditos in professione catholicæ fidei relinquere debent.

5° Quoad catholicos.

Sicut carnales parentes vitam physicam suppeditant filiis, eamque tenentur colere, fovere, ad perfectam virium adducere evolutionem — ita Ecclesia, quæ spiritualis mater est, vitam spiritualem per baptismum dat eamque debet tueri, servare ac evolvere.

Fides autem est vitæ spiritualis fundamentum, radix justificationis, cælestis beatitudinis præludium; ideo in primis Ecclesia doctrinam catholicam liberis suis proponere tenetur; at præterea opus est ut proposita doctrina, semel ac fuerit acceptata, rite conservetur contra perplura obstacula quibus undequaque premitur atque sarta defendatur ab innumeris erroribus quibus quotidie obnubilari contingit; tandem requiritur ut efficaciter in ea fideles instituantur.

Potestas igitur Ecclesiæ circa fidem quoad catholicos tria

complectitur: 1° *jus proponendi rectam doctrinam fidelibus* — 2° *eam defendendi ac conservandi* — 3° *efficaciter in ea christianos instituendi*.

Ex *jure proponendi rectam doctrinam fidelibus*, sequitur Ecclesiam posse et quidem exclusive: *a)* novas definitiones condere fidei easque christianis imponere sub anathematis pœna — *b)* verum ac germanum exhibere Scripturarum sensum — *c)* solvere dubia quæcumque mores aut fidem respicientia — *d)* assensum internum exigere etiam relate ad illas veritates, quæ, licet solemni non sint oraculo definitæ, tamen in ecclesiastico continentur magisterio, ita ut longe a via recta aberrent quidam, asserentes tuta conscientia fas esse ab hujusmodi interius dissentire veritatibus, dummodo exterius nihil in contrarium manifestetur.

Ex *jure christianam doctrinam defendendi ac conservandi*, Ecclesia valet: *a)* errores damnare sive theoreticos sive practicos — *b)* proscribere libros, ephemerides, scripta cujusque generis ac formæ quæ fidei aut morum sanctitati adversentur — *c)* punire legentes scripta prohibita, editores, ceterosque quovis modo divulgationi operam dantes.

Et quidem internum potest assensum exigere etiam quoad errores damnatos, aut libros proscriptos, ita ut catholici a mente Ecclesiæ dissentire nequeant citra culpam (1).

Ex *jure efficaciter in doctrina christiana fideles instituendi*, Ecclesia *a)* merito præcipere potest aliquem gradum instructionis religiosæ — *b)* determinare valet methodum, et formam instructionis tradendæ, nec non gradum specialem ejusdem juxta diversam fidelium conditionem (2).

(1) Cfr. prop. 2, 4, 5, 6, 7, 8 Decr. *Lamentabili*, 3 Jul. 1907.

(2) Status infidelis tenetur suscipere religionem catholicam, cum ejusdem veritas universæ societati moraliter sumptæ innotescit. Cfr. opus magnum, vol. II, p. 31 ss.

ARTICULUS III.

De scholis sæcularibus.

1° *Notio ac divisio.* — 2° *Jus patrisfamilias.* — 3° *Jus Status.*

1° Notio ac divisio.

Scholæ sunt instituta quæ rectam adolescentibus suppediant educationem ac instructionem.

Dividuntur: a) in *publicas* et *privatas*, secundum quod a privatis personis originem repetunt aut ab ipsa sociali auctoritate, quocumque nomine vocetur, sive gubernativa sit, sive provincialis vel municipalis;

b) in *simpliciter privatas* et *materialiter publicas* seu *æquiparatas*, quatenus a suprema minime agnoscuntur potestate et effectibus carent civilibus, vel eas Status publice agnoscit atque civiles tribuit effectus;

c) in *primarias*, *secundarias* et *superiores*.

Primariæ, idest elementares, eæ sunt quæ prima rudimenta educationis et instructionis puerulis exhibent;

secundariæ eæ nuncupantur in quibus peculiaris datur litteraria institutio iis qui studiorum viam percurrendam suscipiunt, nempe gymnasia et licæa;

superiores vocantur quæ plenam ac perfectam institutionem quoad scientias, litteras, humanioresque disciplinas præbent discipulis publica munera exoptantibus: vocabulo proprio dicuntur Universitates, archigymnasia vel athenæa.

Origo historica scholarum — quidquid effutiant adversarii — religioni catholicæ adscribi debet, quippe quæ cum adamans cultrix sit humanæ perfectionis, studia scientifica nullo non tempore sedulo promovit ac promovenda curavit. Vetera documenta SS. Patres aliosque viros sanctos et eruditos memorant qui pueris instituendis solertem navabant operam: recentiora testantur ævo medio a civili societate scientias prorsus

neglectas, intra monasteriorum septa servatas atque excultas fuisse (1).

Quatuor sunt errores præcipui circa institutionem scholarem: I. schola laica sit oportet, ita ut instructio mentis exhibetur absque ulla voluntatis educatione; — II. ad summum quædam educatio moralis tantum, non autem religiosa danda est; — III. vel educatio religiosa, at mere naturalis; — IV. aut tandem educatio christiana, sed generica, ita ut sive catholicis, sive acatholicis alumnis inserviat.

Ad ejusmodi errores refellendos, sequentem statuimus propositionem:

Propositio.

Institutio puerorum nullo pacto sejungi potest ab educatione, quin ipsius tyronis subvertatur rationalis natura; ideoque educatio absolute necessaria est, et quidem moralis, religiosa, atque catholica.

Tres hujus propositionis partes singillatim probantur.

I. *Institutio puerorum nullo pacto sejungi potest ab educatione, quin ipsius tyronis subvertatur rationalis natura.*

a.) Homo duplici constat præclarissima facultate, qua essentialiter a belluis distinguitur atque ad cælestem ordinatur finem. Hæ duæ autem potentiae, intellectus et voluntas, ita sunt conjunctæ ac inter se copulatæ ut alia ab alia separari nullatenus queat. Utraque proinde harmonice evolvenda est ac pari gradu, ne innaturalis quædam oriatur deordinatio (2).

b.) Jugis experientia amplissime ostendit quinam sint earum teterrimi effectus scholarum, in quibus nulla educatione pueri imbuuntur. Blasphemiæ, furta, suicidia, homicidia, tur-

---

(1) Cfr. Walter, *Manuale del diritto ecclesiastico*, vol. II, p. 145; P. Heinrich Denife, *Die Universitäten des Mittelalters bis 1400*, p. 18 ss.; opus nostrum, *La riforma dei Seminari in Italia*, p. 4 ss.

(2) Cfr. epist. Leonis XIII ad Card. Urbis Vicarium, 26 Jun. 1878.

pitudines, contemptus cujuslibet legis humanæ divinæque — en consecraria instructionis sejunctæ ab educatione! (1).

c) Necessitatem educationis agnoverunt veteres sapientes græci et romani, testantur hodierni omnes probi scriptores.

Plutarchus affirmat *tyrones prius discere teneri bonos mores quam litteras*; Quintilianus docet *virtutem esse fundamentum scientiæ*; Plato justos aut impios cives repetit ex defectu educationis; idipsum fatentur Seneca, Aristoteles, Pythagoras, Juvenalis, Socrates, Cicero aliique quamplures (2).

II. *Educatio moralis atque religiosa sit oportet.*

Moralis profecto eo sensu quatenus adolescentes instituantur juxta firmissima ac sanctissima moralitatis principia, quæ per naturalem legem innotescunt, quæque bonum agere et malum devitare certo itinere præcipiunt. Religiosa inquantum hujusmodi principia non aliunde desumuntur firma cum certitudine ac inconcusso robore quam ex religione. Reapse:

a) Educatio importat *rectam* institutionem voluntatis: jamvero forma rectitudinis est ipsa moralitas: ergo necessario requiritur ad puerorum educationem. Moralitas autem adhæret, tamquam fundamento, religioni. Religio enim docet quænam sunt officia quibus homo adstringitur Deo, quomodo ipse ad Deum tamquam ad supremum finem naturæ ordinatur, quomodo in Deo tantum perfecta, summa, inevitabilis ac perpetua invenitur sanctio pro morali ordine servando, ita ut, Dei conceptu sublato atque vinculo religionis remoto, vera moralitas nec dari neque concipi possit (3).

b) Uno verbo id eruditi viri ac ipsi adversarii fatentur (4).

III. *Educatio pro catholicis tyronibus catholica sit.*

a) Ostensum fuit, institutionem in scholis dandam religiosam esse oportere; jamvero religio vera *una* tantum est,

(1) Cfr. Pitoni, *L'educazione*, p. 15 ss.

(2) Cfr. Dupanloup, *L'éducation*, p. 18 ss.; Paquet, *op. cit.* p. 245 ss.; Duballet, *op. cit.* p. 125 ss.

(3) Cfr. encyclica Leonis XIII « *Nobilissima Gallorum gens* », 8 Februarii 1884.

(4) Cfr. opus magnum, II, p. 56 ss.

nempe catholica. Ergo religiosa institutio juxta principia catholicæ doctrinæ tradi debet.

b) Educatio moralis necessaria est; jamvero fundamentum moralitatis non est quælibet religio, sed catholica dumtaxat, quippe quæ plene efficacem una continet sanctionem (1).

2° Jus patrisfamilias.

Parentes excellentissimum Providentiæ munus obeunt, quatenus per carnalem procreationem genus perpetuant humanum, novos assignant Ecclesiæ filios, novos pariunt catholicæ religionis asseclas, novosque gignunt regni cælestis hæredes. Porro in natura id conspicitur: *quo perfectiora sunt entia, eo tardior apparet evolutio*. Quod maxime in homine contingit. Infans neque minimis vitæ indigentis ipsemet consulere valet, sed jugi matris indiget auxilio; puer quoad cibum, vestes, tectum, et alia hujusmodi quæ propius subsistentiam attingunt, impar prorsus est. Pedetentim, et nimis quidem pedetentim! vires physicæ evolvuntur, ita ut homo nonnisi post decimum secundum aut tertium annum sufficientem assequatur perfectionem ac sibi prospicere queat.

In eadem conditione versatur infans circa moralem vitam. Mens humana quovis caret conceptu: *tamquam tabula rasa*, in qua nihil scriptum invenitur. Cognitiones acquiruntur progressu temporis, ideæ comparantur pari gradu quo in viam physicæ proceditur evolutionis, cum ipsum corpus materialiter concurrat ad thesaurum idearum efformandum.

En statûs hominis tum quoad physicam tum quoad moralem vitam. Quinam insufficientiæ pueri consulere tenentur? Parentes consulere debent nedum vitæ physicæ, sed etiam, imo potiori ratione, liberorum vitæ morali.

Ex natura proinde jus et officium ipsi habent educandi ac instituendi liberos.

3° Jus Status.

Cum Status ordinetur ad supplendam familiarum insuf-

---

(1) Cfr. Paquet, *l. c.*; epist. Leonis XIII ad Card. Urbis Vicarium, 8 Jun. 1878.

ficientiam et extrinsecas hominum moderandas relationes, sponte sequitur nullum *nativum* jus ipsi competere circa instructionem ac educationem filiorum. Civilis societas non destruit neque absorbet jura ac officia familiarum, supplet tantummodo, si parentes *non possint* aut *nolint*. Extra hunc duplicem casum Status nihil juris sibimet vindicare valet quoad pueros instituendos. Si Status supervenit, ipsius jus est secundarium, delegatum quodammodo ac devolutivum; institutio porro est exhibenda juxta principia, criteria, intentionem ejusdem delegantis; alioquin haberetur manifesta intrusio ac perniciosa jurium naturalium violatio.

Vexata quæstio ea est, quæ libertatem institutionis respicit. Quæritur nempe, an docendi munus ad Statum exclusive spectet, necne.

Quatuor sunt hac de re præcipuæ sententiæ.

Prior contendit munus docendi directe ac immediate publicam respicere utilitatem, ideoque pendere omnino ab arbitrio Status.

Altera affirmat civilem societatem nullum jus quoad scholas privatorum sibi vindicare posse, nisi repressivum et præventivum commune, quatenus patratum crimen pœna percellere aut prævenire valeat.

Tertia contendit Statui competere quamdam generalem præventionem relate ad magistros, seu jus ipsorum recognoscendi idoneitatem.

Quarta docet non tantum recognitionem idoneitatis sed *auctorizationem* ipsam pro munere institutoris exercendo ad Statum pertinere.

Porro hæc præcedens auctorizatio duplici modo concipi potest, vel ut mera recognitio idoneitatis, seu ut mera præventio, vel ut vera auctorizatio, tamquam muneris publici collatio loco publicæ potestatis exercendi. In priori casu, potestas civilis determinat tantum juxta communiter contingentia, quæ sint necessaria ut quis laudabiliter doceat, et eis verificatis declarat Cajum docere posse; in altero casu non omnibus idoneis, sed tantum aliquibus pro necessitate sociali jus docendi tribuit.

Ex his quæ tradidimus, manifesto colligitur tertiam sententiam esse acceptandam, alias vero rejiciendas.

Ergo quoad scholas Status non habet jus *exclusivum* at *suppletorium*.

Universa de libertate institutionis dissertatio paucis his verbis absolvitur:

1° Status non habet jus *exclusivum* scholas instituendi, sed tantum *suppletorium*; hinc non potest prohibere quominus privati aptis viribus præditi munus institutorum suscipiant.

2° Status quoad scholas privatas habet jus — *a*) puniendi crimina sive a tyronibus sive a magistris patrata — *b*) præveniendi publici boni socialis violationem — *c*) invigilandi ne in scholis quidquam contra morum integritatem, hygienem etc. contingat — *d*) quasdam regulas determinandi, juxta rerum adjuncta, pro iis qui publice docere velint — *e*) exigendi ut civilis auctorizatio necessaria sit, si reipublicæ tutandæ bonum id postulet.

Controvertitur an Status valeat aliquem instructionis litterariæ gradum omnibus pueris imponere.

Duplex adest sententia. Quidam negant, asserentes institutionem litterariam ex parte omnium necessarium nexum non habere cum sociali bono externo, ideoque Statui jus non competere eam veluti obligatoriam singulis imponendi. Ad summum, inquiunt, civilis societas potest serio commonere parentes ut muneri suo satisfaciant ac etiam utilitate aliqua eos allicere.

Alii id esse in potestate Status affirmant cum rudimentalis gradus institutionis videatur omnibus necessarius ad bonum proprium uniuscujusque procurandum, teste experientia, quæ luculenter ostendit rudes, indoctos, scientia litterarum carentes damnum maximum per totam vitam persentire (1).

Hæc sententia affirmativa vera est, dummodo *minimum instructionis* tantum exigat et salva consistent jura parentum.

Quæri solet num admittenda sit eorum theoria, qui

---

(1) Cfr. Paquet, *op. cit.* p. 245 ss.; Meyer, *op. cit.* II, 663 ss.

optant ut, quavis denegata familiis et communitatibus potestate, jus quoad singulas scholas, etiam primarias, Statui privative adjudicetur.

Hæc opinio, utpote quæ teterrima secumfert corollaria, prorsus reprobanda est.

ARTICULUS IV.

De jure Ecclesiæ quoad puerorum institutionem.

1° *Jus Ecclesiæ in genere.* — 2° *In specie quoad scholas primarias.* — 3° *Quoad scholas secundarias et superiores.* — 4° *Jus Ecclesiæ scholas instituendi.*

1° *Jus Ecclesiæ in genere.*

Vidimus amplissime munus institutionis patrifamilias competere directe et immediate ex naturæ præcepto, qui jure et officio devincitur rectam liberis suppeditandi instructionem ac educationem. Jamvero omnes catholici in adimplendis officiis quæ *ut catholici* habent, versantur sub vigilantia atque positiva Ecclesiæ directione. Quapropter etiam paterfamilias pro christiana filiorum institutione Ecclesiæ vigilantia ac directioni subjicitur. Duplici autem modo societas ecclesiastica propriam exercet potestatem: *familiari* et *sociali*. *Familiari* modo quousque institutio privata remanet intra domesticas parietes: *sociali*, statim ac publica fit. In primo casu Ecclesia agit veluti mater, in secundo veluti princeps, semper tamen ad normas justitiæ, prudentiæ et charitatis, quibus, juxta Christi exemplum, uberrime ejus disciplina semper imbuitur.

In concreto porro contendimus Ecclesiam habere jus positivum et negativum. Positivum est facultas præstandi ea omnia quæ necessaria sunt vel utilia pro recta fidelium institutione religiosa. Negativum est facultas removendi ea omnia quæ directe vel indirecte, proxime aut remote christianæ institutioni adversantur.

2° Jus Ecclesiæ in specie quoad scholas primarias.

Loquimur de publicis scholis non autem de privatis, aut de iis quæ immediate ab Ecclesia instituuntur pro laicis; inferius erit sermo de his.

Societati ecclesiasticæ circa primarias scholas publicas seu *municipales*, competit jus *positivum*:

a) præscribendi ut inter materias obligatorias etiam catechismus adnumeretur;

b) pueros examinandi quoad religiosam institutionem, seu ad exitum anni scholaris periculo subjiçendi;

c) visitandi pro lubitu scholas, ut inspiciat num omnia recte procedant, necne;

d) approbandi catechistam, imo quandoque designandi, juxta inferius dicenda.

Jus *negativum* quod attinet, Ecclesia pollet facultate:

a) invigilandi ne in scholis quidquam tradatur contra mores aut fidem;

b) prohibendi ne pueri catholici scholas pravas frequentent;

c) exigendi ut a scholis catholicorum arceantur qui fidei aut moribus detrimentum afferant, sive discipuli hi sint sive magistri;

d) vetandi quominus magistri qui tradere tenentur religiosam institutionem, publice munus obeant, antequam examinati fuerint ab ecclesiastica auctoritate ac idonei reperti.

Ad scholas autem elementares *privatas* quod attinet, Ecclesia jus pariter proprium ac nativum sibimet vindicat.

Scholæ privatæ illæ dicuntur quæ directe atque immediate auctoritatem patrumfamilias repræsentant, non quatenus ipsi personaliter, ut patres, munus exerceant magistrorum, quo casu dicendæ essent *domesticæ* aut proprie *paternæ*, sed quatenus munus institutoris alicui designatæ personæ committant.

Paterfamilias sane jure et officio devincitur recte liberos instituendi. Cumque personaliter nequeat multiplici ex causa, naturali huic juri et officio consulere, potest aliam personam eligere, quæ sub dependentia ac vigilantia sua id præstet;

ita ut selecta persona nonnisi delegatum, adventitium jus acquirat et officium, utrumque exercendum nomine ac patris auctoritate. Hinc sicuti pater christianus religiose filios instituere debet, et hoc sub respectu ab Ecclesia pendet, ita magister substitutus tenetur christianam puëris exhibere institutionem, et quidem ab Ecclesia prorsus dependenter.

Quoad scholas elementares privatas sensu exposito, Ecclesia eodem jure potitur ac quoad scholas publicas, cum finis unus idemque sit. Discrimen adest tantum circa magistri approbationem. In scholis publicis enim societas ecclesiastica semper potest exigere positivam approbationem magistri, antequam munus docendi religionem suscipiat; in scholis privatis, contra, juxta communiter contingentia, id exigere nequit, cum « magister repræsentet auctoritatem patris, quæ ejus propria est et delegabilis ». Qua de causa jus est negativum, repellendi videlicet magistros non idoneos.

Id tamen minime excludit quod Ecclesia positive approbandi facultatem sibi attribuat, quoties, propter infausta temporum adjuncta, alio modo nequeat perversionis periculum avertere et rectæ fidelium institutioni prospicere (1).

3° Jus Ecclesiæ quoad scholas secundarias et superiores.

Intellectus et voluntas sunt facultates unius ejusdemque animi, quæ harmonice evolvi debent. Idcirco mentis institutio ac voluntatis educatio æquo ordine parique gradu procedere tenentur. Jamvero in scholis secundariis et superioribus, perfectior institutio exhibetur tyronibus circa scientias naturales, philosophiam, artem litterariam aliaque hujusmodi; quapropter perfectior requiritur etiam utriusque facultatis institutio.

Eo vel magis quod profanæ scientiæ plus minusve nexum habent cum christiana fide, ita ut humana mens, nisi cognitio recta succurrat, facillime abrepta sophismatibus, erroris iter imprudens aggrediatur.

---

(1) Etiam scholæ primariæ formaliter privatae et *materialiter publicæ*, quæ nempe a privatis personis instituuntur ad instar scholarum publicarum, Ecclesiæ potestati subsunt quoad religiosam institutionem.

Ideo Ecclesiæ competit potestas positiva:

a) præscribendi veluti *obligatoriam* ampliorem instructionem juxta sacras disciplinas tradendam in scholis secundariis ac superioribus, sive publicis sive privatis;

b) approbandi personam cui munus incumbat christianam edocendi doctrinam; imo, si agatur de publicis scholis, immediate designandi;

c) scholas invisendi, statis temporibus, ut inspicere valeant num principiis imbuantur catholicis, num sufficiens experimentum discipuli exhibeant.

Negative porro Ecclesia:

a) prohibet quominus impiæ aut falsæ in scholis tradantur doctrinæ;

b) vetat quomodocumque ne indigni munus docendi suscipiant;

c) interdicat accessum ad scholas quæ plenam circa fidem moresve securitatem non præferunt.

Scholæ neutræ sunt: 1° *practice impossibiles* — 2° *periculosissimæ* — 3° *ab Ecclesia omnino proscriptæ*.

Dicuntur *neutræ*, quia nulla traditur religiosa institutio; *mixtæ*, quia ad easdem sive catholici accedunt tyrones sive acatholici.

Leo XIII in Encycl. « *Nobilissima Gallorum gens* », ait: « Ecclesia semper scholas, quas appellant *mixtas* vel *neutras*, aperte damnavit monitis etiam atque etiam patribusfamilias, ut in re tanti momenti animum attenderent ad cavendum ».

Ecclesia *per accidens* tolerat quandoque scholas neutras ad majus malum vitandum, dummodo proximum perversionis propulsetur periculum. Cfr. Alloc. Leonis XIII, 20 Aug. 1880; Litt. *Amplitudo tua* S. C. de Propaganda Fide, 3 Maji 1892; prop. Syll. 45^a, 47^a, 48^a.

4° Jus Ecclesiæ scholas instituendi.

Ecclesia valet scholas instituere ex quadruplici titulo: 1° ratione *personarum* quibus constat — 2° ratione *charitatis*

— 3° ratione *necessitatis* in statu anormali — 4° ratione *devolutivi juris*, deficiente absolute vel moraliter civili auctoritate.

1° Ratione *personarum*. Ecclesia est ens concretum, seu persona moralis physicis coalescens; idcirco qui ejus auctoritatem repræsentant, considerari possunt tamquam *cives* coram Statu; proinde ut cuilibet privato viribus sufficientibus polienti scholas instituere licet, a paritate Ecclesiæ pastoribus id concedendum est.

In hoc casu nonnisi improprie vindicatur Ecclesiæ; potius enim vindicatur personis ecclesiasticis, inquantum ipsæmet privati cives censentur.

2° Ratione *charitatis*. Ecclesia habet jus ad omnia ea quæ primario aut secundario bonum spirituale attingunt. Jamvero scholæ institutio primario utique ad bonum temporale refertur, at secundario etiam ad spirituale. Sub hoc respectu, nempe charitatis erga proximum, Ecclesia *quatenus talis* potestate pollet scholas instituendi moderandique.

3° Ratione *necessitatis* in statu anormali.

Hæc anormalitas duplex potest esse: a) vel cum auctoritas civilis non vult in publicis scholis suppeditare ea quæ Ecclesiæ competunt tum quoad vigilantiam, tum quoad religiosam institutionem, vel cum hæc præstare nequit ex morali aliquo impedimento, ex. gr. in statu mixtæ religionis; b) quando Status « impotens est ex defectu physico, ut apud barbaros, vel in dissolutione sociali, puta in dissolutione romani imperii ».

Loquimur de priori casu, non de altero, qui ad jus devolutivum refertur.

Ipsamet natura præcipit ut juvenus recta imbuatur institutione. Proinde si Status cui grave incumbit officium, negligat muneri satisfacere, Ecclesia jus et officium acquirit supplendi ipsius pravam socordiam, ne tyrones nimium patiantur detrimentum.

Idipsum dicendum si morale adsit impedimentum, v. g. si mixta religio vigeat aut falsa prævaleat. Ecclesia merito prohibet quominus fideles scholas publicas adeant ob maximum periculum perversionis; et proinde proprias instituit.

Status vero si ceteris ærario publico consulat, etiam ecclesiasticis consulere tenetur.

4° Ratione *juris devolutivi*.

Si Status bonum publicum procurare nequeat, quælibet persona physica aut moralis tenetur ejusdem supplere defectui.

Supposita igitur hac Status incapacitate relate ad scholas, Ecclesia, quippe quæ perenniter vivit ac in mundo virescit, supervenit munere suo; et omnia jura Statui competentia, in ipsam transferuntur. Quidquid proinde civilis societas agere poterat circa puerorum institutionem, Ecclesiæ agere licet.

Hæc sedulo animadvertantur:

a) Status tenetur scholis ab Ecclesia institutis effectus civiles, saltem communiore, attribuere;

b) si agitur de munere publico nomine Status exercendo, valet per se candidatos examinare; non autem si de privatis agitur professionibus;

c) scholis ecclesiasticis jure devolutivo institutis omnes effectus civiles tribuendi sunt.

ARTICULUS V.

De Seminariis.

1° *Origo historica.* — 2° *Errores.* — 3° *Jus Ecclesiæ.*

1° *Origo historica.*

Jam ab Ecclesiæ incunabulis episcopi sedulam cœperunt operam navare ut juventam in spem Sanctuarii crescentem scientia ac pietate sancte imbuerent.

Præter sacras etiam profanæ summa cum laude tradebantur disciplinæ. Ex ipsis viri undequaque excellentissimi prodire. Tempore medio, vita canonicali instituta, clericorum studia maximum acceperunt incrementum; institutis autem Universitatibus sæculo XII, potissime pro theologia tradenda, scholæ episcopales secundariae factæ sunt.

Hæresi vero Protestantium exorta, Concilium Tridentinum (1) ne clerici publicas Universitates adeuntes hæretica labe commacularentur, jussit singulis in diœcesibus Seminaria erigi quæ a primissima ætate tyrones pietate ac religione instituerent (2).

2° Errores.

Plures dantur errores circa Seminaria, quos breviter expendemus.

Quidam affirmant Statui plenum competere jus moderandi Seminaria sive majora sive minora, ita ut potius quam ab ecclesiastica auctoritate, a sæculari dependeant. Id vero sub prætextu quod reipublicæ quam maxime intersit recta clericorum institutio.

Quidam Statui quoad Seminaria majora nonnisi jus supremum vigilantie adjudicant; quoad Seminaria autem minora jus positivum regiminis.

Nonnulli dicunt Statum habere saltem jus, ceteris sepositis, exigendi ut in Seminariis minoribus programma scholasticum civile adoptetur: alii aliter aberrant.

3° Jus Ecclesiæ.

Quidquid in contrarium effutiant pseudo-politici, jus Ecclesiæ circa Seminaria — *plenum ac exclusivum* — ex ipsamet ejus natura prono alveo dimanat (3). Et revera:

I. Ad omnia illa media quæ necessaria vel utilia sunt ad finem, dummodo ordinis superioris nullatenus sint, societas quælibet habet jus: jamvero instituta specialia, quæ Seminariorum nomine vocantur, sunt utilia non tantum, at plane necessaria, pro congrua clericorum institutione; ergo.

II. Intantum alicui competit jus aut potestas, inquantum est competens. Jamvero Status est omnino incompetens

---

(1) Sess. xxiii, c. 18 de reform.

(2) Cfr. opus nostrum, *La riforma dei Seminari in Italia*, p. 12 s.

(3) Cfr. opus nostrum, *La riforma dei Seminari*, p. 69 ss.

relate ad ea quæ requiruntur pro munere sacro obeundo; proinde quavis caret potestate.

III. Prava consecraria haberentur — heu nimis! — si aliquod jus Statui competeret circa clericorum institutionem. *Arbor mala bonos fructus facere nequit*; et cum Gubernia infensissimis informantur principiis, cum religionem aut ancillam reddere aut, forsân, radicitus evellere conentur, quidlibet mali expectandum foret.

IV. Ecclesia prædictum jus *plenum* atque *exclusivum* quoad Seminaria sibi constanter asseruit ac vindicavit. In concordatis ineundis nunquam eidem renunciat, sicuti exercitio quorundam aliorum jurium. Ad summum concedit, ut in scholis præparatoriis adoptetur civile programma, ut magistri ad normas publicas eligantur, et alia hujusmodi.

Plura sunt Pontificia documenta quæ normas tradunt pro clericis instituendis (1).

---

(1) Leo XIII, *Etsi nos*, 15 Febr. 1882; *Depuis le jour*, 8 Sept. 1889; S. C. EE. et RR. 31 Jul. 1894, 21 Jul. 1896; *Fin dal principio*, 8 Dec. 1902; Pius X, *Pieni V'animo*, 28 Jul. 1906. Cfr. opus nostrum, *La riforma dei Seminari*, p. 20 ss., ubi septuaginta quinque allegantur RR. Pontificum documenta quoad Seminaria; nec non aliud opus nostrum, *De visitatione SS. Liminum* etc., II, p. 254-373, ubi amplissima habetur de Seminariis dissertatio.

CAPUT II.

DE POTESTATE ECCLESIAE QUOAD MORES

ARTICULUS I.

De jure Ecclesiae quoad sanctificationem fidelium.

1° Media sanctificationis. — 2° De sacramentis in genere.

1° Media sanctificationis.

Ad finem Ecclesiae obtinendum, idest spiritualem sanctificationem, ex parte hominis, præter fidem, requiruntur etiam opera bona, contra absurdam Protestantium doctrinam.

Hinc, soluta dissertatione de fide, disserendum est de bonis operibus.

Opera bona vel immediate præscribuntur a Deo, per legem divinam aut naturalem, vel mediate dumtaxat, quatenus præscribuntur ab Ecclesia, quæ a Fundatore supremo potestatem accepit humanas moderandi actiones, et practice determinandi modum quo universa Dei lex servari debet, ad sanctificationem assequendam.

Non loquimur de operibus immediate a Deo præscriptis, quia disputatio de iisdem pertinet ad theologiam dogmaticam ac moralem; neque de singulis legibus ab Ecclesia latis, quia id pertinet ad jus ecclesiasticum privatum; loquimur tantummodo de mediis sanctificationis a Christo Ecclesiae collatis, et de jure ipsius eadem media administrandi.

Hæc autem media sunt: sacramenta, sacramentalia, organizatio Ecclesiae, præcepta ecclesiastico-socialia, pœnæ, bona

temporalia, et nonnulla alia ad exteriorem disciplinam spectantia.

a) Sacramenta sunt media supernaturalia immediata, directa, positiva, proxima.

b) Sacramentalia sunt media supernaturalia mediata, directa, positiva, proxima.

c) Organizatio Ecclesiæ ecclesiastico-socialis est medium naturale, indirectum, proximum, positivum.

d) Præcepta ecclesiastico-socialia sunt media naturalia, proxima, positiva, indirecta.

e) Pœnæ sunt medium de se naturale, indirectum, proximum, negativum.

f) Bona temporalia sunt media naturalia, remota.

g) Reliqua spectantia ad disciplinam exteriorem sunt media naturalia, directa, proxima, positiva aut negativa, ab Ecclesia aliquo modo elevata (ut fit per sacramentalia) seu ordinata ad supernaturalem finem.

2° De sacramentis in genere.

Quodnam jus est Ecclesiæ circa sacramenta?

Oportet distinguere inter ea quæ ad essentiam et ea quæ ad ritum pertinent. Quoad essentiam sacramentorum, Ecclesia nihil valet adjungere, mutare, auferre; quia jus divinum minime lædere fas est. Dum e contra, quoad ritus aut cæremonias, Ecclesia amplissimam habet facultatem determinandi, immutandi ac dispensandi, pro diversis temporum atque locorum adjunctis.

Id eruitur ex constanti ecclesiastica Traditione, ita ut Conc. Trid. (1) merito affirmet « hanc potestatem perpetuo in Ecclesia fuisse, ut in Sacramentorum dispensatione, salva illorum substantia, ea statueret vel mutaret, quæ suscipientium utilitati, seu ipsorum Sacramentorum venerationi, pro rerum, temporum et locorum varietate, magis expedire judicaret ».

Igitur relate ad ritus sacramentorum, Ecclesiæ competit *verum* atque *exclusivum* jus determinandi ea omnia quæ vi-

---

(1) Sess. XXI, c. 2.

dentur necessaria ad confectionem ipsorum; relate vero ad sacramenta, *qua talia*, Ecclesiæ competit jus *proprium* ac *exclusivum* eadem administrandi.

ARTICULUS II.

De sacramentis in specie.

1° Ordo. — 2° Cœlibatus. — 3° Matrimonium.

1° Ordo.

Ordo sacer est sacramentum quo potestas confertur conficiendi atque administrandi res supernaturales. Hanc disciplinam quod attinet, ordo definiri potest: *sacramentum quo Ecclesiæ ministri instituuntur.*

In Ecclesia Latina septem enumerantur Ordines: *ostiararius, lectoratus, exorcistatus, acolythatus, subdiaconatus, diaconatus, sacerdotium*, quod amplectitur tum presbyteratum tum episcopatum.

In Ecclesia porro Orientali quatuor tantummodo recensentur: *presbyteratus, diaconatus, hypodiaconatus et lectoratus.*

Ecclesia, utpote societas juridice perfecta, habet plenam potestatem sibimet procurandi ea omnia, quæ ad propriam conservationem, evolutionem atque exercitium muneris sui necessaria sunt: jamvero, sicuti civilis societas indiget magistratibus, a paritate etiam Ecclesia indiget sacris ministris, qui valeant spiritualia munera exercere. Hoc jus est evidentissimum, ex ipsa notione societatis dimanans.

Ecclesiæ competit facultas:

a) determinandi numerum ministrorum suorum;

b) decernendi modum quo institui debeant in Seminariis, sive quoad intellectum sive quoad voluntatem, ut digni fiant tanto ministerio;

c) statuendi qualitates ac dotes singulares, quibus sacerdotes præditi sint oporteat;

d) respuendi indignos alumnos a Seminariis ac pœnis percellendi ad ordines sacros jam promotos, si causa gravissima exigat;

e) alia omnia præciendi quæ ex parte sacerdotum necessaria videntur pro bono spirituali animarum (1).

2° Cælibatus.

Vi cælibatus sacri Ecclesiæ ministri obligatione adstringuntur perpetuam servandi continentiam. Hinc duplex obligatio: abstinendi a conjugio, et servandæ perfectæ castitatis sive exterioris sive interioris.

Cælibatus ecclesiasticus initium habuit ab ipsis Apostolis, imo ab eodem Christo.

Quoad episcopos, presbyteros ac diaconos certissime constat primis tribus sæculis legem cælibatus, licet non litteris consignatam, tamen praxi receptam viguisse.

Principio sæculi iv quædam concilia particularia decreverunt depositionem presbyteri vel diaconi, qui post ordinem susceptum, uxores duceret. Ita v. g. Conc. Neocæsariense, Ancyranum etc. clericis conjugatis ordines majores suscipientibus legem continentiae imposuit.

Concilium Nicænum (an. 325) legem universalem condere optabat de cælibatu servando, sed propter sacerdotum exiguum numerum abstinere debuit.

Sæculo v hæc disciplina fuit solemniter statuta.

Videlicet in *Occidente* fuit continentia imposita sacerdotibus, diaconis, et postea etiam subdiaconis per Leonem I anno 443, per Concilium Toletanum anno 531, per Gregorium M. anno 591.

In *Oriente* matrimonium subsequens ordinationem fuit prohibitum nedum a sacris Synodis, verum etiam a lege civili (2).

(1) De clericorum exemptione ab onere militiæ subeundæ, vidē quæ diximus superius loquentes de immunitate.

(2) Plurima sunt Decreta a RR. Pontificibus edita quoad clericorum cælibatum. V. g. Benedictus VIII in quodam Concilio Papiæ habito anno 1012; Gregorius VI, Leo IX, Stephanus IX, can. 14, D. 32, et can. 14, D. 31; Nicolaus II, can. 5, D. 32; Alexander II in Concilio Romano anni 1063, can. 6,

Disciplina respiciens Ecclesiam *Orientelem* statuta fuit in Concilio Trullano anno 692, atque hisce capitibus comprehenditur:

a) monachi ac virgines sorores inire *validas* nuptias omnino interdiciuntur;

b) clerici sæculares conjugati promoveri possunt ad sacros ordines et in matrimonio prius contracto perseverare; tamen alias inire nuptias absolute prohibentur;

c) clerici conjugati ad episcopatum promoti uti matrimonio nequeunt, sed caste vivere tenentur.

Disciplina respiciens Ecclesiam *Occidentalem* hisce verbis continetur:

a) regulares utriusque sexus post solemnem professionem interdiciuntur matrimonium contrahere sub pœna nullitatis conjugii et excommunicationis;

b) conjugati non promoventur, nisi uxor votum castitatis emittat (quod impedimentum constituit dirimens matrimonium) vel, si juvenis, monasterium ingrediatur;

c) clerici ad ordines *majores* promoti nequeunt inire matrimonium; quod si forte contraheretur, invalidum omnino foret. (1).

Plures dantur errores circa sanctissimam cœlibatus legem ab Ecclesia ministris suis impositam; quos ut commode refellamus sequentem statuimus propositionem demonstrandam:

Cœlibatus ecclesiasticus antiquissimus est; Scripturis ac Traditioni innititur; sanctitati atque excellentiæ clericalis status plane convenit; dignitati humanæ respondet; matrimonio præstantior est; bonum publicum societatis mirifice promovet.

D. 32, can. 16, 17, D. 8; Gregorius VII, can. 15, D. 81, can. 6, § 2; Callistus II, can. 10, 12, D. 32, can. 8, D. 27; Alexander III, cap. i, x, *De cler. conjug.*; Bonifacius VIII, cap. un. *De cler. conjug.* in 6º, III, 2.

(1) Primitus impedimentum *Ordinis* dirimens matrimonium non fuit statum a Bonifacio VIII, ut quidam immerito asserunt, sed quoad Ecclesiam Orientalem, prouti constat ex dictis, fuit sancitum a Justiniano Nov. VI, cap. v, et Nov. XXII, cap. XLII; quoad Ecclesiam autem Occidentalem sancitum fuit a Conc. Lateranensi I, anno 1123, confirmatum a Concilio Lat. II, anno 1139, renovatum a Conc. Trid. Sess. XXIV, can. 9 de reform.

Propositio sex constat partibus singillatim probandis.

Pars I. *Cælibatus ecclesiasticus est antiquissimus.*

Cælibatus ortum habet ab ævo Apostolico; nam Ecclesiæ ministri, si non vi alicujus legis scriptæ, de qua nulla mentio prostat, saltem vi exempli Christi et Apostolorum, qui vitam duxere castissimam, cœperunt ipsimet continentiam profiteri.

Hac de causa Hieronymus (1) scribit: « *Christus virgo, virgo Maria, utriusque sexus virginittatis dedicavere principia: Apostoli vel virgines, vel post nuptias continentes* » (2).

Pars II. *Cælibatus ecclesiasticus Scripturis ac Traditione nititur.*

1º Nullum positivum præceptum adest in sacra Scriptura de continentia servanda; tantummodo consilia quædam traduntur simulque excellentia ostenditur hujus præclarissimæ virtutis.

Apostolus Paulus rogatus a fidelibus Corinthi ut sententiam suam de matrimonio ac de cælibatu diceret, scripsit epist. Iam in qua catholicam doctrinam perbelle proponit ac vindicat (3).

« *De virginibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Deo ut sim fidelis. Existimo ergo hoc bonum esse... Qui matrimonio jungit virginem suam bene facit; qui non jungit melius facit... Beatior autem erit si sic permanserit secundum meum consilium* » (4).

2º Testimonia SS. Patrum, claritatis causa, duplicem in classem distingui possunt:

a) Memoratu digni omnes illi sunt, qui docent ecclesia-

(1) Ep. 48 ad Pammachium.

(2) De hac consuetudine testantur Origenes *Hom. 23 in Num.*, Eusebius *Demonstr. Evangel.*, Epiphanius *Exposit. fidei*, Hieronymus *Lib. contra Vigil.*, Chrysostomus *in epist. I. ad Timoth.* homil. 10, Clemens Alexandrinus *Strom. lib. 30*, Isidorus *Epist. 176*, Cyrillus Hier. *Catech. lib. 2*, Ambrosius *Epist. 8*, Innocentius I *Epist. 2 ad Victricium*, Leo M. *Epist. 167*.

Insuper testantur plurima Concilia, v. g. Eliberitanum an. 313, Nicænum an. 325, Taurinense an. 395, Carthaginense V an. 400, etc.

(3) Cap. v, 1 ss.

(4) Cfr. Apoc. XIV, 3 s.

sticum cælibatum ab exemplo Christi et Apostolorum ortum habere, ut Origenes, Epiphanius, Eusebius, etc.

b) Præterea ii recensendi sunt, qui summis laudibus virginitatis extollunt statum eumque ministris ecclesiasticis congruum esse affirmant.

Cyprianus vocat virgines flores candidos, qui Ecclesiam Dei suavissimo replent odore; Ambrosius dicit castitatem angelos reddere homines; Chrysostomus docet virgines præstantiores esse angelis ipsis; Bernardus admirans conclamat:

« *Quid castitate decorius, quæ mundum de immundo conceptum semine, de hoste domesticum, de homine angelum facit?* » (1).

Pars III. *Cælibatus humanæ dignitati minime repugnat.*

1° Si repugnaret humanæ naturæ, ut immerito quidam pseudo-philosophi asserere non erubuerunt, nullimode Paulus dedisset consilium de virginitate servanda, neque Christus et Apostoli exemplum præbuissent ceteris hominibus.

2° SS. Patres unanimiter laudibus cumulant cælibatus consuetudinem eamque extollunt veluti modum quemdam vivendi angelicum ac plane divinum: jamvero hæ laudes a Patribus tributæ essent inutiles, quin et injustæ, si cælibatus humanæ dignitati repugnaret.

3° Castitas eo tendit ut hominem expoliet concupiscentiæ infirmitatibus, ut victor evadat de tot tantisque miseriis humanæ corruptæ naturæ, ut magis ac magis a limo terræ sejunctus, ad cælestia mentem erigere valeat, sicque angelicam atque divinam imitari naturam.

Jamvero iste finis non tantum humanæ dignitati nullimode repugnat, sed est eidem plene conveniens, quippe qui eam extollit perficitque ad ultimum usque apicem (2).

Pars IV. *Status cælibatus seu virginitatis excellentior est conjugali statu.*

1° Christus et Apostoli vitam perfectissimam atque excel-

(1) Cfr. Hier. *Adv. Jov.* II, 13; Isid. lib. 3, epist. 75; Cyrill. Hier. *Catech.* 12.

(2) Cfr. Joan. Chrys. *De virgin.* cap. xi.

lentissimam duxere: atqui Christus et Apostoli elegerunt vitam cælibatus præ statu conjugali: ergo.

2º Excellentius est bonum animæ quam bonum corporis: jamvero virginitas est bonum exclusive animæ, dum e contra matrimonium est bonum corporis: ergo.

Quapropter S. Thomas loquens de errore Joviniani qui matrimonium præferebat virginitati, scitissime docet:

« Error Joviniani refutatur etiam ratione: tum quia bonum divinum est potius humano bono: tum quia bonum animæ præfertur bono corporis: tum quia bonum contemplativæ vitæ præfertur bono activæ. Virginitas autem ordinatur ad bonum animæ secundum vitam contemplativam, quod est cogitare ea quæ sunt Dei: conjugium autem ordinatur ad bonum corporis, quod est corporalis multiplicatio generis humani et pertinet ad vitam activam, quia vir et mulier in matrimonio viventes necesse habent cogitare quæ sunt mundi, ut patet per Apostolum » (1).

3º Concilium Trid. expresse definivit hanc veritatem contra Protestantes: « *Si quis dixerit statum conjugalem anteponendum esse statui virginitatis vel cælibatus, et non esse melius ac beatius manere in virginitate aut cælibatu, quam jungi matrimonio, a. sit* » (2).

Pars V. *Lex cælibatus sanctitati atque excellentiæ clericalis status omnino convenit.*

1º Deus in antiquo Fœdere præceperat sacerdotibus munere sacro functuris ut abstinerent a conjugio propter reverentiam erga divinum ministerium: jamvero quænam comparatio inter sacerdotium veteris Testamenti, et sacerdotium novi Testamenti? Illud nonnisi figura umbraque hujus erat; proinde si continentia illi congruebat ex Dei judicio, a fortiori congruit sacerdotio Christi, quod valde præstantius est.

2º Christus est *primus sacerdos, Pontifex supremus*, qui singulis suis actionibus dedit *exemplum bonorum operum*: jamvero ipse vitam castissimam duxit: ergo sua agendi ratione

(1) *Summ. Theol.* 2-2, 152, 4.

(2) Sess. XXIV, can. 10 de reform.

manifesto patefecit continentiam aptissimam esse muneri sacerdotali obeundo. Hinc Apostoli innixi Christi exemplo, cælibatum amplexati sunt; et dein discipuli apostolici, postea Patres aliique innumeri sancti Christum imitati sunt, et tandem Ecclesia expressam legem condidit.

3º Quid est sacerdotium intrinsece consideratum? Est dignitas suprema, angelicis humeris formidanda, perfectissima omnium, quippe quæ homines reddit totidem *Deos* atque *Christos*; hinc sacerdotium postulat vitam sanctam ac prorsus immaculatam. Jamvero quænam est virtus, quæ hominem extollit ad cælestia, quæ illum angelis parem, imo, iisdem præstantiorem facit? Est virginitas: ergo hæc virtus apprime respondet sanctitati atque sacerdotii excellentiæ.

4º Non tantum id manifestum apparet, attenta intrinseca natura sacerdotii, sed insuper inspectis etiam ejus muneribus præclarissimis.

Quænam sunt munera præcipua sacerdotum? Sunt ista: docere, orare, sacrificium offerre, sacramenta administrare, curam gerere infirmorum, pauperum, viduarum ac puerorum, seu quadruplex officium: patris, doctoris, magistri et judicis.

« *Omnis Pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis populi.* »

Jamvero ut sacerdotes valeant rite exercere hæc munera excellentissima, duplex conditio requiritur: quarum *prima* est quod ipsi liberi sint a curis exterioribus mundi: *secunda* autem quod populi obsequium sciant atque existimationem sibi met comparare.

Utraque porro conditio optime habetur in cælibatus consuetudine.

Pars VI. *Cælibatus ecclesiasticus fini civilis societatis nullimode repugnat, sed potius bonum publicum summopere promovet.*

1º Virginitas, ut omnes fatentur, est virtus excellentissima; hinc ministri Ecclesiæ eam profitentes sese exhibent aliis tamquam exemplar hujus præclaræ virtutis, et quidem exemplar manifestum, perpetuum atque efficax: jamvero conti-

nentia etiam in vita conjugali servata quam maxime confert ad individuorum sanitatem, ad familiarum propagationem, incrementum ac pacem. Ergo sacerdotes, qui, exemplo vitæ, castitatem aliis commendant, promovent eo ipso bonum individui et familiæ, et consequenter societatis ejusdem.

2º Tranquillitas publica, quæ civilis societatis finis est, a moralitate profluit, et moralitas vice sua a religione; ideo, quo magis sacerdotes religionem excolunt, commendant atque efficaciter diffundunt, eo magis bonum publicum sociale promovent. Jamvero medium aptissimum quo ministri ecclesiastici mirifice adjuvantur in munere sacro exercendo, est cælibatus.

3º Omnia fere instituta charitatis, ut nosocomia, gerontotrophia, orphanotrophia, ospitalia in genere et alia innumera instituta quibus pueris, viduis, pauperibus, amentibus, surdis, mutis, derelictis, aliisque consulitur, originem primævam a cælibatu religioso habent, quatenus personæ ecclesiasticæ, perpetua devinctæ continentia, cum familia propria careant, universas curas impendunt in filios alienos sublevandos, et pro ipsis ingenium, divitias, vitam ipsam libenter dicant.

Quod ipsimet adversarii fateri coguntur (1).

3º Matrimonium.

Duplici sub respectu matrimonium considerari potest: quatenus est *contractus* quidam, *specialis* omnino ac *sui generis* inter virum atque mulierem, et quatenus est signum sensibile a Christo Domino institutum ad significandam gratiam eamque conferendam, videlicet quatenus est *Sacramentum*. Ratio contractus a ratione sacramenti nequaquam sejungi potest (2).

Ecclesia relate ad matrimonia subditorum, habet jus *plenum, independens* et *exclusivum*.

Plenum quatenus Ecclesia ea singula præcipere valet quoad

(1) Cfr. opus magnum, II, p. 181 ss.

(2) Pius VI, epist. 16 Sept. 1788; Pius IX, Alloc. 27 Sept. 1852; Leo XIII, Encycl. *Arcanum*, 18 Febr. 1880; Syll. prop. LXXIII.

ritus, conditiones etc. matrimonii, quæ prudenti suo judicio opportuna agnoscat.

Independens quatenus Ecclesia in exercitio istius juris non agit ex venia principum, ex permissione aut beneplacito populi, sed vi supremæ potestatis ab eodem Christo acceptæ, qui eam instituit tamquam veram, juridicam atque perfectam in ordine excellentissimo societatem.

Exclusivum quatenus Ecclesia *sola* jus exercet quoad matrimonium, quin civili potestati ullo modo liceat quidquam agere. Etiam si enim matrimonium materia mixta sit, quæ natura sua ad duplicem referatur finem, videlicet naturalem et supernaturalem, matrimonialis contractus fuit a Christo ad Sacramenti dignitatem evectus, et proinde factus est res *supernaturalizata* mixta, subtracta omnino quoad substantiam a civilis auctoritatis competentia, et penitus Ecclesiæ adjudicata, quippe quæ *tantummodo* est societas ad finem supernaturalem tendens curamque *exclusive* gerens de rebus ad eundem finem pertinentibus.

Ad civilem societatem spectat, vel non, aliqua potestas circa subditorum matrimonia?

In primis, ut recte procedamus, necesse est distinguere inter cives christianos et infideles.

In ordine ad christianorum matrimonia, hæc sunt tenenda:

1º Status nullum impedimentum condere valet validitatem aut liceitatem matrimonialis contractus respiciens.

2º Non potest ullo modo dispensationes concedere ab impedimentis juris ecclesiastici, vel naturalis aut divini.

3º Minime eidem licet vindicare causas matrimoniales, atque marte suo iudicium proferre in re tanti momenti.

4º Nihil, uno verbo, societas civilis agere potest circa substantiam, naturam, vinculum, officia essentialia matrimonii.

Cum vero in matrimonio, præter substantialia, dentur etiam quædam *accessoria*, quæ nec sunt de matrimonii substantia, nec cum ipso necessario connectuntur, v. g. jus hæreditatis, constitutio dotis, successio quoad privilegia civilia; quoad istos effectus *separabiles*, civili societati verum ac proprium competit jus.

Ejusmodi vero jus laicæ potestatis universum hisce tribus consecrariis continetur:

a) Status potest privare effectibus mere civilibus matrimonia eorum, qui non observant leges civiles;

b) valet exigere attestationem matrimonii coram Ecclesia initi per observantiam alicujus præscriptionis, et consequenter ejusdem matrimonii præcipere adnotationem in suis libris;

c) alias quascunque leges ferre potest, dummodo aliunde justæ ac utiles, circa effectus mere civiles, ex. g. circa dotis quantitatem, circa *legitimam* hæreditatis, circa jus conjugis et filiorum naturalium relate ad successionem.

Quoad infidelium matrimonia civilis societas nihil agere potest jure proprio atque nativo, sed tantum jure *devolutivo*.

Civilis potestas, cum respiciat directe ac immediate ea quæ sunt ordinis temporalis, nullum jus proprium et nativum habet relate ad matrimonium, quod est natura sua quædam res sacra atque religiosa, effugiens directam principum competentiam. Ex alia parte vero cum summopere publico bono societatis consulat recta conjugiorum ordinatio, et nulla adsit peculiaris auctoritas ad hoc instituta, potestas eadem conjugia dirigendi necessario debet transire in personas principum — ne societas civilis damnum gravissimum patiatur, — qui proinde non jure proprio, sed *devolutivo* dumtaxat potiuntur quoad matrimonia infidelium (1).

APPENDIX

De Matrimonio civili ac de præcedentia ejusdem.

Civile matrimonium consideratur vel tamquam mera cæremonia, vel tamquam legitimus contractus. In priori casu, civilis potestas illud præcipere valet; in altero casu prorsus negandum.

---

(1) Instr. S. C. de Prop. Fide, 26 Junii 1820; 12 Martii 1821; S. Off., die 24 Sept. 1854.

Ratio liquido patet. Inter christianos nullum dari potest matrimonium quod uno eodemque tempore Sacramentum haud sit. Hinc quæcumque maritalis unio extra matrimonii Sacramentum suscepta, intrinsece mala est; proindeque omnino dam-nabilis.

Matrimonium civile sensu exposito acceptum, est *a)* reli-gioni quam maxime injuriosum — *b)* naturali juri contrarium — *c)* libertati conscientiæ repugnans — *d)* moralitati publicæ noxium.

a) Est *religioni quam maxime injuriosum*, quia divinam negat revelationem, quæ manifeste docet matrimonium esse verum ac proprie Sacramentum, subtractum totaliter quoad essentiam a sæculari auctoritate et omnino Ecclesiæ subjectum; — ipsam inficiatur Ecclesiæ naturam, cum ejus auctoritatem sibimet usurpare Status non erubescat.

b) Est *juri naturali contrarium*; nam, intrinseca attenta matrimonii essentia, apparet ipsum nullatenus ex voluntate Status procedere aut ab ejus nutu arbitrioque pendere, sed illud præcedere constat tempore, natura ac fine. Hinc loquentes de civili competentia quoad matrimonium moderandum, diximus repetendam esse ex jure non originario, sed *devolutivo* tantum.

c) Est *libertati conscientiæ repugnans*. Et revera: lex ma-trimonium civile singulis subditis imponit, velint aut nolint, cum Status ut legitimam unionem maritalem ipsum solummodo habeat; cives, ne pœna percellantur, coguntur illud contra-here, et quidem, juxta intentionem Status, non ut meram cære-moniam, sed ut verum matrimonium. Quid scelestius quam subditos catholicos ad propriam conscientiam denegandam in-ducere?

d) Est *moralitati publicæ noxium*. Lex enim protegit, de-fendit, ut *legitimos* tuetur infandos concubinatus eorum, qui vinculo civili tantum copulati, nuptias religiosas spernunt, mo-rum integritatem publice lædunt, scandala pariunt innumera. Quid horribilius?

Ecclesia tamen ad evitanda quæcumque mala consecutaria vult ut catholici nupturientes cæremoniam civilem expleant. Quapropter opportunas edidit instructiones per organum S. Pœ-

nitentiariæ sub die 15 Jan. 1866. Parochi nequeunt matrimonio assistere eorum qui aut nolint aut nequeant, juxta legem, actum civilem ponere, singulisque in casibus recurrendum est ad Ordinarium et ipsius exquirenda sententia.

Præcedentia in eo consistit quod fideles nequeant matrimonium religiosum contrahere, quin prius actum civilem posuerint; et quod ipsi Ecclesiæ ministri prohibeantur assistere, nisi civilis jam cæremonia expleta fuerit. Et hoc quidem sub pœnarum comminatione, sive quoad contrahentes, sive quoad ministros.

Lex ista est *a)* impia — *b)* absurda — *c)* contradictoria — *d)* ac perniciosa quam maxime.

a) Est *impia* multiplici ratione: 1° quia conscientiæ libertatem civium atrociter violat: 2° quia religiosum matrimonium civili actui subicere vult: 3° quia jura Ecclesiæ usurpat eamque mancipium Status reddit ac sacerdotes veluti ipsius officiales considerat, ita ut, spreta immunitate personali, qua condecorantur, contempta Ecclesiæ potestate, ac plenissima libertate sacri muneris, illos pœnis afficere nefario ausu aperteque injuria audeat.

b) Est *absurda*: matrimonium enim religiosum non iisdem legibus regitur ac civile, sed maximum adest discrimen ecclesiasticas inter et civiles præscriptiones, ita ut quandoque subditi catholici nuptias religiosas inire queant, non autem civilem actum ponere; e contra quandoque possint civili cæremoniæ satisfacere, non vero matrimonium religiosum contrahere, aliquo obstante impedimento. Jamvero istis in casibus quid faciendum? Lex humana aut divina, ecclesiastica vel civilis prævalere debet?

c) Est *contradictoria*. Status nullum valorem tribuit matrimonio coram Ecclesia inito, illudque prorsus spernit. Jamvero cum agitur de actu civili ponendo, cur tantam curam sibi vindicat de matrimonio etiam religioso, quod semper rejicit atque contemnit? Cur Status, qui systema *separationis* libenter amplexatus est, vult adhuc sese negotiis ecclesiasticis immiscere ac Sacramentorum celebrationem pœnis plectere? Nemo non videt manifeste Statum sibimet contradicere.

d) Est *perniciosa quam maxime*. Etenim cives, qui prohibentur actum civilem præstare, ne matrimonium quidem religiosum contrahere possunt, cum lex id vetet. Hinc turpissimus oritur concubinatus, scandalis innumerisque familiæ malis via aperitur.

ARTICULUS III.

De Sacramentalibus.

1° *Definitio ac divisio*. — 2° *Jus Ecclesiæ*.

3° *Cultus mortuorum*. — 4° *Crematio*.

1° *Definitio ac divisio*.

Sacramentalia communiter definiuntur: *ritus sacri quibus Ecclesia utitur ad sanctificationem impetrandam ac significandam*.

Quædam ex Sacramentalibus sunt actus solemnes *per se stantes*, quædam *concomitantes* aut Sacramentorum administrationem aut eucharisticum sacrificium. *Per se stantes* sunt publicæ preces, benedictiones, consecrationes, aliique externi ritus qui ex Ecclesiæ institutione nonnullos spirituales effectus pariunt: *concomitantes* sunt omnes ritus qui adhibentur in conficiendo Missæ sacrificio atque Sacramentis administrandis, qui essentiam minime attingunt.

Sacramentalia, ut notum est, non operantur ex opere operato, sed tantum ex opere operantis; efficaciam tamen maximam habent ob preces Ecclesiæ ejusque institutionem.

Quomodo dividuntur?

Divisio communior penes Auctores est illa quæ ex effectibus desumitur, juxta vulgatum versiculum: « *Orans, tinctus, edens, confessus, dans, benedicens* ».

Orans omnes preces indicat quæ solemniter in liturgia recitantur, seu Dominicam Orationem aliasque ab Ecclesia institutas atque præscriptas. *Tinctus* indicat usum aquæ benedictæ ac sacras unctiones. *Edens* respicit panem benedictum,

qui, primis temporibus, porrigebatur catechumenis, loco Eucharistiæ, vel baptizatis, die solemnî Paschatis; in genere autem quælibet esculenta ab Ecclesiæ ministro benedicta. *Confessus* concernit generalem confessionem, quæ in Missa, officio divino ac Eucharistiæ sumptione peragitur. *Dans* indicat eleemosynas ab Ecclesia præscriptas. *Benedicens* varias benedictiones significat, quæ solemniter peraguntur.

De singulis nihil dicimus in specie, cum jus privatum spectent.

Nos brevius sacramentalia dividimus in: 1° *privata* et *publica* — 2° *vivos* et *mortuos respicientia* — 3° *singulos distributive* et *plures collective* attingentia in ordine ad sanctificationem.

2° Jus Ecclesiæ.

Attento fine Sacramentalium, Ecclesia habet plenum atque exclusivum jus. *Plenum*, quia Sacramentalia ipsam religionem directe et immediate attingunt, cujus cura totaliter Ecclesiæ demandata est, ita ut valeat ipsa auctoritate sua decernere quidquid rectum religionis exercitium postulat. *Exclusivum*, quia ad finem spiritualem et supernaturalem Sacramentalia referuntur, ex dictis: jamvero in iis quæ ordinis sunt spiritualis ac supernaturalis, Ecclesiæ competit exclusiva potestas. Ideo nullo sub prætextu civilis societas potest sibi vindicare aliquod jus, sicuti constat quandoque factum fuisse atque etiam a nonnullis auctoribus, cæsarismi imbutis principiis, propugnatum.

Hinc quoad templa, processiones, imagines publicas, tempus, modum, ritum, linguam etc. sacrarum functionum plenissimo jure Ecclesia disponit. De singulis in specie, consule opus magnum (1).

3° Cultus mortuorum.

Ut potestas Ecclesiæ clare dignoscatur, revocanda sunt principia doctrinæ catholicæ.

---

(1) Vol. II, pag. 263 ss.

Quid fides docet quidque ratio confirmat?

a) Vinculum dilectionis ex ligamine sanguinis aut amicitiae oriens, per mortem non extinguitur, sed constans atque jure perseverat, etiam post obitum, historia animoque teste (1).

b) Corpus hominum christianorum particeps in vita fuit charismatum caelestium ac bonorum operum, cum in baptismo, confirmatione, Eucharistia, ordine sacro, extrema unctione, membra ipsa physice contactum habuerint cum re divina; et ideo sanctitatis quodammodo characterem impressum habuerunt, ceu Patres loquuntur. Præterea in bonis operibus peragendis corpus ministerium præbuit; qua de causa honore ac reverentia dignum est.

c) Fides luculenter docet mortem non esse nisi transitum ad vitam sempiternam; animum nunquam dissolvi; cadavera non in perpetuum extinguere, sed aliquando in vitam revocanda esse, ita ut quilibet christianus dicere valeat: « *Reposita est hæc spes mea in sinu meo... In novissimo die de terra surrecturus sum: et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum meum. Quem visurus sum ego ipse, et oculi mei conspecturi sunt, et non alius* » (2).

d) Fides præterea docet piam cum defunctis communionem nullatenus esse inutilem aut supervacaneam, sed valde fructuosam tum ipsis, si in purgatorio versantur, tum nobis, quatenus eorum intercessione quam maxime adjuvamus.

Vinculum enim charitatis nullo pacto per mortem dissolvitur, cum triplicis Ecclesiae membra vineta retineat, *militantis, purgantis et triumphantis* (3).

Ecclesiae quoad sepulturam jus competit:

a) decernendi quænam loca aptiora videantur fidelium sepulturæ, pro variis temporum locorumque circumstantiis;

b) plenam libertatem exigendi relate ad cœmeteria, ita ut a laicali plane eximantur jurisdictione, exceptis normis hygienicis.

---

(1) Cfr. S. Thom. *Suppl.* LXXI, 2 ss.; *Summ. contra Gent.* lib. IV, c. 79.

(2) Job XIX.

(3) S. Thom. *Suppl.* I. c.

c) statuendi ritus speciales pro cœmeteriis consecrandis aut benedicendis;

d) leges peculiare condendi sive quoad usum, sive quoad conservationem cœmeteriorum;

e) modum decernendi sepulturæ;

f) nec non eam, justis de causis, denegandi (1).

4° Crematio.

Crematio in se considerata mala absolute dici nequit, cum a lege divina vel naturali nequaquam vetetur, sed tantum ab Ecclesiæ præcepto. Et merito profecto eam prohibent sacri canones.

a) Usus cremandi corpora adversatur consuetudini populi Hebræi, praxi Apostolorum, Patrum, Ecclesiæ universalis; igitur respuendus est.

b) Ipsi naturæ videtur repugnare, quæ abhorret ab usu ignis corpus comburentis, et libentius exoptat ut occulte dissolutio fiat, lenta quadam actione, quemadmodum alia corruptibilia dissolvi compertissimum est.

c) Vergit in detrimentum justitiæ; nam, delicto aliquo occurrente, non raro proceditur ad inspectionem cadaveris jamdiu etiam conditi, et vestigia sæpissime delicti patrati inveniuntur. Id pluries factum fuisse, ac fieri neminem latet. Jamvero, si corpus statim post mortem igni comburendum committitur, suspicione exorta de crimine, quomodo via patebit reum inveniendi?

d) Quinam cremationem exoptant? Impii, pessimi viri, adversarii Ecclesiæ, qui, pravo permoti fine, cum agatur de re vetita, omnium virium contentione eam propugnant summisque laudibus extollunt.

e) Motiva quæ dicuntur favere cremationi relate ad hygienem tutandam, expensas sustinendas, et alia hujusmodi, nullum habent valorem; imo contrarium plane evincunt (2).

(1) Cfr. opus magnum, II, p. 321-346.

(2) Cfr. opus magnum, II, p. 354 s.

f) Ecclesia expresse ac solemniter damnavit cremandi consuetudinem (1).

Ecclesiæ jus competit denegandi religiosam sepulturam iis qui ita prave vixerint ut indigni plane se exhibuerint ritibus sacris, quin ulla exinde dicatur injuria irrogari defunctis eorumve familiis.

ARTICULUS IV.

De Ordinibus religiosis.

1° *Jus Ecclesiæ.* — 2° *Officium Status.*

1°. Jus Ecclesiæ.

Omnes homines vocantur ad sanctitatem. Sanctitas vero duplex est: *positiva* et *negativa*. Ista consistit in carentia actuali cujuslibet reatus culpæ, illa in virtutum exercitio. Positiva aut negativa juxta humanam capacitatem necessario requiritur; singuli enim ex benigna Dei dispositione ad patriam sempiternam tendimus, bonum infinitum, summe optandum, prosequimur. « *Deus vult omnes homines salvos fieri* » ut inquit Apostolus (2): jamvero nemo regnum cælorum ingreditur nisi a qualibet macula immunis sit, juxta illud « *non intrabit in eam aliquod coinquinatum* » (3), et si adultus fuerit, nisi virtutum opera exercuerit, quia « *non coronatur nisi legitime certaverit* » (4) ac *certam fecerit quisque per bona opera suam vocationem*, ut Petrus admonet (5).

Cum igitur homines singuli ad æternam beatitudinem or-

---

(1) S. O. 19 Maji 1886; 15 Dec. 1886; 17 Jul. 1892. Quoad difficultates, vide opus magnum, II, p. 352 ss.

(2) I Tim. II, 4.

(3) Apoc. XXI, 27.

(4) II Tim. II, 5.

(5) II Ep. I, 10.

dinentur cumque beatitudo cælestis nullo modo absque sanctitate obtineri queat, sponte sequitur Deum omnes ad vitæ sanctitatem vocare ac ipsis auxilia opportuna suppeditare. Hæc autem communis sanctitas optime obtinetur per observantiam præceptorum sive Dei sive Ecclesiæ, per rectum sacramentorum usum quibus gratia sanctificans vel amissa recipitur vel augetur, atque semper animus repetitis adjumentis roboratur, ut bonum certamen fortiter certet. Inde sequitur Ecclesiæ jus præcepta condendi sive bonum individuale sive sociale respicientia: inde facultas ea omnia statuendi, quæ pro fidelium sanctificatione necessaria videntur.

At præter communem sanctitatem, habetur etiam sanctitas peculiaris aut status christianæ perfectionis, ad quem, ex speciali Dei impulsu, quidam vocantur. Ista peculiaris sanctitas vel christiana perfectio obtinetur per tria consilia evangelica, *castitatis, paupertatis et obedientiæ*. Tres enim sunt teterrimi hostes, qui nobiscum jugiter colluctant ac animum in perniciem adducere pro viribus conantur, seu *concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, superbia vitæ*. Iis passionibus præcipuis, ad quas ceteræ revocantur, Christus Dominus tria opposuit remedia. Concupiscentiæ carnis castitatem, concupiscentiæ oculorum paupertatem, superbiæ vitæ obedientiam sapientissime opposuit.

Tria porro enumerata consilia ut firmitus ac melius servari queant, voto firmantur.

Cum Ecclesia plenam ac supremam obtinuerit potestatem a Christo in ea omnia quæ necessaria videntur ad salutem, sponte dimanat jus plenum, supremum atque exclusivum ipsius consilia etiam evangelica moderandi.

Hinc ad ipsam pertinet:

1º recipere vota illorum, qui prædicta consilia velint in praxim deducere;

2º judicium ferre de votorum natura, substantia, validitate ac liceitate;

3º characterem solemnitatis eisdem tribuere vel minus, ita ut actus contrarii sint invalidi aut illiciti tantum;

4º congruas statuere normas pro ipsis agnoscendis ac

moderandis in foro externo, seu coram societate tum ecclesiastica tum civili;

5º consequenter ordines religiosos moderari, utpote qui sunt juridice adsociationes personarum ad completam perfectionem christianam per consilia evangelica voto firmata tendentium, sub regula ab Ecclesia recognita et adprobata.

In specie vero valet:

a) religiosos Ordines instituere tum simplicium tum solemnum votorum, et quidem ipsis Ordinibus juridicam tribuere personalitatem, ita ut sint vera corpora moralia, juribus specialibus ac privilegiis insignita;

b) regulas singularum Congregationum examinare, adprobare atque etiam pro opportunitate totaliter vel partialiter mutare;

c) omnes causas quæ vitam religiosam attingunt, dubia aut quæstiones de votorum validitate aut liceitate, de natura et obligatione professionis agere atque authentice dirimere;

d) leges condere singula instituta respicientia, peculiare normas statuere juxta Ordinum diversitatem, locis ac temporibus apprime respondentem;

e) Ordines dissolvere vel unire, gravi quacumque de causa.

Dissoluto aliquo religioso Ordine, bona ipsius devolvuntur ad Ecclesiam, seu ad illam personam juridicam, cui Ordo subiciebatur, utpote persona imperfecta; quæ bona in religiosum finem impenduntur, *nisi obstet specialis fundatorum seu donantium voluntas*. Attamen ex bonis instituti religiosi dissoluti, providendum est membrorum honestæ sustentationi.

2º Officium Status.

Religiosos quod attinet Ordines, Status tenetur:

a) eos agnoscere forma ac ratione qua ab Ecclesia instituuntur, seu tamquam personas juridicas, subordinatas Ecclesiæ ipsique homogeneas;

b) agnoscere naturam ac vim votorum, seu consequenter in ordine ad effectus civiles personas religiosas habere ut votis ac regula ligatas;

c) agnoscere in foro civili auctoritatem Superiorum in subditos religiosos, nec non minores adsociationes cum relativa potestate, in quas Ordines subdividuntur, v. g. provincias, regiones, domus, aliaque id genus;

d) agnoscere hierarchiam Ordinum, jura ac privilegia a R. Pontifice ipsis concessa aliaque omnia quæ vitam regularem concernunt.

Si autem Status non esset catholicus, teneretur nihilominus religiosas adsociationes recognoscere, saltem tamquam *privatas, jure communi fruenter*. Ratio est, quia facultas adsociationis ex ipso naturali jure profluit, ut vix non omnes adversarii ipsimet fatentur.

ARTICULUS V.

De aliis institutis religiosis lato sensu.

1° *Adsociationes*. — 2° *Opera pia*.

1° *Adsociationes*.

Locuti sumus de religiosis Ordinibus, seu de illis institutis, quorum membra vinculo votorum solemnum aut simplicium ligantur. Præter hujusmodi instituta, dantur et aliæ adsociationes finem religiosum prosequentes, quarum membra, tamen votis minime vinciuntur.

Istæ adsociationes possunt esse *publicæ* et *privatæ*: *publicæ* si ab Ecclesia agnoscantur: *privatæ* si agnitione ex parte Ecclesiæ non subsistant, sed tantum privata fidelium voluntate. Insuper adsociationes publicæ sunt duplicis generis: vel *personæ mere collectivæ*, vel *corpora vere moralia*.

Persona mere collectiva ea nuncupatur, quæ ex unione plurium personarum physicarum effluit, quatenus sociatis viribus mutuoque auxilio plures personæ velint fini religioso consulere, quin tamen ex hac unione jus distinctum oriatur a jure singulorum sociorum, sed summa tantum jurium resultet, quæ a singulis in communi fuerunt posita.

Corpus morale est adsociatio quædam, verum ac proprium jus habens distinctum a singulorum jure.

Persona mere collectiva et corpus morale non eodem modo pendent ab Ecclesiæ auctoritate.

Persona enim collectiva constituitur atque regitur a privatis, et tantum sub peculiari Ecclesiæ ponitur vigilantia, quatenus ipsa defendat jura sociorum, pactum sociale tueatur et congruum præstet auxilium. Corpus morale ab Ecclesia exclusive pendet cum ab ipsa propriam originem ac subsistentiam habeat, quatenus suam personalitatem ecclesiastica societas communicat, illudque efformat ut verum ens morale jure speciali ac distincto præditum.

Societati ecclesiasticæ competitne facultas sive personas mere collectivæ, sive corpora vere moralia instituendi? Procul dubio competit. Sane adsociationes istæ sunt quam maxime utiles fini religioso assequendo, imo intantum agnoscuntur vel creantur ab Ecclesia, inquantum fini supernaturali consulunt. Jamvero, ecclesiastica potestas jus habet ad omnia quæ necessaria aut utilia sunt. Sicut quilibet homo potest in aliam personam jura sua transferre, ita Ecclesia, quippe quæ est societas vere juridica atque perfectissima, valet jus personalitatis impertiri.

2° Opera pia.

Institutiones reddituum pro aliqua utilitate publica, puta adsistentia infirmorum, peregrinorum, orphanorum, etc. vocantur opera pia; seu omnes illæ institutiones, quæ charitatem temporalem respiciunt in favorem proximi exercendam.

Opera pia, sensu stricto accepta, sunt entia autonoma, quatenus constituuntur independenter omnino a sociis vel membris, veluti corpora moralia mixta fictione juris. Criterium autem ad dignoscendum utrum prædictæ adsociationes ab ecclesiastica vel a sæculari pendeant potestate est hoc: si charitas ex fine religioso intendatur, Ecclesiæ subjiuntur; si ex fine naturali, idest ex sensu philanthropico aut humanitatis tantum, Statui subduntur, dummodo certo constet de postrema hac intentione quæ charitatis excellentiæ meritoque minus congruit

perfecto. Compertum sane est, charitatem *meritoriam* haud esse, nisi ex fine supernaturali proxime mediateve fiat, ceu liquido eruitur e catholicæ doctrinæ principiis (1).

Porro si in limine foundationis alicujus operis pii, nihil dictum sit de fine, quid tenendum? Ita necesse est distinguere: vel opus pium institutum fuit a catholicis, vel ab acatholicis.

Si ab acatholicis, præsumitur institutum ad finem mere naturalem, nisi aliter constet de voluntate fundatorum; si a catholicis e contra, finis præsumitur semper supernaturalis. Et hoc jure merito: quisque enim præsumitur agere conformiter suis principiis, præsertim cum actum sibi onerosum et aliis utilem præstat. Jamvero christianus qui suum donat, scit opera facta ex scopo supernaturali, sibi maxime esse meritoria, ac ideo censetur voluisse merita sibimet coram Deo comparare.

Quid juris si quis affirmet se opus pium instituere ex fine religioso, et velit excludere Ecclesiæ interventum non modo ab ejus administratione, sed a qualibet etiam vigilantia in administratores? Hæc voluntas est contradictoria, quia — velit aut nolit — omnia quæ finem religiosum quomodocumque respiciunt, auctoritati ecclesiasticæ subjiciuntur; et proinde ejusmodi voluntas, utpote irrationabilis, nequaquam foret attendenda (2).

Exclusio vigilantiae societatis tum ecclesiasticæ tum civilis admittitur tantum in iis legatis piis, quæ mere *legata familiæ* dicuntur, cum nempe testator ipsorum adimplementum expresse remittit unice conscientiae suorum descendendum, vetito cujuslibet auctoritatis interventu, ad molestias quasculumque suis vitandas, pro quibus specialem fovet fiduciam. Hæc in foro externo non habentur ut juridice obligatoria ob expressam fundatoris voluntatem, modo aliter haud constet (3).

(1) Cfr. S. Thom. in 2, dist. 27, q. 1, a. 3; suppl. 3, q. 14, a. 4; 2-2, q. 26, a. 7 ss.

(2) S. Congr. Conc., in *Lucana* 12 Maji 1728; in *Teramnen.* 3 Mart. 1758.

(3) Cfr. Cavagnis, *l. c.* n. 368.

Quæri solet ab auctoribus an jus adsociationis sit naturale vel minus.

Cum unicuique competat jus sese perficiendi ac propriam activitatem evolvendi, cumque adsociatio mirifice ad hoc inserviat, nemo non intelligit primo intuitu jus adsociationis pro scopo honesto, honestisque mediis adhibitis, ex ipso jure naturali profluere.

Diximus 1° *pro scopo honesto*, quia si finis esset malus, non amplius haberet rationem boni appetendi et consequenter non esset finis: diximus 2° *honestis mediis adhibitis*, quia nemini licet inhonesta media adhibere, etiamsi agatur de fine bono obtinendo, juxta effatum illud « *finis non justificat media* ».

Ex hac doctrina ab omnibus jurisperitis recepta, maximi momenti effluit corollarium, nempe, quid sit dicendum de societate civili, quæ divinam Ecclesiæ naturam ejusque juridicam potestatem non agnoscit.

Posito quod jus adsociationis naturale sit, et quod Status jura civium naturalia nequeat destruere aut limitare, imo subditos summopere adjuvare teneatur in ordine ad bonum procurandum, sequitur civilem societatem nullo pacto posse prohibere quominus cives adsociationes instituant pro fine honesto.

Hinc, licet Status non agnoscat Ecclesiam ut societatem juridice perfectam, tamen adsociationes quæ in gremio ipsius oriuntur ex parte civium catholicorum, agnoscere debet saltem ut personas mere collectivās.

Qua de causa, Ordines regulares aliaque instituta religiosa, Status sive acatholicus sive indifferens, si veluti vera corpora moralia nolit habere, eadem saltem ut entia collectiva agnoscere tenetur, ne civium naturale jus adsociationis impio ausu lædat ac manifesta injuria.

Quæritur secundo, an privati corpus morale instituere valeant.

Corpus morale duplici sensu accipitur: vel *simpliciter ut tale*, vel *mixtum fictione juris*. Corpus morale *simpliciter ut tale* « importat societatem cujus jus est distinctum a jure singulorum, sed tamen in bonum commune eorundem, vel sal-

tem eorum qui in societate perseverabunt ». Corpus morale *mixtum fictione juris* importat societatem cujus jus non tantum est distinctum a jure singulorum, sed præterea subsistit independentem a sociis etiam simul sumptis, ita ut, deficientibus sociis omnibus, titulus entis moralis adhuc perseveret propriaque jura ac privilegia servet. V. g. capitulum Ecclesiæ cathedralis juridice remanet, etiamsi membra deficient; ita Seminarium, licet tyrones desint; ita Universitas etiamsi alumni non habeantur.

Privati possunt instituere corpus morale simpliciter, cum minime repugnet singulos socios quibusdam juribus renunciare in favorem eorum, qui in societate perseverabunt.

E contra nequeunt efformare personam moralem mixtam fictione juris. Et ratio est: *a)* quia, ex dictis, hujusmodi persona subsistit independentem a sociis etiam simul sumptis; jamvero si ex privata eorum voluntate oriretur, penderet profecto ab ipsis; *b)* insuper in conceptu personæ mixtæ includitur existentia quædam perpetua, cum, deficientibus omnibus sociis, adhuc remaneat: jamvero privati non possunt perpetuam existentiam communicare, eo ipso quod nemo dat quod non habet.

Status autem defectui privatorum consulere debet, quatenus personalitatem juridicam et fictitiam concedere tenetur, quoties privati expostulent pro alicujus honesti finis assecutione.

Quæritur tertio, num privati catholici possint in Ecclesia verum corpus morale instituere.

Negative. « Personalitates in Ecclesia, cum sint ei homogeneæ, sunt supernaturales. Jamvero ad id quod est supernaturale, homo non habet proportionem per se, sed eam accipit a Deo, facto positivo, sive immediate sive mediate. Duas autem constituit Deus personas supernaturales: personam moralem supernaturalem perfectam seu Ecclesiam, et personas physicas imperfectas; in baptismo enim constituit seu elevat personas physicas tantum, quæ personæ physicæ limitantur ad eam potestatem quæ refertur ad bonum spirituale singulorum sub Ecclesiæ regimine. Boni autem publici religiosi omnis cura data

est ipsi Ecclesiæ. Hinc persona moralis in Ecclesia, distincta ab individuïs, tantum ex facto Ecclesiæ derivare potest ». Cavagnis (l. c. n. 363).

ARTICULUS VI.

De jure Ecclesiæ circa bona temporalia.

1° *Jus Ecclesiæ acquirendi, administrandi et alienandi.*

2° *Jus Ecclesiæ imponendi tributa.*

1° Jus Ecclesiæ acquirendi, administrandi et alienandi.

Ecclesia est societas divina, sed simul etiã est societas humana, quatenus hominibus coalescit. Jamvero homines pro quolibet fine obtinendo indigent mediis propriæ naturæ congruentibus, seu temporalibus. Igitur Ecclesia si velit illos rite recteque dirigere in ordine ad finem, debet habere etiã media temporalia. Quomodo, v. g. posset ministros alere, si nihil possideret? quomodo sacras functiones peragere ad easque fideles convocare, nisi templa haberet? quomodo prædicatores in dissitas orbis regiones mittere, libros ad errores profligandos edere, cultum Dei et charitatis opera promovere, nisi bonis temporalibus frueretur pro expensis sustinendis?

Ecclesia jam a primis temporibus bona materialia cœpit possidere.

In Act. Ap., cap. II et V, mentio occurrit de pia consuetudine oblationes faciendi in Ecclesiæ favorem. Sæculo IV constat Ecclesiam bona mobilia ac immobilia possedissee, eaque acquirendi jus ipsi fuisse sive per actus *inter vivos*, ut ajunt, sive per actus mortis causa (1).

Hinc in Syllabo prostat damnata proposit. XXVI: « *Ecclesia non habet nativum ac legitimum jus acquirendi ac possidendi* ».

---

(1) Euseb. *Hist. eccl.* lib. X, cap. V; Tillemont, *Hist. des Emp.*, IV, p. 296.

Bona ecclesiastica stricto sensu duplicis sunt generis; alia quæ immediate inserviunt cultui divino, ut templa, cœmeteria, vasa sacra, vestes etc.: alia quæ redditus suppeditant pro expensis sustinendis in exercitio cultus divini, ut bona ecclesiarum et beneficiorum. Ecclesia habet jus acquirendi non modo bona primi generis, sed etiam secundi, cum et ipsa necessaria sint.

Bona Ecclesiæ temporalia fruuntur immunitate? Ita distinguendum: bona quæ *immediate* inserviunt cultui divino, videlicet primi generis, sunt exempta a qualibet civili jurisdictione, a tributis, a taxis omnibus, quia nullam præseferunt temporalem utilitatem, quæ in æstimationem venire possit, eo ipso quod consecrata aut benedicta cælestibus mysteriis persolvendis exclusive inserviunt.

Bona quæ *mediate* tantum consulunt Ecclesiæ, seu secundi generis, deberent esse pariter exempta a sæculari potestate atque a tributis.

Hoc non ex jure divino naturali, ut in casu præcedenti, sed ex jure positivo tum ecclesiastico tum civili, sicuti habebatur antea temporibus, cum inter utramque societatem mira aderat concordia (1).

Practice autem semper inspicienda est Ecclesiæ voluntas, utrum exigat exemptionem, vel minus, a tributis; utrum aliquando, justis de causis, in favorem Status remittat aut non. Id unum præ oculis habeatur: societas ecclesiastica damnum Status devitare pro viribus studet, ita ut si aliunde percipere valeat redditus ad sacra munera obeunda vel, solutis taxis, sufficientes remaneant, minime prohibet quominus leges civiles *justæ* circa tributa, bonis etiam ecclesiasticis applicentur.

Modum quod attinet acquirendi bona temporalia Ecclesia leges civiles teneturne servare?

De jure, profecto constat Ecclesiam nullo modo teneri ad civiles præscriptiones servandas, cum sit nedum independens, sed ipsa sæculari communitate superior. Hinc *per se* Ecclesia non tenetur jus positivum attendere civile, at jus tantum naturale. *De facto* autem Ecclesia servat leges civiles

---

(1) Cfr. Tillemont, *op. cit.* IV, p. 296 s.

dummodo justæ sint ac rationales; quibusdam paucis exceptis casibus. Ita v. g. lex canonica ut valida retinet legata ac testamenta ad causas pias, licet careant solemnitatibus a lege impositis: e contra, si agatur de actibus *inter vivos*, Ecclesia semper solet exigere observantiam legum civilium. Hanc praxim Ecclesiæ, ministros sacros atque fideles omnes, cognitam ac perspectam semper habere oportet.

Si Ecclesia potestate pollet acquirendi bona materialia, sponte sequitur habere et jus eadem administrandi. Hæc enim potestas non est nisi corollarium doctrinæ expositæ, necessario ac naturaliter ex ipsa dimanans.

Præterea jure etiam alienandi fruitur. Sicuti hæc facultas privatis conceditur relate ad bona sua, a paritate, quin dicamus a fortiori, Ecclesiæ concedenda profecto est. Hinc Status nullo modo potest alienationem bonorum ecclesiasticorum quocumque sub prætextu prohibere, aut limitare, v. g. quoad res pretiosas, artisticas, aliasque id genus.

2° Jus Ecclesiæ imponendi tributa.

Vindicavimus Ecclesiæ jus res temporales possidendi multiplicem ob causam: jamvero societas ecclesiastica ex se ipsa res temporales non habet: igitur fideles tenentur easdem præstare.

Fideles autem id faciunt vel sponte sua, vel non. Si *sponte sua*, nil melius; mater Ecclesia auxilia filiorum lætissimo excipit animo; si e contra nolint sponte suppeditare, potestate pollet tributa imponendi, seu taxas quasdam exigendi.

Ecclesia sibi consulit ex pietate fidelium per *oblaciones, eleemosynas, jura stolæ, taxas speciales et decimas*.

Oblaciones sunt dona ecclesiis aut ministris facta, quæ possunt esse sive res fungibiles sive non fungibiles, sive mobiles sive immobiles. Antiquitus plures habebantur. Memoria dignæ sunt *primitiæ* fructuum, messis, animalium; quæ tamen maxima ex parte in desuetudinem abiere.

Eleemosynæ constituuntur a pecunia quam fideles sponte erogant in pios usus, quæque communiter colliguntur inter sacrarum functionum solemnia.

Jura stolæ sunt quædam emolumenta ministris Ecclesiæ præstanda, v. g. propter baptismi aut matrimonii administrationem, propter functiones funebres aut similia: quantitas determinatur aut a consuetudine aut a lege diocesana.

Taxæ speciales solvebantur antiquitus institutis piis, parrocho, episcopo ac R. Pontifici. Hinc Auctores passim memorant *seminaristicum*, *cathedriticum*, *charitativum*, *quartam decimarum*. Juridice hujusmodi taxæ adhuc vigent, licet quibusdam in locis non solvantur; proinde episcopus posset exigere seminaristicum vel cathedriticum. Tamen peculiare consuetudines temporumque mutata adjuncta sunt attendenda (1).

Circa taxas R. Pont. solvendas, animadvertimus S. Sedem indigere mediis materialibus ad innumeras sustinendas expensas, quippe quæ plurima negotia pertractat, ingentem officium alit numerum, ecclesiarum paupertati consulit, fidei in exteris regiones propagandæ operam dat, totius catholici orbis indigentis materna pietate prospicit.

Decimæ etymologice significant decimam partem fructuum aut reddituum; realiter autem sunt quædam oblationes vel taxæ solvendæ. Dividuntur in *personales*, *reales*, *sacramentales* et *dominicales*.

Personales percipiuntur ex industria et professione hominum: *reales* ex prædiis: *sacramentales* intuitu administrationis sacramentorum et sacramentalium: *dominicales* ex pacto, conventionem, contractu aliquo gratuito vel oneroso ortum habent, ac rerum dominio ita adhærent, ut ad quascumque transierit personas, necessario sint solvendæ.

Lex civilis pluribus in locis abolevit decimas sacramentales, ita ut privati eximantur ab onere easdem solvendi, et Status ærario publico compenset; dominicales autem commutavit.

Practice loquendo, melius est quod necessaria Ecclesiæ præstentur immediate a fidelibus, vel a publico Status ærario?

Non diffitemur hinc inde haberi et utilitates et incommoda.

---

(1) De his aliisque taxis cfr. opus nostrum, *De visit. SS. Liminum* etc., II, p. 164-184.

Utilior esset solutio ex parte publici ærarii, quatenus *a)* vitarentur jurgia, simultates, quæstiones plurimæ, quæ habentur quotidie plus minusve in exactione: *b)* emolumenta essent certa ac integra; dum e contra fideles, potissimum frigescente propter malitiam temporum ipsorum pietate, non singuli reddunt Ecclesiæ id ad quod tenentur. Hæ sunt utilitates.

Incommoda nonnulla habentur, posita solutione ex publico ærario, quatenus *a)* ministri ecclesiastici penderent a Gubernio, ita ut non amplius liberi ac independentes dici possent in exercitio divinorum munerum: *b)* Status, principiis indifferentismi innixus, posset inopinato actu negare subsidia statuta in Ecclesiæ favorem.

Ad hanc quæstionem solvendam plures circumstantiæ sunt considerandæ, et præcipue expectandum authenticum judicium auctoritatis ecclesiasticæ. Pro nostri ingenii exiguitate, id asserere arbitramur: Si Status est de jure et de facto catholicus, præferenda videtur solutio ex parte publici ærarii; contra, si Status est de facto acatholicus vel indifferens, præferenda videtur solutio ex parte singulorum fidelium (1).

ARTICULUS VII.

De jure Ecclesiæ circa temporalia quæ specialem relationem cum spiritualibus habent.

- 1° *Doctrina Ecclesiæ.* — 2° *Delicta.* — 3° *Causæ.*
4° *Potestas indirecta in temporalia.*

1° Doctrina Ecclesiæ.

Materiæ mixtæ, ut alibi diximus, illæ dicuntur quæ duplicem finem respiciunt, sive temporalem sive spirituales; qua

---

(1) Qui cognoscere velit potestatem qua pollet R. Pontifex relate ad principes, consulat opus magnum, II, p. 443 ss., vel aliud opus nostrum, *Chiesa e Stato*, p. 535 ss.

de causa ad utramque auctoritatem, ecclesiasticam et civilem, referuntur.

Hinc unaquæque societas habet jus moderandi materias mixtas in ordine ad suum finem.

Ecclesia proinde non tantum facultate pollet circa res supernaturales atque effectus inseparabiles ipsarum, sed insuper circa easdem res temporales quæ cum spirituali ordine connectuntur. Hoc ex principiis clarissimis juris publici manifesto deducitur. Nulla siquidem adest repugnantia. Non habetur repugnantia ex parte finis, quia materia, cum sit mixta, refertur etiam ad finem spiritualem: non habetur repugnantia ex parte ordinis servandi, quia Ecclesia est superior civili societate eique nullo modo subjicitur: non habetur repugnantia ex parte competentiae, quia, posita relatione ad finem, competentia ipso facto supervenit. Res porro temporales cum fine spirituali connexæ, quas nos breviter exposituri sumus, in duplicem classem dividi possunt: in *delicta*, videlicet, *proprie dicta*, et *causas simpliciter*. Pauca de utrisque.

2° Delicta.

Ecclesiæ jus competit judicium proferendi *a)* circa *delicta cum scandalo* — *b)* circa *delicta contra morum honestatem* — *c)* circa *quodlibet peccatum, de quo in foro externo constet*.

a) Auctoritas ecclesiastica omnium virium contentione curat ut fideles sanctitatem assequantur, qua condecorati æterna beatitudine digni fiant. Ad hunc finem leges condit, præcepta tradit, exemplum bonorum operum nunquam non commendat atque a christicolis exigit. Jamvero si quis crimen patret scandalum aliis præbens, non tantum graviter delinquit in se ipsum, quatenus injuriam Deo irrogat ac propriam spernit sanctificationem, sed etiam quatenus alios conatur avertere a recta via et in peccatum adducere. Qua de causa ordo socialis ecclesiasticus violatur; et proinde Ecclesia pleno jure potest procedere ad punitionem criminis cum scandalo patrati. Hoc tamen minime impedit quominus auctoritas civilis valeat et ipsa reum pœna percellere.

b) *Delicta contra morum honestatem* specialem inducunt

malitiam quatenus peculiari modo fini Ecclesiæ adversantur. Etenim finis ejus in sanctitate consistit: atqui nihil tam directe ac immediate opponitur sanctitati assequendæ, quam vitæ inhonestas. Unde non modo ratione scandali, at etiam ratione *inhonestatis* simpliciter, Ecclesia crimina punit.

c) Ecclesia insuper corripere valet omnes fideles propter peccatum quodcumque, dummodo in foro externo innotescat. Ratio est, quia ecclesiastica potestas procurare tenetur salutem *singulorum*; proinde non tantum prædicta crimina, quæ ordinem sociale turbant, vel quæ jura aliena lædunt, pœnis compescere debet, sed etiam pravam uniuscujusque fidelis voluntatem corrigere tenetur. Id clare deducitur ex cap. *Novit ille, XIII, de judiciis*: « Cum enim non humanæ constitutioni sed divinæ potius innitatur, quia potestas nostra non est ex homine, sed ex Deo, nullus qui sit sanæ mentis ignorat, quin ad officium nostrum spectet de quocumque peccato mortali corripere quemlibet christianum; et si correctionem contempserit, per distractionem ecclesiasticam coercere ».

Hinc Ecclesia urget nonnullas obligationes ac punit quædam peccata circa res temporales, quæ lex civilis minime attendit. Hoc contingit v. g. in contractibus quoad pretium, vitia rerum, etc.

3° Causæ.

Christus penes Matth. XVIII ita loquitur: « *Si peccaverit in te frater tuus, vade corripe eum inter te et ipsum solum... Si te non audierit, adhibe tecum unum vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum; quod si non audierit, dic Ecclesiæ; si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus* ».

Ex his verbis manifesto eruitur Ecclesiam habere potestatem judicium proferendi circa controversiam inter fideles exortam. Hæc autem controversia non tantum res spirituales, sed et temporales respicere potest; quapropter Ecclesia ut videre possit cuinam faveat ratio, an culpa adsit vel minus, judicat etiam de controversia temporali, quæ est materia et causa peccati.

I. Judex ecclesiasticus valet cognoscere causas temporales inter laicos, quoties sæcularis auctoritas non vult aut negligit justitiæ satisfacere, prouti expresse edicitur in c. vi et x *de foro competenti*.

Causæ temporales per se ad civilem pertinent magistratum. Attamen *indirecte*, ratione auferendi peccatum vel ejus occasionem, agi possunt penes Ecclesiam.

II. Ecclesia habet jus interveniendi, quoties sententiam civilis auctoritas protulerit manifesto iniquam. Sententia enim manifeste iniqua nullam obligationem inducit in foro conscientiae et ecclesiastico; proinde pars victrix est in peccato vel saltem in occasione peccati, si edita utatur sententia. Qua de causa supervenit jure merito Ecclesia ad corrigendum defectum; atque ita indirecte judicium fertur in ipsam controversiam temporalem, non quatenus est temporalis, sed quatenus causa peccati est, seu spiritualis.

III. Auctoritas ecclesiastica causas miserabilium personarum pertractat, quibusdam in casibus. Isti casus in jure canonico expresse recensiti sunt sequentes: a) si miserabiles personæ nequeant obtinere justitiam a judice laico; — b) si viduæ, pupilli, vel aliæ personæ violentiam passæ sint ac rebus suis fuerint expoliatæ; tunc judex ecclesiasticus agere potest per interdictum *unde vi* ad possessionem recuperandam; — c) si personæ pauperes sint, semper ad Ecclesiæ tribunal recurrere possunt. Id clare deducitur ex cap. xi ac xv *de foro competenti*.

IV. Causæ quæ adnexam habent obligationem ex juramento obortam, penes ecclesiasticum tribunal videri possunt. Juramentum enim est res sacra et religiosa; hinc si contractui aut promissioni juramentum accedat, statim oritur, præter vinculum justitiæ aut fidelitatis obligatio ex religione. Quapropter causa, licet temporalis natura sua, pertractari potest ab Ecclesia ipsa.

V. Idem dicendum de omnibus causis connexis. Connexio causarum quadruplici modo contingit: 1º ex dependentia unius ab alia, v. g. principalis ab incidentalī; 2º ex actione generali quæ ad plura sese extendit, v. g. actio tutelæ; 3º ex

personarum ratione; 4° ex titulo, qui plures quæstiones attingit.

Relate ad I. modum, dicimus id evenire cum aliqua temporalis quæstio incidit in quæstionem fori ecclesiastici. Quocasu, judex ecclesiasticus habet jus utramque solvendi controversiam: spiritualem, quatenus ad suam ordinariam pertinet competentiam: temporalem, propter nexum intimum inter easdem, ita ut una videri nequeat quin alia soluta fuerit.

Minime tamen licet a paritate ratiocinari quoad judicem sæcularem, asserendo nimirum et ipsum causam spiritualem cum temporali connexam solvere valere. Auctoritas inferior nunquam potest judicium ferre circa res ordinis superioris; e contra judex superior dijudicare certissime valet de rebus inferioris ordinis.

Relate ad II. modum, continentia causarum adest, quando plures ac diversæ res vel causæ continentur sub una generali actione.

Relate ad III. modum, causarum connexio habetur cum clericus et laicus sunt conveniendi ut rei in eadem quæstione. Causa non debet sejungi quoad clericum et laicum, sed apud eundem judicem discutienda est. Jamvero clericus fruitur privilegio fori, seu plena immunitate a laica jurisdictione; unde judex sæcularis non potest judicium exercere quoad clerici personam. Quapropter causam integram apud tribunal ecclesiasticum pertractari oportet, videlicet tum quoad clericum tum quoad laicum. Sæculis elapsis, pluries id factum fuisse historia docet, cum mira aderat concordia jus romanum inter et canonicum; hodieum non amplius fit.

Relate ad IV. modum, causarum continentia contingit in quantum ex eodem titulo, plures quæstiones oriuntur, ita ut si una pertineat ad judicem ecclesiasticum, et alias ad ipsum spectare manifestum sit.

Hinc Innocentius III in c. *Per venerabilem XIII*, qui filii sint legitimi, dicit: « Non solum in Ecclesiæ patrimonio, super quo plenam in temporalibus gerimus potestatem, verum etiam in aliis regionibus, certis causis inspectis, temporalem jurisdictionem *causaliter* exercemus ».

V. g. si proponatur causa de adulterio viri, pro divortio semipleno obtinendo, hæc natura sua ad tribunal ecclesiasticum pertinet; sed ex crimine adulterii et ex secuta separationis sententia, sequitur nova causa de dotis restitutione, quæ per se auctoritati civili competit; at ratione tituli, discussio utriusque causæ ab eodem iudice ecclesiastico fieri potest.

In causis prædictis, potestas iudicium ferendi non spectat *exclusive* ad Ecclesiam.

Porro ad omnem confusionem vitandam, hæc animadvertisse juvabit:

1º Iudicium cujuslibet causæ sub respectu *spirituali* competit *exclusive* Ecclesiæ, quippe quæ tantum competens apparet.

2º Iudicium causæ sub respectu *temporali* pertinet *exclusive* ad Ecclesiam, si causa aut respectus temporalis separari nequeat ab elemento spirituali; si autem separabilis sit, habetur causa mixti fori, et consequenter cognitio ipsius utrique potestati, civili ac ecclesiasticæ, subjicitur.

3º In causis mixti fori, locus datur præventioni, seu ille iudex habet jus causam definiendi qui prius eam cognoscendam adsumit; quin alter iudex possit actionem quomodocumque lædere.

4º Haud tamen repugnat quominus crimen ab utraque potestate diversimode puniatur. V. g. quod civilis auctoritas pœnis temporalibus reos percemat, Ecclesia autem censuris. Imo non tantum attenta finis diversitate, sed etiam si in altero foro crimen non fuerit sufficienter punitum, in alio iterum puniri potest.

4º Potestas indirecta in temporalia.

Ex iis quæ huc usque tradidimus liquido eruitur, ut alibi jam vindicavimus, Ecclesiæ competere potestatem indirectam in temporalia. Ejusmodi potestas non est simpliciter *directiva*, ceu contendit Bachofen (1); sed vere propriæque *jurisdictionalis*.

(1) *Summa juris ecclesiastici publici*, p. 136.

Porro *indirecta* ex eo nuncupatur, quod, cum res natura sua temporalis sit, nonnisi indirecte ad finem spiritualem refertur et hac ratione obnoxia fit ecclesiasticæ potestati. Quapropter jurisdictio Ecclesiæ in res temporales fertur, non quatenus sunt temporales, sed quatenus sunt indirecte res spirituales, ut manifesto liquet ex cap. *Novit ille*, superius allegato.

Indubitanter putamus sententiam, quæ Ecclesiæ abjudicat potestatem indirectam, nedum probabilitate quavis carere, sed *temerariam* plane esse. Ceterum candide fatemur patronos sententiæ adversæ potius verbis, quam re, ab aliis differre auctoribus; nihilominus optandum est, ut verborum quæstio omnino seponatur ac universi theologi et canonistæ aperto doceant Ecclesiæ re ipsa competere potestatem indirectam in temporalia (1).

---

(1) Cfr. opus nostrum, *Chiesa e Stato*, p. 537 ss.; Bachofen, *loc. cit.*; Bellarm. *Controv.* lib. V, cap. 6; Moulart, *op. cit.* p. 208; Laurentius, *Institutiones juris eccl.*, p. 670; Wernz, *op. cit.* I, n. 31.

CAPUT III.

DE POTESTATE ORGANICA ECCLESIAE

ARTICULUS I.

De organizatione territoriali.

1° *Notio ac divisio.* — 2° *Jus Ecclesiae.* — 3° *Officium Status.*

1° Notio ac divisio.

Civilis societas est organica, attento fine; organizatio autem habetur per synthesim, quatenus ordinatur ad supplendam familiarum insufficientiam, quæ familiæ inter se independentes uniuntur in civitates, civitates in regna, et sic civilis resultat communitatis corpus.

Ecclesia ratione finis minime est organica; attamen talis est ex Christi positiva voluntate. Organizatio porro non fit per synthesim, sed per divisionem aut analysim, quatenus homo prius membrum efficitur Ecclesiae universalis, dein uni vel alteri ex particularibus ecclesiis adscribitur. Hinc territorialis organizatio consistit in hoc, quod Ecclesia universalis, quæ ad extremos usque orbis fines protenditur, in plures dividatur particulares ecclesias seu diœceses. Præter autem hanc divisionem, dantur et aliæ sive majores sive minores.

Majores divisiones sunt provinciæ, exarchatus et patriarchatus, seu gradus supra episcopales: minores recensentur vicariatus foranei, archidiaconatus et parœciæ, seu gradus infra episcopales.

Organizatio territorialis est de jure divino vel humano? *Fundamentaliter et remote* est de jure divino; nam ex Christi mandato R. Pontifex universam Ecclesiam gubernare tenetur: jamvero neminem latet impossibile esse Pontificem per se sin-

gulos fideles pascere valere, nisi alios pastores subordinatos advocet eisque speciale assignet territorium, quo animarum curam ipsi gerant. *Formaliter* vero et *proxime* est de jure humano, quatenus Christus neque diöceses aut patriarchatus instituit, neque paröcias aut alias divisiones peregit, at solummodo ex Pontificis præscriptione oriuntur, qui tamen, eadem natura rei impellente, organizationem faciendam curavit.

2° Jus Ecclesiæ.

Cum R. Pontifex munus acceperit pascendi agnos et oves, confirmandi fratres, ligandi ac solvendi, cumque ipse nullo modo valeat immediate regere et gubernare integram societatem christianam, profecto constat jus ac officium habere iis utendi mediis, quæ tanto muneri adimplendo utilia, imo et necessaria videntur. Jamvero medium non modo congruum, at omnino necessarium pro catholici orbis regimine est divisio universalis Ecclesiæ in particulares sectiones territorii, ita ut singulis pastoribus singula territoria assignentur, sub dependentia semper R. Pontificis.

Diximus consulto *sub dependentia R. Pontificis*; nam ipse est fundamentum Ecclesiæ, centrum fidei, magister universalis et pastor; ipse tota plenitudine gaudet jurisdictionis, ceu Vaticana definivit Synodus; ab ipso quidquid potestatis competit clericis cujusque gradus et conditionis originem ducit, nulla exceptione facta, neque quoad episcoporum jurisdictionem. Unde omnes illi, qui potestate aliqua fruuntur in Ecclesia Christi, intantum habent inquantum eam de manu Pontificis acceperunt, et intantum retinent inquantum eidem plene subjiciuntur.

Hoc in genere. In specie autem Ecclesiæ competit jus

a) instituendi paröcias, vicariatus, diöceses, provincias, exarchatus et patriarchatus, juxta temporum et locorum necessitatem;

b) conjungendi, dismembrandi, dividendi, prout bonum animarum exigit;

c) etiam supprimendi, cum necessitas aut utilitas id postulat.

Jus autem Ecclesiæ est *liberum, absolutum, exclusivum*.

Liberum quatenus in organizatione non pendet neque a populo, neque a rege, neque ab alia quacumque persona, ita ut sacrilegium foret exercitium istius potestatis præpedire.

Absolutum quatenus restrictioni aut limitationi minime subjicitur, nec ab aliqua conditione vim repetit; unum requiritur tantum pro organizandis territoriis, *bonum* videlicet *Ecclesiæ*.

Exclusivum quatenus nihil potestatis spectat ad alias personas; ita ut juridice nequaquam opus sit consensu plebis aut principis in parœciis vel diœcesibus instituendis. Ne dicas Ecclesiæ moris esse, ut interpellet etiam incolas antequam ad erectionem novæ parochiæ deveniat; hoc non juris præcepto, al solummodo benignitati Ecclesiæ adscribendum est.

3° Officium Status.

Status debet recognoscere liberam Ecclesiæ potestatem se organizandi. Caveat vero ne obicem ponat, aut marte suo fines determinet diœceseon et parochiarum.

Qua de re duos errores profitentur regalistæ.

Dicunt *primo* territorium diœcesis semper aptandum esse territorio uniuscujusque provinciæ, et parochiæ fines eosdem esse oportere ac Communitatis. Ex hoc principio inferitur jus Status prohibendi quamlibet divisionem aut erectionem, quæ traditæ regulæ adversetur.

Affirmant *secundo* Status saltem requiri consensum pro nova parochia aut diœcesi fundanda, aut coarctanda vel amplianda. Status enim — inquit — et singulorum civium et ipsarum Communitatum bonum curare tenetur: jamvero erectio novæ parochiæ aut diœcesis, vel dismembratio aut extinctio attingit immediate cives, Communitates ac provincias, multiplicem ob causam. Hinc merito ad Statum facultas spectat interveniendi. Eo vel magis quod civilis societas bona temporalia præstat ecclesiasticis ministris; qua de causa æquum est ut aliquod jus etiam Statui adjudicetur.

Hæc aliaque sophismata facillime diluuntur.

ARTICULUS II.

De personali organizatione.1° *Graduum varietas.* — 2° *Ecclesiæ jus.*1° *Graduum varietas.*

Quemadmodum corpus humanum pluribus membris constat, quæ habent singula particulares operationes exercendas, quæque adeo copulantur ac mirifice uniuntur inter se ut quoddam unum efforment, ita Ecclesia est societas pluribus ex membris coalescens, ligamine strictissimo devincta ad unum mysticum corpus constituendum. Jamvero vinculum morale uniens membra cujuslibet societatis est auctoritas; hinc quo numerosiora sunt membra, eo major debet esse auctoritas; quo diffusiora, extensior ac latior oportet sit et auctoritas; nam vinculum directe immediateque afficere debet membra.

Sed hoc in Ecclesia imperfecte omnino contingeret, si R. Pontifex unus universum catholicum regeret orbem. Requiritur ergo quod auctoritas capitis in membra descendat gradatim usque ad infima; seu quod suprema potestas alteris atque alteris communicetur, et sic participata ac per universum diffusa orbem omnes attingat, ut vere unum corpus efforment fideles.

Idem argumentum quo necessitatem organizationis temporalis ostendimus, valet etiam pro organizatione personali. Imo a fortiori.

Quomodo enim Pontifex potest per se verbum Dei prædicare cunctis gentibus, sacramenta administrare, devios corrigere, infirmos solari, aliisque muneribus sacris fungi, nisi socios adsciscat eisque jurisdictionem committat *ex officio* exercendam?

Igitur institutio graduum in ecclesiastica hierarchia est prorsus necessaria.

Plures sunt gradus. Primum locum, ut ita dicamus, tenent

episcopi, quippe qui ab eodem Spiritu Sancto positi fuere ad regendam Ecclesiam Dei; supra episcopos dantur *metropolitani*, *primates*, *patriarchæ*, *legati* et *Cardinales*.

Metropolitani vocantur qui præsunt alicui provinciae ecclesiasticæ, in qua plures habentur dioceses et consequenter plures episcopi suffraganei, qui a metropolitano dependent. Origo istius gradus a nonnullis Patribus et scriptoribus etiam hodiernis ævo apostolico non immerito adscribitur.

Primates medium locum retinent inter patriarchas et metropolitanos; sunt veluti legati Pontificis, quibusdam sedibus addicti episcopalibus, speciali potestate jurisdictionis fruentes in aliquam regionem. Habebantur sive in Occidente sive in Oriente: v. g. carthaginiensis, cantuariensis, lugdunensis, toletanus, ephesinus, cæsareensis, etc. Hodie jura quibus antiquitus pollebant vel omnino evanuerunt vel quam maxime imminuta fuerunt (1).

Patriarchæ, ut ipsa vox innuit, jure quodam fruuntur in episcopos, metropolitanos et eosdem primates alicujus regionis.

Dignitas patriarchalis per se non competit nisi ecclesiis a Petro fundatis, idest antiochenæ, alexandrinæ et romanæ. Dein extensa fuit ad ecclesiam hierosolymitanam atque constantinopolitanam. Dantur et minores patriarchatus: v. g. aquilejensis nunc venetus, toletanus, et ulyssiponensis. Recensentur etiam patriarchæ ritus orientalis v. g. Maronitarum, Melchitarum, Armenorum.

Legati nuncupantur qui a R. Pontifice mittuntur in aliquam provinciam cum jurisdictione ordinaria.

Alii sunt *nati*, alii *missi*. *Nati*, si munus legationis alicui sedi determinatæ affixum existat: *missi*, si immediate a Pontifice mittantur pro negotiis gerendis, vel penes principem civitatis, quocumque nomine vocetur, vel penes episcopos et fideles ad res pertractandas nomine Pontificis.

Cardinales consilium Pontificis efformant et in Sacris Congregationibus speciali donantur munere (2).

(1) Cfr. opus nostrum, *De visitatione SS. Liminum* etc., I, p. 73.

(2) Cfr. opus nostrum, *De Curia Romana*, II, p. 411 ss.

Collaterales episcopis adsunt *prælati nullius*, qui episcopali potestate plus minusve pollent: *vicarii apostolici*, qui in duplicem dividuntur classem, secundum quod mittuntur ad loca, in quibus nulla exstat hierarchia ecclesiastica constituta, vel in regiones, ubi hierarchia habetur. Primi vocantur *vicarii simplices*, si episcopali insigniti sint caractere: *præfecti apostolici*, si hoc destituantur caractere. Secundi appellantur *administratores* aut *vicarii apostolici*, et mittuntur in aliquam diocesim, sede vacante ac etiam plena, cum potestate ordinariæ jurisdictionis et cum aliis facultatibus.

Infra episcopos habentur *vicarii generales*, *vicarii foranei* et *parochi*.

Vicarii generales unum ac idem constituunt tribunal cum episcopis, et ordinaria gaudent jurisdictione, ut nunc certa asserit sententia.

Vicarii foranei præeminent parochis aliisque sacerdotibus alicujus pagi aut urbis.

Parochi potestate ordinaria pollent in foro interno ad animarum curam gerendam in aliquo determinato diocesis territorio.

Adsunt præterea *vicarii parochiales*, qui absente aut impedito paroco curam animarum gerunt: *œconomi*, qui, parochia vacante, id præstant: *vicarii curati*, qui parochiam regunt loco Capituli, monasterii, etc. quibus habitualis competit cura: *coadjutores*, qui paroco auxilium exhibent in bonum fidelium (1).

2° Ecclesiæ jus.

Plena ac independens competit R. Pontifici potestas in ordine ad fideles pascendos, sanctificandos et regendos. Et cum ipse tota plenitudine gaudeat jurisdictionis, procul dubio valet eandem communicare aliis modo ordinario vel delegato exercendam.

Omnes gradus expositi a R. Pontifice immediate aut me-

(1) De his omnibus cfr. opus nostrum, *De visitatione SS. Liminum*, I, p. 350 ss.; II, p. 56 ss.

diante profluunt, excepto episcopatu. Episcopi enim sunt de jure divino; attamen Deus auctoritatem ipsorum minime determinavit; et proinde Pontifex potest eam extendere, ac restringere, juxta temporum locorumque circumstantias, dummodo episcopi semper censeantur tamquam veri pastores.

Hinc Ecclesia valeret, rigore loquendo, suppressere gradus supra episcopales ac infra, non autem ipsum gradum episcopalem.

Duplici sub respectu considerari potest organizatio personalis in Ecclesia: tum per gradus pastorum, ut diximus, tum per pastorum collegia quatenus personæ speciali insignitæ jure simul copulatæ concilium efformant.

Sic v. g. episcopi sub metropolitani dependentia concilium provinciale constituunt, episcopi et metropolitani sub regimine primatis vel patriarchæ nationale. Auctoritas conciliorum particularium a Pontifice pendet, qui eam ampliare aut coarctare valet; et sicuti ipse per singulos pastores animarum bono consulit, ita per concilia indigentis spiritualibus diœceseon, provinciarum ac nationum optime prospicit. Quapropter jus Ecclesiæ etiam relate ad pastorum collegia merito vindicatur.

Status autem tenetur agnoscere gradus ecclesiasticos, eorum privilegia, munera et officia; debet permittere concilia, quin necessaria sit licentia ipsius pro convocatione aut pro actuum publicatione.

Exinde patet quam injustæ sint leges civiles, quæ vel prohibent a priori episcoporum consessus, vel necessariam præcipiunt veniam sæcularis auctoritatis, vel decernunt decreta conciliaria divulgari non posse, nisi ex benigna Status concessionem.

ARTICULUS III.

De jure Ecclesiæ liberæ communicationis.

1° *Jus in genere.* — 2° *Jus in specie legationis.*

1° Jus in genere.

In qualibet societate bene ordinata, oportet membra intimo nexu conjungi cum capite, et quo strictior est capitis ac membrorum relatio, eo perfectius bonum sociale attingitur.

Jamvero ejusmodi nexus non potest haberi nisi membra valeant libere communicare cum capite, et caput cum membris.

Quod asseritur de quacunque societate in genere, asserendum est etiam de Ecclesia.

Igitur inter pastores et fideles libera communicatio intercedat oportet, ita ut singuli fideles possint, quavis de causa, ad pastores episcopos recurrere atque ad R. Pontificem, et Pontifex valeat communicare cum episcopis ac fidelibus.

Et quia Ecclesia societas universalis est, quippe quæ ad universum sese porrigit orbem, et plurimas gentes amplectitur, idiomate ac moribus diversas; hinc plena libertate polere debet relate ad omnes Status, secus inutilis prorsus esset ejusdem potestas.

Et hoc jure generatim inspecto sequitur R. Pontificem posse

a) accipere appellationem a singulis fidelibus quoad causas religiosas cujusque generis;

b) prævenire discussionem causæ alicujus penes tribunalia diœcesana aut metropolitana;

c) sibi reservare causas majores, per se immediate aut per delegatos solvendas;

d) sibi reservare absolutionem a quibusdam peccatis vel

censuris, collationem quorundam beneficiorum, concessionem peculiarium beneficiorum;

e) corrigere defectus, si qui sint ex parte episcoporum in animarum regimine admissos;

f) quoslibet abusus atque excessus tum ex parte fidelium tum ex parte pastorum suprema sua auctoritate auferre.

Verum Pontifex hanc amplam auctoritatem semper minime exercet, sed tantum gravi accedente causa, et in casibus ordinariis, quibusdam exceptis, integras res iudicio episcoporum aut metropolitānorum committit, qui procedere possunt vel tamquam Ordinarii vel tamquam Sedis Apostolicæ delegati.

Prædictum jus liberæ communicationis Ecclesiæ cum subditis, ex eadem ipsius natura sponte dimanat, ita ut nullo non tempore agnitum fuerit.

Non defuerunt tamen, nec desunt sophismata adversariorum ad hujusmodi potestatem inficiandam.

Dicunt regalistæ Statui jus competere examinandi acta pontificia, bullas, brevia, constitutiones ac rescripta, quæ a Sancta Sede ad fideles alicujus nationis mittuntur, ne in ipsius quidquam contineatur in rei publicæ detrimentum.

Quemadmodum enim Status potestate pollet videndi actus officiales exteri Gubernii, eadem ratione valet juridice inspicere acta Sedis Apostolicæ. Quam inepte hæc aliaque proferantur, nemo est qui non videat (1).

2° Jus in specie legationis.

R. Pontifex nequit per se singula negotia immediate agere, plures ob causas, præsertim si agatur de negotiis, quæ extra Urbem occurrant. Proinde necessitas postulat ut alicui viro virtute atque scientia fulgenti munus committatur eadem gerendi. Ab antiquis jam temporibus Ecclesia personas peculiare deputavit ad res quasdam tractandas. Qua de causa Glossa *apocrisarios* commemorat, dicens: « *apocrisarii dicuntur nuntii Domini Papæ quasi secretarii* »; ac mentio pariter

---

(1) Cfr. quæ alibi tradidimus de *R. Exequatur* ac *Placet*.

adest in *cap. Septuaginta 12, dist. 26* et in *cap. Significasti 4, de electione* (1).

Latini autem has personas munere Pontificis fungentes appellabant *responsales*, utpote quæ responsa fidelibus aut principibus patefaciebant.

Triplicem in classem dividuntur legati pontificii: *legati nati, legati missi et legati a latere*.

Legati nati vocantur illi, qui legationis munus habent ex dignitate quam in Ecclesia obtinent, ita ut eo ipso quod determinatas occupant sedes, tamquam legati censeantur ex positiva R. Pontificis voluntate, qui nonnullis sedibus episcopalibus legationis munus assignavit. Ita v. g. archiepiscopus Cantuariensis in Anglia est legatus natus, ut constat ex *cap. Cum non ignoratis 1, de officio legati*; pariter archiepiscopus Eboracensis in Anglia ex *cap. Dilecti filii 1, de appellat.*; item archiepiscopus Rhemensis in Gallia ex *cap. Per venerabilem 13, § Verum qui filii sint legitimi*; et alii plures (2).

Attamen de facto legati nati non amplius legationem exercent.

Legati missi dicuntur prælati non Cardinales, quos Pontifex in aliquam provinciam aut nationem mittit pro munere legationis obeundo (3).

Legati a latere appellantur Cardinales, qui a Pontifice mittuntur ratione ordinaria vel extraordinaria, ad munus apostolicum exercendum (4).

Quocumque nomine nuncupentur legati, Pontifex pollet jure eos mittendi ad quemlibet Statum, ceu bonum Ecclesiæ postulat.

Sane quomodo Pontifex valet negotia internationalia rite pertractare, quæstiones ac dubia solvere, defectus corrigere,

(1) Cfr. Gambar., *Tractatus de officio atque auctoritate legati de latere*, p. 8 ss.; Cyllen., *De legato pontificio*, p. 18 s.; Maseri, *De legatis et nunciis apostolicis*, p. 15.

(2) Cfr. Schott, *Dissertatio de legatis natis*, p. 6 ss.

(3) Cfr. Rudolph., *De legatis et nunciis apostolicis*, p. 14 ss.

(4) Cfr. Gambar., *op. cit.* p. 21 s.

necessitatibus consulere, aliaque recte peragere ad concordiam servandam inter ecclesiasticam civilemque potestatem, nisi quasdam mittat personas præclarissimas, quæ *de visu* notitiam rerum acquirant ac eas opportune componant? Si enim Status civiles habent suos legatos penes Gubernia extera pro subditorum curanda utilitate, pro mutuis relationibus armonice servandis, cur hæc facultas Ecclesiæ erit deneganda, quæ strictiori ligamine cum Statibus vincitur, quæ plura atque majora habet negotia apud ipsos, quam gentes inter se?

Præter jus activum legationis R. Pontifici competit etiam jus passivum, seu recipiendi legatos singularum nationum.

Status autem debent legatis pontificiis omnes prærogativas tribuere, quas civilibus legatis attribuunt ex jure internationali.

ARTICULUS IV.

De Ecclesia qua persona juridica internationali.

1° *Conceptus personæ juridicæ internationalis.*

2° *Num Ecclesiæ notio Status congruat.*

3° *Num Ecclesiæ competat jus regalitatis, vulgo la sovranità.*

1° *Conceptus personæ juridicæ internationalis.*

Ea dicitur persona juridica internationalis, juxta communem Auctorum doctrinam, quæ est *a)* subjectum juris — *b)* independens — *c)* supremam in genere suo, hoc est jure suo existens (1).

Eumdem conceptum tradunt, mutatis mutandis, alii quoque jurisperiti (2).

---

(1) Clariss. P. Fiore (*Trattato di diritto internazionale pubblico*, I, p. 46) sic definit: « Ogni individualità che esiste *jure suo* e che ha una propria sfera giuridica, indipendente dal diritto territoriale, deve essere considerata come persona della società internazionale ».

(2) Cfr. opus nostrum, *Chiesa e Stato*, p. 165 ss.

Porro Ecclesiam esse *juris subjectum*, et quidem *independens ac supremum* in genere suo, hoc est *jure suo existens*, compertissimum plane constat ex iis quæ supra ostendimus.

Ipsimet jurisperiti divertis verbis id affirmant.

Prælaudatus Fiore (1) hæc habet: « Siccome il carattere distintivo della persona è l'individualità ed il requisito caratteristico della personalità internazionale si è quello dell'individualità indipendente dai rapporti territoriali e il consorzio religioso quello non l'acquista che col riunirsi e coll'organizzarsi intorno ad un centro o governo e riconoscendo un capo supremo, e questa non l'acquista che coll'estendere effettivamente la sua autorità su tutti i fedeli sparsi nelle diverse parti del mondo, i quali riconoscono la suprema autorità ecclesiastica ad una gerarchia con un'unità di dottrina e di culto, così nell'attuale stato di cose *non si può considerare come nella società internazionale che la Chiesa cattolica romana* ».

Item Heffter (2): « Nous croyons qu'en général les rapports entre l'Eglise et l'Etat sont régis par les mêmes principes auxquels obéissent en pratique les Etats ou pouvoirs indépendants les uns des autres dans leurs relations mutuelles ».

Clarius Imbart-Latour (3): « Il faut bien reconnaître que la Papauté constitue une souveraineté internationale et jouit des bénéfices de cette souveraineté; elle constitue une puissance politique, une force morale considérable ».

In eandem conclusionem deveniunt etiam præclarissimi De Olivart (4), Latour (5) alique.

Nec objiciant adversarii cum F. J. Stahl (6) Ecclesiam haud esse personam internationalem ob defectum juris coactivi; nam ad essentialem juris rationem nequaquam pertinet, ut externa etiam ac realis efficacia semper habeatur. Compertum sane est, ut alibi probavimus, Ecclesiam armata vi seu juris

(1) *Loc. cit.*

(2) *Le droit international de l'Europe*, p. 97.

(3) *La Papauté*, cap. VIII, p. 79.

(4) *Op. cit.* p. 105.

(5) *La Papauté en droit international*, p. 74.

(6) *Rechts-u. Staatslehre*, lib. II, § 2.

coactiva potestate pollere; quodsi nonnullis temporum rerumque adjunctis ejusmodi potestatem exercere nequeat, id ipsius culpæ adscribendum non est, sed injuriæ Statuum.

2° Num Ecclesiæ notio Status congruat.

Notionem *Status* diversimode, saltem quoad verba, proponere solent auctores, v. gr. Bodin (1), Grotius (2), Hobbes (3), Savigny (4), Ahrens (5), Waitz (6), Bluntschli (7), Contuzzi (8), Diena (9), Cimbali (10), Carnazza-Amari (11), Saredo (12).

Cum Status multiplici sub respectu considerari queat, hinc diversus penes auctores habetur ejusdem conceptus.

Canonistæ, qui hac de re disserunt, fere omnes contendunt Ecclesiæ *Status* notionem competere (13).

Bachofen, contra, expresse negat (14). Argumentis utrinque allatis mature perpensis, indubitanter adfirmamus Ecclesiæ competere notionem Status (15).

3° Num Ecclesiæ competat jus regalitatis, vulgo « la sovranità ».

Cum Ecclesia sit societas juridice perfecta, nullum dubium quin jure polleat, ut ajunt, regalitatis. Siquidem plena gaudet

(1) *De la republique*, I, 1.

(2) *De I. B.*, I, 1, § 14.

(3) *De cive*, p. 87.

(4) *Syst. des röm. Rechts*, I, p. 22.

(5) *Die organische Staatslehre*, p. 83.

(6) *Politik*, I, 4.

(7) *Diritto pubblico universale*. Traduzione, I, p. 33.

(8) *Diritto internazionale pubblico*, p. 31.

(9) *Diritto internazionale pubblico*, p. 63.

(10) *Lo Stato secondo il diritto internazionale universale*, p. 3.

(11) *Trattato di diritto internazionale pubblico*, vol. I, sez. I, cap. 1, p. 162.

(12) *Principii di diritto costituzionale*, vol. I, lez. III, § 13, p. 98. —

Cfr. opus nostrum, *Chiesa e Stato*, p. 174-190.

(13) Cfr. Hammerstein, *De Ecclesia et Statu juridice consideratis*, 74.

(14) *Op. cit.* p. 120.

(15) Cfr. opellam nostram, *Il concetto di Stato e di persona applicato alla Chiesa Cattolica. Risposta ad un articolo di A. M. Bettanini pubblicato nella « Rivista di diritto internazionale »*, p. 15 ss.; nec non opus, *Chiesa e Stato*, p. 180 ss.

legifera ac judiciaria et coactiva potestate, independenter a Statu exercenda. Porro hæc sunt præcise elementa, quæ ad constituendam juridicam personam regalem requiruntur.

« 1. Essa (1) è una società *sovrana*, secondo il Calvo (2), perchè il determinare la sua maniera di essere ed il formulare le sue condizioni di diritto non spetta ad altra società superiore, oppure all'arbitrio dei membri che la compongono, ma invece l'una e l'altra cosa ha una causa efficiente assai più nobile e sublime, quale è appunto la positiva volontà di Gesù Cristo.

« 2. La Chiesa è una società sovrana in base alla dottrina di Vattel (3), perchè possiede un potere perfetto, assoluto e supremo, e secondo il medesimo essa si governa da se stessa senza alcuna dipendenza da altri.

« 3. È parimente società sovrana in base ai criteri richiesti dal Fiore (4), perchè essa possiede il diritto di regolare, governare ed obbligare i proprii sudditi ossia i fedeli in ogni tempo ed in ogni luogo, precisamente perchè l'autorità di lei non ammette limitazione alcuna nè riguardo al tempo nè riguardo al luogo.

« 4. La Chiesa ha diritti sovrani secondo il Castellari (5), poichè essa gode di vera e propria giurisdizione.

« 5. Finalmente la Chiesa gode di una vera sovranità in base alla dottrina dello Story (6), in quanto si può dire benissimo, come fu dimostrato, ch'essa sia uno Stato, quantunque *peculiaris generis*. »

Ecclesia proinde est persona juridica internationalis, cui jura competunt regalia — *i diritti di sovranità* — ex suapte natura nec non ex Christi positiva voluntate.

---

(1) Cfr. opus nostrum, *Chiesa e Stato*, p. 192 s.

(2) *Le droit international*, vol. I, lib. II, § 41.

(3) Cfr. Calvo, *l. c.*

(4) *Loc. cit.* n. 468.

(5) *La Santa Sede*, II, p. 153.

(6) *Conflict of Law*, § 18.

I N D E X

	<i>Pag.</i>
PROŒMIUM	VII

PROLEGOMENA in jus publicum ecclesiasticum.

CAPUT I. — De jure — De societate — De legibus	1
Art. I. — De jure	1
Art. II. — De societate	7
Art. III. — De potestate societatis perfectæ in suos	12
Art. IV. — De potestate legifera	18
Art. V. — De potestate judiciali	21
Art. VI. — De potestate coactiva	23
CAPUT II. — De relationibus juridicis societatum perfectarum	32
Art. I. — De societatibus formaliter distinctis	32
Art. II. — De societatibus materialiter distinctis	35

LIBER PRIMUS De potestate Ecclesiæ in se spectata.

CAPUT I. — De perfectione juridica Ecclesiæ	39
Art. I. — De Ecclesiæ conceptu	40
Art. II. — De Ecclesiæ distinctione a civili societate	41
Art. III. — De natura juridica Ecclesiæ	42
Art. IV. — Juridica perfectio Ecclesiæ	45
Art. V. — De potestate Ecclesiæ coactiva in specie	54
Appendix — De vi armata Ecclesiæ	69
CAPUT II. — De civili societate ejusque relationibus cum individuo, familia, religione ac Ecclesia	72
Art. I. — De civili societate	72
Art. II. — Societas civilis relate ad individuum ac familiam	78
Art. III. — Societas civilis relate ad religionem	79
Art. IV. — Societas civilis relate ad Ecclesiam	86

	<i>Pag.</i>
CAPUT III. — De juridicis relationibus Ecclesiæ et civilis societatis .	88
Art. I. — De relationibus Ecclesiæ et Status catholici	88
Art. II. — De historica relatione Ecclesiam inter et Statum	95
Art. III. — Variæ theoriæ de relatione utriusque potestatis	96
Art. IV. — De separatione Status ab Ecclesia	99
Art. V. — Num liberalismus catholicus admitti possit	105
Art. VI. — De officio Ecclesiæ erga civilem societatem	107
Art. VII. — De relationibus juridicis Ecclesiæ cum Statibus aca- tholicis	108
CAPUT IV. — De potestate quæ competit Ecclesiæ ex speciali conven- tione cum civili societate	114
Art. I. — De Concordatis	114
Art. II. — De natura Concordatorum	117
Art. III. — De Concordatis ineundis et solvendis	126

LIBER SECUNDUS

De subjecto potestatis ecclesiasticæ.

CAPUT UNICUM. — De Ecclesiæ constitutione ex Christi voluntate .	129
Art. I. — De potestate Ecclesiæ	129
Art. II. — De primatu jurisdictionis Petro collato	131
Art. III. — Errores circa Ecclesiæ constitutionem	135
Art. IV. — De Episcopis	138
Art. V. — De electione R. Pontificis et Episcoporum	141
Art. VI. — De iis quæ opponuntur auctoritati Ecclesiæ	145
Art. VII. — De jure regii patronatus	149
Appendix I. — De immunitate ecclesiastica	152
Appendix II. — De immunitate R. Pontificis	155
Appendix III. — De civili principatu	157

LIBER TERTIUS

De Ecclesiæ potestate in specie quoad fidem et mores.

CAPUT I. — De potestate Ecclesiæ quoad fidem	170
Art. I. — De magisterio Ecclesiæ	170
Art. II. — De potestate Ecclesiæ fidem prædicandi	171
Art. III. — De scholis sæcularibus	176
Art. IV. — De jure Ecclesiæ quoad puerorum institutionem	182
Art. V. — De Seminariis	187

	<i>Pag.</i>
CAPUT II. — De potestate Ecclesiæ quoad mores	190
Art. I. — De jure Ecclesiæ quoad sanctificationem fidelium	190
Art. II. — De sacramentis in specie	192
Appendix — De Matrimonio civili ac de præcedentia ejusdem	201
Art. III. — De Sacramentalibus	204
Art. IV. — De Ordinibus religiosis	208
Art. V. — De aliis institutis religiosis lato sensu	211
Art. VI. — De jure Ecclesiæ circa bona temporalia	216
Art. VII. — De jure Ecclesiæ circa temporalia quæ specialem rela- tionem cum spiritualibus habent	220
CAPUT III. — De potestate organica Ecclesiæ	227
Art. I. — De organizatione territoriali	227
Art. II. — De personali organizatione	230
Art. III. — De jure Ecclesiæ liberæ communicationis	234
Art. IV. — De Ecclesia qua persona juridica internationali	237

Ejusdem Editoris.

OPERA

S. THOMÆ AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI

Summa Theologica De Rubeis, Billuart et aliorum notis selectis ornata. *Editio emendatissima*; 6 vol. in-8 max. . . . . Fr. 15 —

Novam hanc editionem, quam ut obsecundaret votis SS. Pontificum Leonis XIII et Pio X clariss. Eq. Petrus Marietti aggressus est, inter alias hucusque editas longe præstantem, præcipue commendant:

1. Quamplurimæ adnotationes De Rubeis, Billuart et aliorum, locos explanatione indigentes lucide interpretantes;

2. Breves conclusiones, totam doctrinam articuli cui adjiciuntur summatis complectentes, AUGUSTINI HUNNÆI sacræ Theologiæ doctoris et in Lovaniensi Academia professoris;

3. Septem locupletissimi indices, quorum unus est auctoritatum S. Scripturæ, alter quæstionum, tertius rerum omnium præcipuarum, quartus dogmatum ad hodiernas hæreses confutandas, quintus locorum seu doctrinarum ad explicandas Epistolas et Evangelia Dominicarum et festorum totius anni, sextus auctorum quibus usus est D. Thomas, septimus locorum ad usum catechistarum. Accedit lexicon Scholasticorum verborum Josephi Zamæ Mellinii, quo explicantur verba maxime inusitata et locutiones præcipuæ D. Thomæ et aliorum Scholasticorum;

4. Hanc editionem viri periti adornarunt, a mendis expurgarunt, illam cum optimis aliis editionibus impigre et diligentissime conferentes;

5. Perspicuitas characterum ac nitor formæ, charta optimæ qualitatis;

6. Parvum pretium, quod tantum est 15 libellarum pro sex voluminibus quorum unumquodque paginis 800 circiter constat.

In omnes S. Pauli Apostoli Epistolas Commentaria. *Editio novissima* sedulo recognita et mendis expurgata; vol. duo in-8 max. » 6 —

Catena Aurea in quatuor Evangelia; vol. duo in-8 max. . . » 6 —

In Evangelia S. Matthæi et S. Joannis Commentaria; volum. duo in-8 max. . . . . » 6 —

Summa contra Gentiles, seu de veritate Cath. Fidei; in-8 max. » 3 —

Quæstiones Disputatæ, et Quæstiones duodecim Quodlibetales, ad fidem optimarum edit. diligenter recusæ; 5 vol. in-8 max. » 12 50

Summæ Theologicæ compendium, auctore P. P. ALAGONA, S. J. Editio novissima, in-16 . . . . . » 1 50

Mystica Theologia D. Thomæ, auctore R. P. Thoma a Vallgornera. Editio II emendata, 1911, curante Fr. J. J. Berthier Ord. Præd.; 2 vol. in-8 max. . . . . » 12 —

Ligaturæ a dorso corio, singulæ Fr. 1,50 important.

